

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**ŞEMSEDDİN SAMİ’NİN ESATİR ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE
DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Sami KILIÇ

HAZIRLAYAN

Ali DURMUŞ

ELAZIĞ–2009

ONAY SAYFASI

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ŞEMSEDDİN SAMİ’NİN ESATİR ADLI ESERİ NİN TRANSKRİPSİYONU VE DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu tez/...../2009 tarihinde aşağıda belirtilen jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile başarılı / başarısız olarak değerlendirilmiştir.

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Adem TUTAR

Üye

(Danışman)

Doç. Dr. Sami KILIÇ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ

Bu tezin kararı Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun//..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ŞEMSEDDİN SAMİ’NİN ESATİR ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Ali DURMUŞ

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

2009; Sayfa: XI + 103

Şemseddin Sami’nin Esatir adlı eseri ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi eseridir. Eserin konusunu Yunan ve Roma Mitolojisinden Peru Mitolojisine kadar birçok milletin mitolojisi oluşturmaktadır. Şemseddin Sami ele aldığı milletlere ait mitolojilere ana hatlarıyla değinmiştir. Esatir’in günümüzde yazılan mitoloji eserlerine göre eksiklikleri olsa da daha sonra yazılan eserler için örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Şemseddin Sami, Dinler Tarihi, Mitoloji, Esatir

SUMMARY

Masters Thesis

**An Evaluation Of The Book Esatir Written By Şemseddin Sami İnThe Perspective
Of Transcription And Religion Of History**

Ali DURMUŞ

University of Fırat

The Institute of Social Sciences

The Department of Philosophy And Religion Sciences

Religion History Sciences

2009, Page: XI+103

Şemseddin Sami's work called Esatir is the first book written in the field of the Religion of History. The subject of the work deals with mythology from Greek and Rome till Persian mythology. Şemseddin Sami dealt with the mythology of the people he in detail worked on. Although Esatir is not a sufficient on mythology itself, it is an important work to be the first one in this field for the next books to write.

Keywords: Şemseddin Sami, Religion History, Mythology, Esatir

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
METOD VE KAYNAKLAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SAMİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

A- ŞESEDİN SAMİ’NİN HAYATI.....	11
B- ESERLERİ.....	16
1.Romanı	16
2. Tiyatro Eserleri	17
a. Besa Yahud Ahde Vefa	17
b. Seydi Yahya	18
c. Gave	18
3. Tercümeleri	18
a.Tarih-i Mücmel-i Fransa	18
b. İhtiyar Onbaşı.....	18
c. Galatee	19
d. Şeytanın Yadigarları	19
e. Sefiller	19
f. Robinson.....	20
4. Dil Bilgisine Ait Eserler	20
a.Tasrifat-ı Arabiyye	20
b.Yeni Usûl Elifbâ-yı Türki	20
c.Tatbikat-ı Arabiyye	21
d.Nev-Usûl Sarf-ı Türkî	21
e. Arnavutça Alfabe	21

f. Arnavutça Gramer	21
5. Cep Kitapları	21
a. Medeniyet-i İslâmiye	22
b. Esâtir	22
c. Kadınlar	22
d. Gök	22
e. Yer	22
f. İnsan	23
g. Emsâl	23
ğ. Letâif	23
h. Yine İnsan	23
ı. Lisan	24
i. Usûl-i Tenkit ve Tertip	24
6. Tarihi Eserleri	24
a. Hurde-Çin	24
b. Himmetü'l-Himâm ve Neşri'l-İslam	24
c. Bâkî'nin Eş'âr- Müntehabesi	24
d. Ali Bin Ebi Talib	25
7. Lügat Ve Ansiklopedi Çalışmaları	25
a. Kamus-ı Fransevî (Fransızca'dan Türkçe'ye)	25
b. Kamus-ı Fransevî (Türkçe'den Fransızca'ya)	25
c. Küçük Kamus-ı Fransevî (Fransızca'dan Türkçe'ye)	26
d. Kamusu'l-A'lâm	26
e. Kamus-ı Arabî	27
f. Kamus-ı Türkî	27
8. Basılmamış Eserleri	28
a. Kutadgu Bilig	28
b. Orhun Abideleri	28
d. Lehçe-i Türkiyye-i Memâlik-i Mısır	28
e. Vicdan	29
f. Müntehabat-ı Arabiyye	29
g. Kavaid-i Nahviyye ve Sarfiyye	29
ğ. Zübde-i Şehname	29

İKİNCİ BÖLÜM

ESATİR ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYON METNİ

MİTOLOJİ.....	30
A- YUNAN VE ROMA MİTOLOJİSİ.....	32
B- ETRÜSK MİTOLOJİSİ.....	48
C- KİPTİ MİTOLOJİSİ.....	48
Ç- FENİKE VE KARTACA MİTOLOJİSİ.....	50
D- ASURİ MİTOLOJİSİ.....	51
E- SÜRYANİ MİTOLOJİSİ.....	52
F- İSKİT MİTOLOJİSİ.....	53
G- İRAN MİTOLOJİSİ.....	54
Ğ- HİNT MİTOLOJİSİ.....	57
H- ÇİN MİTOLOJİSİ.....	63
I- ARAP MİTOLOJİSİ.....	64
İ- KELT MİTOLOJİSİ.....	64
J- CERMEN MİTOLOJİSİ.....	66
K- İSKİT MİTOLOJİSİ.....	66
L- PERU MİTOLOJİSİ.....	69
M- MEKSİKA MİTOLOJİSİ.....	70
N- JAPON MİTOLOJİSİ.....	71
O- VAHŞİLERİN MİTOLOJİSİ.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESATİR ADLI ESERİN DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- YUNAN VE ROMA MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ	75
B- ETRÜSK MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	79
C- KİPTİ MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	80
Ç- FENİKE VE KARTACA MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	81
D- ASURİ MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	82
E- SÜRYANİ MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	83
F- İSKİT MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	84
G- İRAN MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	85

Ğ- HİNT MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	88
H- ÇİN MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	90
I- ARAP MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	91
İ- Kelt MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	91
J- CERMEN VE İSKİT MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ MİTOLOJİSİ.....	92
K- PERU MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	94
L- MEKSİKA MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	95
M- JAPON MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	96
N- VAHŞİLERİN MİTOLOJİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	97
SONUÇ.....	99
BİBLİYOGRAFYA.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	103

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin ne kadar gerisine gidilirse gidilsin, dini inançtan yoksun bir topluma rastlanmamıştır. En eski ilkel toplumlar dahi bir kutsal varlık önünde saygı duymuşlardır. Buradan hareketle dinin insanlık tarihiyle beraber var olduğu söylenebilir. İnsanlık tarihinde ortaya çıkan dinleri ise Dinler Tarihi bilimi incelemektedir.

Bir bilim dalı olarak Dinler Tarihi çalışmalarını yaygın olan kanaate göre Heradot'un dinler hakkında yaptığı değerlendirmelere kadar götürmek mümkün olmakla birlikte modern anlamda Dinler Tarihi çalışmalarının Max Müller'le başladığı kabul edilir. İslam dünyasında ise ilk Dinler Tarihi çalışmalarını *Milel ve Nihal*, *Kıyas-ı Enbiya* ve *Reddiye* tarzındaki eserler oluşturur. Ülkemizde ise Dinler Tarihi çalışmalarının ilki olarak Şemseddin Sami'nin *Esatir* adlı eseri kabul edilir. Biz de Yunan ve Roma Mitolojisinden Japon ve Çin Mitolojisine kadar birçok mitoloji ve dinsel gelenek hakkında bilgi verilen bu eser in transkripsiyonunun ve bir değerlendirmesinin yapılmasının bilimsel bir gereklilik olduğunu düşündüğümüzden araştırma konusu olarak belirledik.

Araştırma, Giriş kısmı dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Dinler Tarihi biliminin tarihi gelişimi, ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmaları ile mitoloji ve esatir kavramları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Şemseddin Sami'nin hayatı ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde Esatir adlı eserin transkripsiyonunu gerçekleştirilmiş, üçüncü bölümde ise sözü edilen eserin Dinler Tarihi açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

Şemseddin Sami'nin Esatir isimli eseri, 2004 yılında Cengiz Batuk tarafından sadeleştirilerek günümüz Türkçesine uygun olarak neşredilmiştir. Biz eseri bilimsel yönden değerlendirmeye tabii tutacağımızdan dolayı, eserin orijinal diline sadık kalarak transkripsiyonunu ikinci bölümde vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamın bütün aşamasında yardımlarını bizden esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Sami KILIÇ'a teşekkür etmeyi bir vazife sayıyorum.

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
ev.	: Çeviren
C.	: Cilt
İst.	: İstanbul
M.E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan nce
Ö.	: lm
s.	: sayfa
Söz.	: Sözlük
v.s.	: vesaire
Yay.	:Yayınları

METOT VE KAYNAKLAR

A-METOT

1-Araştırmanın Konusu

Ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi çalışması olarak kabul edilen Şemseddin Sami'nin Esatir adlı eserinin transkripsiyonunu gerçekleştirmek ve tr anskripsiyonunu yaptığımız eserin Dinler Tarihi açısından tahlili tezimizin konusunu oluşturmaktadır.

2-Araştırmanın Amacı

II. Meşrutiyet Dönemi ülkemizde matbuat hayatının en hareketli devrelerinden biridir. Gerek tercüme gerek telif her alanda yüzlerce eser yazılmıştır. Sayıları az da olsa kaleme alınan eserlerden bir kısmı da Dinler Tarihi ile ilgilidir. Bu dönemde kaleme alınan Şemsedin Sami'nin Esatir adlı eseri de ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi çalışmasıdır.

Ülkemizde Dinler Tarihi alanında önemli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, Şemseddin Sami'nin sözü edilen eserinin gerektiği ilgiyi gördüğünü söyleyemeyiz. Hâlbuki ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi eseri olması hasebiyle klasik olma özelliğine sahip bu eserin, uzun yıllar gözden kaçmış olması ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmaları adına bir eksiklik olarak algılanabilir. Bizde Dinler Tarihi alanındaki bu eksikliği gidermek için Şemseddin Sami'nin Esatir adlı eserinin transkrip edilip Dinler Tarihi açısından değerlendirilmesinin yapılmasının faydalı olacağı inancındayız. Çalışmamızın ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmalarının gelişimini ortaya koyması bakımından bir katkı sağlayacağı ortadadır.

3- Araştırmada Yöntem

Çalışmamıza konu olan Şemseddin Sami'nin Esatir adlı esri ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi çalışması olması nedeniyle öncelikle Dinler Tarihi biliminin tarihi gelişimi ile ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmaları incelenecektir. Şemseddin Sami'nin tezimize konu olan eserinin içeriğini birçok millete ait mitolojiler oluşturmuştur. Fakat Şemseddin Sami eserinde mitoloji kavramı üzerinde yeterince durmamıştır. Bizde eserin daha iyi anlaşılması için mitoloji ve esatir kavramlarını ele alıp inceleyeceğiz. Çalışmamızda temel amaç müellifin adı geçen eserinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi olacaktır. Eserin transkripsiyonunu yaparken eserin aslına sadık kaldık. Bu manada araştırmada kullandığımız yöntem, kütüphane taraması tekniği ile verileri elde etmek ve genel olarak deskriptif metodu, bazı durumlarda ise karşılaştırma metodunu kullanmaktır.

A-KAYNAKLAR

Çalışmamızın giriş kısmında, mitoloji kavramını açıklanırken, Mircea Eliad'ın Mitlerin Özellikleri, Colette Estin – Helene Laporte'nin Yunan ve Roma Mitolojisi, Behçet Necatigil'in Yüz Soruda Mitoloji, Derman Bayl adı'nın Mitoloji Sözlüğü adlı eserlerine müracaat edilmiştir.

Birinci bölümde Şemseddin Sami'nin hayatı ve eserleri incelerken; Şecaattin Tural'ın Şemseddin Sami, Etem Çalık'ın Şemseddin Sami ve Medeniyeti İslamiyye, Agâh Sırrı Levend'in Şemseddin Sami adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

İkinci bölümde tezimizde kullandığımız ana kaynak olan Şemseddin Sami'nin Esatir adlı eseri aslına sadık kalınarak transkribe edilmiştir.

Transkripsiyonunu gerçekleştirdiğimiz eserin Dinler Tarihi açısından değerlendirmesini yaparken; Prof. Günay Tümer – Prof. Abdurrahman Küçük'ün Dinler Tarihi, Ekrem Sarıkçıoğlu'nun Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Mircea Eliad'ın Dinler Tarihi Sözlüğü, Azra Erhat'ın Mitoloji Sözlüğü, Şinasi Gündüz'ün Din ve İn anış Sözlüğü ile Prof. Mehmet Aydın'ın Dinler Tarihine Giriş ve Dinler Sözlüğü adlı eserlerine müracaat edilmiştir.

GİRİŞ

İslam Dünyasındaki Dinler Tarihi çalışmaları Batı'daki Dinler Tarihi çalışmalarından önce başlamıştır. İslam Dünyasındaki diğer dinlerden bahseden ilk kaynak *Kuran-ı Kerim*'dir. Çünkü Kuranda *Ehl-i Kitap* deyimi kullanılmakta, Yahudilik, Hristiyanlık, Haniflik, Sabiilik, Mecusilik ve putperestlikten de bahsedilmektedir.¹ İslam âleminde, Din Felsefesi, Tasavvuf ve Dinler Tarihi alanları ilk dönem eserlerinde birbirinden ayrılmadan ele alınmıştır. Bununla birlikte din ilminin felsefi kısmı kelim ve tasavvufi dalları içerisinde incelenirken, İslamiyet dışındaki bir takım dinlerle ilgili çalışmalar da ortaya konulmaya başlamıştır. Bu manada, Abbasiler döneminde İbn-i Mukaffa tarafından eski İran Dini ve mitolojisi ile Hint ve Mezopotamya mitolojilerine dair eserler, Arapçaya tercüme edilmiştir. Yine bu dönemde Keldanilerle ilgili çalışmalar yapılmaya başlamış ve *Kitab-ı Mezahib'ul-Keldaniyyin fi'l-Asnam*, *Kitab-ı Esrar'ul-Kevakib* ve *Kitab'ul Karabin* isimli eserler Arapçaya çevrilmiştir. Said Feyumi, hicri 330 yılında Tevrat'tan bazı kısımları açıklamalı bir şekilde Arapçaya çevirmiştir. Yine bu dönemde Tevrat'ın tefsiri olan *Talmud*'un tercümesinin yanı sıra, Hristiyan mezhepleri ve Sabiilik hakkındaki araştırmalar genişleyerek Çin, Hint ve eski Mısır dinlerini içine almıştır.²

Gerçek anlamda İslam âleminde, ilk Dinler Tarihi eserleri olarak Ebu Mansur Bağdadi'nin (ö.1037) *El-Fark Beyne'l-Firak*'ı ile Ebu Nasr Mutaahir İbn Tahir el-Makdisi'nin (ö.1040) *Kitabu'ul-Bed'i ve't-Tarih* adlı eserleri kabul edilmektedir. Makdisi bu eserinde Çin, Hind, Tibet, İran, Türk, Yahudi, Hristiyan ve Sabii dinleri hakkında bilgiler vermektedir. Yine aynı yüzyılda Ebu Muzaffer Tahir bin Muhammed Esferani (ö.1078) ve Kadı Ebu Bekir el-Bakillani (ö.1013) tarafından *Milel ve Nihal* türü eserler yazılmıştır. Hicri 4. yüzyılda Kurtubalı Ebu Muhammed Ali b. Ahmet bin Hazm'ın (ö.1064) *Kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ahvai ve'n-Nihal* adlı dört ciltlik eseri İslam âleminde Dinler Tarihi sahasındaki ilk sistematik çalışma olarak kabul

1 Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yay., Ankara 2002, s. 19.

2 Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Yay., Isparta 2008, s. 2.

edilmektedir. Bu eserde Yahudilik ve Hristiyanlıktan geniş olarak bahsedilip Tevrat ve İncil'deki tahribatlar ispatlanmaya çalışılmıştır. ³ Dinler Tarihi alanında o döneme kadar yazılmış en önemli kaynak ise Ebu'l-Feth Muhammed Şehristani'nin (ö.1183) *El-Milel ve'n-Nihal* adlı eseridir. Bu eser metot bakımından kendinden önceki eserlerden hayli üstündür. Eserde İslamiyet, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik ve Uzak Doğu Dinleri hakkında bilgiler verilmiştir. İslam âleminde Karşılaştırmalı Dinler Tarihi alanında da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlara el-Biruni'nin (ö.1048) *el-Asaru'l-Bakiye* ve *Kitabu't-Tahkik Mali'l-Hind* adlı eserleri örnek gösterilebilir. ⁴

Müslüman müelliflerin bu çalışmaları daha çok Müslümanlarla temasta bulunan milletlerin dinleri hakkında bilgiler verir. İlkel kavimlerin dinleri ile İslam âleminin temas etmediği milletlerin dini yaşayışlarından bahis yoktur ki buda normal karşılanması gereken bir durumdur. Bu eserlerde bugünkü ilmi metotları da aramak doğru olmaz. Fakat bu eserlerin değerleri kaynak olarak asla inkâr edilemez. ⁵

İslam dünyasında son dönemlerde de özellikle Yahudilik ve Hristiyanlık üzerine önemli eserler kaleme alınmaktadır. Bunlara Ahmet Çelebi'nin *Mukarenetü'l-Edyan* adlı dört ciltlik eseri ile Muhammed Abduh'un *el-İslam ve'n-Nesraniyye* adlı eserlerini örnek gösterebiliriz. ⁶

Dinler Tarihi alanındaki çalışmalar, İslam dünyasında Batı'dan çok önce başlamakla beraber, bu çalışmalar Batı'da daha sistematik ve daha süreklilik göstermektedir. Dinlerin ortak özelliklerini araştıran, dinlerdeki değişimin kanunlarını inceleyen ve özellikle dinlerin çıkış noktasının ne olduğunu bulmaya yönelik çalışmalar, Batı'da İslam dünyasına nazaran daha çok yapılmış ve Dinler Tarihi müstakil bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. ⁷

Bu hususta Sarıkcıoğlu, "M.Ö. V. yüzyılda Herodot incelediği milletlerin dinleri üzerinde merakla durmuş, Çiçeron, Salluste, Lucien, Pulutarch gibi antik yazarlarda tanrılarla ilgili yazılar yazmışlar, genellikle Roma ve Yunan dinlerinden bahsetmişlerdi. Orta Çağ'da ise tek hakikatin Hristiyanlık olduğu inancıyla, batılılar diğer dinlerle

3 Sarıkcıoğlu, age., s. 2-3.

4.Tümer-Küçük, age., s. 19.

5 Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, Marifet Yay., İstanbul 1993, s. 26.

6 Karaman, age., s. 26.

7 Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Din Bilimleri Yay., Konya 2004, s. 21.

ilgilenmeyi lüzumsuz saydılar. Ancak sonraki yıllarda sömürgecilik ve misyonerliğin gelişmesi diğer dinlere karşı ilgi duyulmasını sağladı. Lord Herbert de Charbury ve Anthony Collius gibi bazı âlimler dinleri sınıflamaya çalıştılar. Aydınlanma Devri'nde tabii ilimler alanındaki gelişmeler, özellikle canlı ve cansız varlıkların en küçük birimlerine inerek onların temel yapıları hakkı nda elde edilen başarılar, Din bilimlerinde de benzer çalışmaların yapılarak, din ve inançların temel elementlerine inilebileceği dinlerin doğuşu ve gelişmeleriyle ilgili yapının izlenebileceği düşüncesini çağrıştırdı. Henüz diğer kültürlerle ve dinlerle karşılaşmamış ilk ve saf inanç elementlerinin ilkel toplumlarda bulunabileceği kanaatiyle araştırm a alanı olarak ilkel toplumlar seçildi. Bu yönde elde edilen bazı bilgiler araştırmacıları ümitlendirdi ve çalışmalarını hızlandırdı. Kongo ve Amazon havzaları başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerindeki ilkel toplumlar ve inançları araştırılmaya başlandı. Bazı bölgelerde rastlanan, totem, tabu, şaman, büyü, mana, ruh gibi kavramlar tabii ilimlerdeki atom ve hücre örneğinde algılandı, üzerlerinde heyecanla duruldu. Ancak bütün bu çalışmalar bazı dini kavramların daha iyi algılanması ve yorumlanmasından öteye gidememiştir ”⁸ ifadeleriyle konuya açıklık getirmektedir.

Batı'da *Dinler Bilimi* ifadesi, ilk önce 1852 yılında Leblanc ve 1858 yılında Stiefelhausen tarafından kullanılm asına rağmen, bilimsel anlamda Dinler Bilimi ifadesini ilk kullanan Max Müller'dir. *Cips From the Cerman Workshop* (London, 1867) isimli eserinin birinci cildinde bu bilim dalı için Dinler Bilimi veya *Karşılaştırmalı Dinler Çalışması* ifadesini kullanmıştır. Müler 1856 tarihinde yayınlanan *Karşılaştırmalı Mitoloji Denemesi* isimli kitabında, dinlerin mukayeseli tarihinden bahsetmiştir. Hatta Max Müller'in bu eserini, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* alanında yazılan ilk önemli Dinler Tarihi kitabı olarak kabul etmekte mümkündür. Max Müller'in bu çalışmalarından sonra Avrupa'daki birçok üniversitede Dinler Tarihi kürsüleri kurulmaya başlanmıştır. İlk Dinler Tarihi Kürsüsü 1873'de Cenevre Üniversitesinde, ikincisi ise 1876 yılında Hollanda'da kurulmuştur. Daha sonra 1879'da Fransız Bilimler Akademisi'nde ve 1885'de Sorbonne Üniversitesi 'nde *Din Bilimleri Kürsüsü* açılmıştır. 1884 yılında Brüksel Devlet Üniversitesi 'nde ve daha sonraki dönemlerde de Berlin'de ve Boon'da birer Dinler Tarihi kürsüsü açılmıştır. 1912 yılından sonra Batı'da Dinler

8 Sarıkcıoğlu, age., s. 3-4.

Bilimi alanında çok ciddi bir gelişme ler olmuş ve bütün Avrupa üniversitelerinde Di nler Tarihi kürsüleri açılmaya başlanmıştır.⁹

Batıda 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Dinler Tarihi alanında yapılan çalışmalar gittikçe gelişmiş ve günümüze kadar gerek doğrudan doğruya bu alanda ve gerekse de karşılaştırmalı veya fenomenolojik alan larda yapılan çalışmalarda önemli mesafeler kat edilmiştir. Bu dönemde Raffaele Pettazzoni, George Dumezil, Van Der Leeuw, Rudolf Otto, Mircea Eliade, Joachim Wach, Annemarie Schimmel gibi önemli Dinler Tarihçileri yetişmiştir.¹⁰

Batıda 1900'lü yılların başlarından itibaren birçok Dinler Tarihi dergisi yayınlanmaya başlanmış ve halen yayın hayatına devam eden birçok Dinler Tarihi dergisi mevcuttur. Yine ilk Dinler Tarihi kongresi 1900 yılında Paris'te yapılmıştır.1950 yılında Amsterdam'da yapılan yedinci Dinler Tarihi kongresinde *IAHR (Uluslararası Dinler Tarihi Derneği)*'nin resmen kurulması kararı alınmıştır. IAHR başlangıçtan beri çok geniş bir perspektif içinde düşünülmüş ve bu amaç doğrultusunda Dinler Tarihi ile ilgili çalışma yapan milli Dinler Tarihi derneklerini bünyesinde toplamıştır. Bugün IAHR'in bünyesinde otuz dört ulusal ve bölgesel derne k bulunmaktadır. Uluslararası Dinler Tarihi Derneği'nin toplantıları beş yılda bir yapılmakta olup ayrıca 1954 yılından beri yayın hayatına devam eden *Numen* isimli bir dergi yayınlamaktadır.¹¹

İslam dünyasındaki medreselerde olduğu gibi Osmanlı medresele rinde de Dinler Tarihi dersleri gerektiği yeri bir türlü bulamamıştır. Dinler Tarihi dersi Osmanlıda medreselerden önce *Rüştiye* ve *İdadiye* gibi umumi okullarla yüksek okullarda verilmeye başlanmıştır. Osmanlıda ilk olarak 1859'da açılan *Mülkiye*'nin dersleri arasında *Tarihi-i Edyan* dersinin konulduğu görülmektedir. Bunu 1869 yılında açılan *Dar'ül-Fünun-i Osmanî* adlı yüksek okuldaki Dinler Tarihi dersi takip etmiştir.¹² Daha sonra da 1874 yılında *Darülfünun Edebiyat Fakültesi*'nin ders programına *Tarih-i Umumi ve Din-i Esatiri'l Evvelin* dersleri konulmuştur.¹³

9 Aydın, age., s. 22.

10 Tümer – Küçük, age., s. 21.

11 Mehmet Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2005, s. 178.

12 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 26.

13 Tümer – Küçük, age., s. 21.

Osmanlı medreselerinde ilk Dinler Tarihi dersleri, 13 Şubat 1910 yılında kabul edilen *Medaris-i İlmiye Nizamnamesi* programıyla Mîlel ve Nihal adı altında okutulmaya başlanmıştır. 1913 yılında açılan *Medresetü'l-İrşad*'ın vaizlik şubesinin ders programına da Dinler Tarihi dersi konulmuştur. 1914 yılında faaliyete giren *Dar'ül Hilafeti'l-Âliye Medresesi*'nin programındaki Tarih-i Edyan dersini Mahmud Esad Efendi, 1917 yılında ıslah edilen *Süleymaniye Medresesi*'nde ki Tarih-i Edyan dersini ise Şemseddin Günaltay'ın okuttuğu görülmektedir. Osmanlı da İstanbul'daki medreseler dışında taşrada da medreseler vardı. Fakat bu medreselerde, beş yıllık bir eğitim verilmesine rağmen, müstakil bir Dinler Tarihi dersi yoktu.¹⁴ Osmanlıdaki Dinler Tarihi dersinin diğer mekteplerden yaklaşık elli yıl sonra medreselerde okutulmaya başlanması, üstelik sadece İstanbul'daki medreselerde, medreselerin çağı yakalayamamasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Cumhuriyetten sonra Dinler Tarihi dersinin verildiği tek müessese İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'dir. 1936 yılında bu enstitü kapatılınca Türkiye'de Dinler Tarihi eğitiminin verildiği bir müessese kalmamıştır. Bu durum 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasına kadar devam etmiştir.¹⁵ Türkiye'de Dinler Tarihi biliminin ciddi anlamda gelişme göstermesi 1950 tarihinden itibaren dir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden sonra birçok üniversitede İlahiyat Fakülteleri açılmaya başlandı ve buralarda da Dinler Tarihi müstakil bir ders olarak okutulmaya başlandı. Ayrıca İmam-Hatip Liseleri'nde de Dinler Tarihi dersi ders programlarına eklendi. Özellikle son dönemlerde Batı'da ki birçok Dinler Tarihçisinin eserleri dilimize tercüme edilmeye başlanmıştır.

Ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi eseri olarak Şemseddin Sami'nin tezimize konu olan *Esatir* adlı eseri kabul edilmektedir. Şemseddin Sami'nin eserini kaleme aldığı yıllar, Osmanlı'da ki matbuatın gelişmeye başladığı devreye tekabül etmektedir. Özellikle Tanzimat'la birlikte başlayan bu dönemde Batıya ait birçok klasik eser dilimize tercüme edilmiştir. Yine bu dönemde birçok roman yazılmış, birçok tiyatro eseri kaleme alınarak sahnelenmiştir. O döneme kadar hiç olmadığı kadar gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Birçok alana ait ilk eserler hep o dönemde yazılmıştır. Bunlardan biride Şemseddin Sami'nin mitolojiye dair yazdığı *Esatir* adlı eseridir.

14 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 27.

15 Sarıkçıoğlu, age., s. 6.

İlki 1878’de ikincisi 1894’de olmak üzere iki baskı yapılmış eser oldukça küçük hacimlidir. Bu eseri daha kapsamlı hazırlanan Ahmet Mithat Efendi’nin Tarih-i Eryan (1911), Esad Efendinin Tarih-i Eryan (1912), Mahmut Esad Efendi’nin Tarih-i Eryan (1914), M. Şemseddin Günaltay’ın Tarih-i Eryan (1922) adlı eserleri takip eder.¹⁶

Annemarie Schimmel’in 1954 yılından itibaren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyeliğine başlamasıyla Dinler Tarihi kürsüsü istikrar ve gelişme dönemine girmiştir. Bu tarihten sonra Hikmet Tanyu, Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Mehmet Aydın, Ekrem Sarıkçıoğlu, Ömer Faruk Harman, Şaban Kuzgun, Harun Güngör gibi önemli Dinler Tarihçileri yetişmiştir.¹⁷

Yukarıdaki açıklamaların yanı sıra, araştırma konumuz olan eserin ismi Esatir olduğundan dolayı, konunun daha iyi anlaşılması açısından esatir¹⁸ veya mitoloji kavramının izah edilmesinin gerekliliği kanaatindeyiz.

Mitoloji *mit bilimi* anlamına gelmektedir. Mit kelimesi ise Yunaca *mythos*’tan türetilmiştir. Mitos (mythos) lügatte, söylenen ve duyulan söz, masal, öykü, efsane manalarına gelir.¹⁹ Mitolojiyle ilgilenenlerin kabul edebileceği ve aynı zamanda uzman olmayanlara da yabancı gelmeyecek ortak bir mit tanımı bulmak oldukça güçtür. Zaten, geleneksel toplumlardaki mitlerin bütün çeşitlerini ve işlevlerini içerebilecek tek bir tanım bulmak da mümkün değildir. Mit, çok sayıda ve bir birini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür

16 Tümer – Küçük, age., s. 22.

17 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 29.

18 Esatir kelimesi masallar, hikâyeler, efsaneler, eski zaman ilahlarına ve kahramanlarına ait hayali rivayetler manalarına gelir. Kur’an-ı Kerimde *Esatirü’l Evvelin* tabiri geçmektedir ve bu ifade *evvelkilerin masalları* manasında kullanılmıştır. Esatir bugünkü mitoloji anlamında da kullanılır. Osmanlı’da esatir kavramını mitoloji manasında ilk kullanan Nabizade Nazım’dır. Nabizade Nazım mitolojiye dair yazdığı küçük çaplı makalesinde mitoloji kavramı yerine esatir kavramını tercih etmiştir. Yine aynı şekilde Şemseddin Sami’de mitolojiye dair yazdığı eserinin adına esatir demiştir. Şemseddin Sami’nin bir dil bilimci olması ve Türk Dilini korumadaki hassasiyeti dolayısıyla veya ke ndinden önce Nabizade Nazım’ın mitoloji yerine esatir kavramı kullanmasından dolayı O da mitoloji yeri ne esatir demeyi uygun bulmuş olabilir.

19 Colette Estun-Helene Laporte, Yunan ve Roma Mitolojisi, Çev. Musa Eran, Tüb. Yay., Ank. 2002, s. 1

gerçekliği²⁰ olduğu için bizde bir tanım yerine birden fazla mitos tanımı vermeyi uygun bulduk.

Colette Estin-Helene Laporte'ye göre, "Mitler doğa güçlerini ve doğaüstü yaratıkları vurgulayan hayal ürünü öykülerdir."²¹ Derman Bayladı'ya göre, "İlkel insanın doğa olayları karşısındaki davranış biçimlerinin ve yorumlarının ürünleridir."²² Günay Tümer – Abdurrahman Küçük'e göre, "Tanrıların, kahramanların, kâinatın oluşumunun hikâyeleridir."²³ Behçet Necatigil'e göre, "Mitoslar, ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş öykülerdir."²⁴ Mircea Eliade göre ise: "Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, başlangıçtaki masallara özgü zamanda, olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir tür bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Demek ki mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığı anlatılır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeylerden söz eder. Mitlerdeki kişiler doğaüstü varlıklardır."²⁵ Ernest Granger'e göre, "Mitos, bir çeşit masal, hikâye ya da birçok hikâyeler zinciri demektir. Bunlar cinlerden, perilerden, devlerden, acayip yaratıklardan, tanrılardan, kahramanlardan bahsederler."²⁶ Şinasi Gündüz'e göre ise mit, "Bir bütün olarak ele aldığımızda doğaüstü olana, geçmişe, geleceğe ve yaşanmakta olana yönelik sağlam bir bilgi sahibi olmaya n insanın, kendi inançlarını, ritüellerini ve geleneğini haklı çıkarma, toplumsal yapıyı güvence altına alma ve özlem ile isteklerini dile getirme doğrultusunda kurguladığı yaygın kanaatlerden oluşan şeylerdir."²⁷ Bütün bu tanımlardan sonra şunları söyleyebiliriz: İlk çağlardan itibaren insan, yıldırım, deprem, yağmur gibi çeşitli tabiat olayları ile iyilik, kötülük, ümit, korku gibi soyut kavramlarla iç içe olmuştur. Bununla birlikte tanrılar, ruhlar, insanüstü varlıklar gibi

20 Mircea Eliade, Mitlerin Özellikleri, Çev. Sema Rifat, Simavi Yay., İstanbul 1993, s. 12.

21 Estin - Laporte, age., s. 1.

22 Derman Bayladı, Mitoloji Tanrıların Öyküsü, Say Yay., İstanbul 1995, s. 11.

23 Tümer – Küçük, age., s. 51.

24 Behçet Necatigil, Yüz Soruda Mitoloji, Gerçek Yay., İst. 1978, s. 7.

25 Eliade, age., s. 13.

26 Ernest Granger, Mitoloji, Çev. Nurullah Ataç, Cem Yayınevi, İstanbul 1983, s. 35.

27 Şinasi Gündüz, Mitoloji İle İnanç Arasında, Etüd Yay., Samsun 1998, s. 29.

metafizik durumlarda insanın zihnini hep meşgul ede gelmiştir. İnsanın karşı karşıya kaldığı bu gibi durumları ve sebeplerini kutsallık atfederek algılama çabasıyla birlikte bunları ifade etmesi mitleri doğurmuştur diyebiliriz.

Mitolojiler çok çeşitli konulardan oluşur. Fakat bunların ortak noktası kutsal ifade etmesi veya anlatılanlara kutsallık atfetmesidir. Mitoloji tanrıların nereden geldikleri, dünyanın nasıl meydana geldiği, kâinattaki tabii olayların oluşumu, insanoğlunun kökeni, insanın ve dünyanın geleceği, ilk günah, ölüm, tufan hadisesi, tanrıların insanları cezalandırması, avcılığın-hayvancılığın başlangıcı, ateşin elde edilişi vs. şeyleri konu edinir.²⁸ Bu hususta Eliade, “Mitler yalnızca dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenini anlatmakla kalmaz, insanın bugün içinde bulunduğu duruma gelmesine kadar olup biten bütün önemli olayları da anlatır. Bir başka deyişle onun ölümlü, cinsiyetli, toplum içinde örgütlenmiş, yaşaması için çalışması gereken ve kurallara göre çalışan bir varlık durumuna gelmesine kadar olup biten bütün önemli olayları anlatır”²⁹ ifadeleriyle önemli bilgiler sunmaktadır.

İnsanoğlu yaşamının en eski dönemlerinden başlayarak bilinmeyi bilmeye, yaşadığı çağın ve içinde bulunduğu toplumun bilgi düzeyi çerçevesinde doğada olup bitenleri algılamaya, doğayı yorumlamaya çabalıyordu. İnsanın günlük yaşamında önemli bir yer tutan doğum, ölüm, hastalık, kötülük, şimşek, yağmur, deprem gibi tabii olaylar ile insanın zihnini meşgul eden her şeyi ve bunların sebeplerini anlama ve anlatma çabası sonucu mitoslar doğmuştur diyebiliriz. Mesela *Tanrıların Doğuşu* (theogonia) mitolojisinde olduğu gibi mitosların önemli bir bölümü evren düzenini açıklamaya yöneliktir.³⁰ Mitler evrenin ve insanın yaratılışı, dahası, doğa güçlerinin birer dev olarak türettiği tanrılar hakkındaki ana sorulara verdiği cevaplarla doğmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse mitolojinin, kadim insanın evren ve içinde olup bitenler hakkında kafa yorması sonucu doğmuştur denilebilir.³¹

28 Tümer – Küçük, age., s. 52.

29 Eliade, age., s. 17.

30 Derman Bayladı, Mitoloji Sözl., Say Yay., İst. 2005, s. 8.

31 Estin - Laporte, age., s. 1.

İlk çağlardan itibaren özellikle Antik Yunan'da başlayan mitos geleneği sözlüdür ve o dönemlerde yazıya geçirilmemiştir. Mitoslar ilk doğduklarında kulaktan kulağa, birbirinden beslenerek ve her anlatan ozanın kendi yorumlarıyla yaşamıştır.³²

Yunan mitosunun yazıya geçirilmesi Homeros ve Hesiodos ile başlar. Daha sonraları İonya'da ve Yunanistan'da adına *melos* denilen ve çalgı eşliğinde tek kişinin, ya da bir koronun söylediği lirik şiir tarzındaki bu ezgilerde de mitos önemli bir yer tutar. Daha sonraları dönemlerde ise öykü yazarları tarafından şiirsel özelliği biraz daha değiştirilerek masalsı bir halde yazılırlar. O dönemdeki trajedi tarzındaki öykülerin tek kaynağı mitostur. Bu şekilde mitos alabildiğince zenginleşmiştir.³³

Bin bir kent devletine ayrılmış olan Yunanistan'ın her bölgesi yerli mitosunu yaratmak ve yaşatmak hevesinde olduğundan koruyucu olarak seçtiği bir tanrı üstüne kendi bölgesiyle ilgili efsaneler uydurmakta ya da var olan efsaneleri kendi din ve devlet politikasına göre yorumlayıp değiştirmektedir. Mitoslar bu şekilde genişledikçe genişler ve içinden çıkılmaz karmaşık bir hal alır. Bu dağınıklığı ortadan kaldırmak için gerçekten bir mitos bilimine ihtiyaç vardır: "O sırada, yani Yunanistan'ın klasik denilen parlak çağı sona erip de yaratıcılığının azaldığı sanat gücünün tükenmeye yüz tuttuğu *Helenistik* denilen dönemde efsaneleri toplama ve derleme işine girilir. İskenderiye ve Bergama kitaplıklarının kurulup çalışmaya açıldığı, el yazmalarının alabildiğine çoğaltılıp eleştirildiği dönemdir. Bu dönemde türeyen mitos yazarları bir yandan başta Homeros olmak üzere büyük yazın yapıtlarını şerhler, notlar ve açıklamalarla kopya etmeye, bir yandan da efsaneler toplayıp kitaplar yazmaya koyulurlar."³⁴

Yunan döneminde olduğu gibi Roma imparatorluğu döneminde de efsane düzenleme süreci oldukça canlıdır. Roma, Yunan mitosundan etkilenecek kendi din ve mitolojisini oluşturma çabası içerisine girmiş ve bu manada Yunan tanrılarını kendi yerli tanrılarıyla bir tutarak adlarını değiştirmiş, Yunan efsanelerini kendi efsaneleriyle bütünleştirmiştir.³⁵

32 Estin - Laporte, age., s. 1.

33 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 6.

34 Erhat, age., s. 7.

35 Erhat, age., s. 7.

Eflatun'dan, Fontenelle'den, Schelling ve Bultmann'a kadar felsefeciler ve ilahiyatçılar, mitoloji üzerine çalışmışlardır.³⁶ İşte bu mitosların bilimsel olarak incelenmesi mitoloji bilimini doğurmuştur.

³⁶ Mehmet Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Din Bilimleri Yay., Konya 2005, s. 512.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SAMİNİN HAYATI VE ESERLERİ

A-ŞEMSEDDİN SAMİNİN HAYATI

Şemseddin Sami Arnavutluk'un Yan ya vilayeti, Premedi kazası, Dağlı nahiyesinin merkezi olan Fraşer'de 1 Haziran 1850'de doğmuştur. Babası Halit Bey ve dedesi Durmuş Bey, Berat'tan Fraşer'e göçen tımar beyleri neslinden gelmekte olup, anne tarafından soyu ise Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid devri ricalinden ve aynı zamanda İstanbul'un fethinde büyük kahramanlıklar göstermiş olan Görüce Tımar Beyi Koca İmrahor İlyas Bey'e dayanmaktadır. İlyas Bey , II. Muradın Arnavutluk seferinde Müslüman olmuş ve daha sonra devlette önemli hizmetlerde bulunmuştur bir devlet adamıdır.³⁷

Şemseddin Sami'nin babası Halit Bey ile annesi Emine Hanım 1835'de evlenmişler ve bu evlilikten altısı erkek, ikisi kız olmak üzere sekiz çocukları olmuştur. Şemseddin Sami dokuz yaşındayken (1859) babasını, on bir yaşındayken (1861) de annesini kaybeder ve ailenin sorumluluğu büyük ağabey Abdul Bey'e kalır. Arnavutluk milliyetçisi olarak tanınan Abdül Bey 1877–1878 Osmanlı Rus savaşının sonunda Balkanların parçalanması neticesinde Yanya'nın Yunanlıların eline geçmesini önlemek için mücadele vermiş ve daha sonraki dönemlerde de devlette önemli görevler yapmış biridir.³⁸

Şemseddin Sami, ilk tahsil hayatına Fraşer'de abisi Naim Bey ile birlikte iptidai mektepte (ilkokul) başlamıştır. Aynı zamanda Kalkan delenli Mahmut Efendi'den doğu kültürüne ait çeşitli özel dersler almıştır. Anne ve babasının ölümünden sonra büyük ağabey Abdül Bey, küçük kardeşlerinin tahsillerinin devamı için, aileyi 1864 yılında Fraşer'den Yanya'ya nakletmiştir.³⁹

Şemseddin Sami, Yanya'da ağabeyi Naim Bey ile beraber *Zosimaia Skoli* adlı Rum lisesinde tahsiline devam eder. Şemseddin Sami geniş müfredatı olan bu okulda

37 Ömer Faruk Akgün, "Şemseddin Sami", İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Yay., İst 1993, c. 11, s. 411.

38 Şecaattin Tural, Şemseddin Sami, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 13.

39 Etem Çalık, Şemseddin Sami ve Medeniyeti İslamiyye, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 10.

Rumca, İtalyanca, Fransızca ve eski Yunancayı öğrenir. Bu arada Yanya’da bulunan devrin önemli müderrislerinden Yakup Efendi’de n de Arapça ve Farsça öğrenerek İslam ve Doğu kültürü hakkında derin bilgiler alır. Sekiz yıllık öğrenimi olan bu Rum mektebini yedi yılda bitiren (1871) Şemseddin Sami , burada kendisine edebiyat tarihimizde haklı bir ün sağlayacak olan dil alanındaki çalışmalarının ilk tohumlarını atar.⁴⁰

Şemseddin Sami Zosimaia Skoli adlı Rum lisesini bitirdikten sonra bir müddet vilayet mektebi kaleminde çalışır. Daha sonra 1871 yılında İstanbul’a gelerek ağabeyi Naim Bey ile birlikte matbuat kalemine girer. Müellifin yazı ve yayım hayatı bu yıllarda başlamaktadır. İstanbul’a gelişinin ilk yılında *Tarih-i Umumi* adıyla bir eser yazmış fakat yayınlatabilememiştir. 1872’de *Tarih-i Mücmel-i Fransa* isminde Fransızcadan bir eser tercüme etmiş fakat sadece ilk cildini neşredebilmiştir. Kısa bir müddet Ebu zziya Beyin çıkardığı *Sirac* gazetesinde çalıştıktan sonra, *Hadika* gazetesine geçerek yazı işleri müdürlüğü görevini üstlenir.⁴¹

Şemseddin Sami 1872 yılının Aralık aylarında hem kendisinin ilk telif eseri olan hem de Türkçedeki ilk Avrupai tarzda roman denem esi kabul edilen *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı romanını yayınlar. Bu arada kaleme aldığı fakat beğenmeyerek yayınlamadığı *Sührab* -yahut- *Ferzendkuş* adlı bir tiyatro ve *Iskat-ı Cenin* ve *Rekabet* adlı roman denemeleri olur. Şemseddin Sami’nin gazetecilik hayatı 1873 yılının Mart ayında Hadika gazetesinin kapatılması ile bir müddet kesintiye uğrar. Fakat bu esnada matbuat kalemindeki görevine devam eder. 1873’ün sonlarına doğru Fransızcadan tercüme ettiği *Galatee* adlı bir hikâye ile *İhtiyar Onbaşı* adlı tiyatro oyununu yayınlar. Bundan sonra telif ve tercüme eserleri birbirini ardınca gelmeye başlar. 1874 yılında *Besa* adlı bir tiyatro oyunu daha yayınlanır ve eser İstanbul’daki tiyatrolarda sahnelenir.⁴²

Trablusgarb’da yayınlanan *Vilayet* gazetesini idare edebilecek bir yöneticinin istenmesi üzerine matbuat kaleminin onayıyla 1874 yılında Yanya’y a uğrayarak Korfı, Brendiz, Napoli, Messina, Malta yoluyla Trablusgarb’a varır. O sırada Trabl usgarb valisi, Sami Paşazade Sezai’nin babası olan Sami Paşa’dır. Şemseddin Sami 8 yıldan

40 Tural, age., s. 14.

41 Çalık, age., s. 11.

42 Çalık, age., s. 11.

beri çıkmakta olan gazetenin yönetimini üstlenir. Gazeteyi iki yüz elli altıncı sayıdan iki yüz yetmiş birinci sayıya kadar yönetir ve kimi kaynaklara göre Sami Paşa'nın aracılığıyla İstanbul'a döner. Onun Trablusgarp macerası yaklaşık bir yıl sürmüştür.⁴³

İstanbul'a döndükten sonra bir müddet değişik gazetelerde çalışın Şemseddin Sami Namık Kemal ve Ebuzziya Bey'in sahibi olduğu *Tasvir-i Efkar* matbaasında *Matbuat-ı Ceyyide* adı altında bir kitap serisi hazırlar. 1874'te yazdığı *Besa* ve *Seydi Yahya* adlı piyeslerini 1875'te neşreder. Rodos'ta sürgünde bulunan Ebuzziya Bey'in adına aynı matbaada *Muharrir* adlı gazeteyi çıkarır ve idareciliğini yapar. Ebuzziya Bey'in sürgünden dönüşüyle de gazetenin sorumluluğunu bırakır. Gazeteciliğe iyice ısınan Şemseddin Sami 9 Şubat 1876 tarihinden itibaren dönemin seçkin gazetelerinden olan *Sabah* gazetesinin genel yayın yönetmenliğini yapmaya başlar. Gazetenin imtiyaz sahibi Papadopoulos adlı bir Rum ve gazetenin basıldığı matbaanın sahibi de Mihran Efendi'dir. Yaklaşık on bir ay genel yayın yönetmenliğini üstlendiği gazeteden iki yüz elli altıncı sayıdan itibaren ayrılan Şemseddin Sami 1876 da *Gave* adlı tiyatro oyununu yayınlır.⁴⁴

Şemseddin Sami 1877 başında Cezayir Bahr-i Sefid valiliğine atanan Sava Paşa'nın mühürdarlığı vazifesiyle Rodos'a tayini çıkar. Bu arada başlayan 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı dolayısıyla Balkanlarda meydana gelen hareketlenmeden ötürü bu vazifesinden istifa ederek Yanya'ya geçer ve burada Abidin Paşa'nın komutanlığında kurulan Sevkıyat-ı Askeriye Komisyonu Başkâtipliği görevini üstlenir. Bu dönemde edebi çalışmalarını da ihmal etmeyen Şemseddin Sami *Sarf* ve *Nahiv* adlı eserini yazar.⁴⁵

Aynı yıl İstanbul'a dönerek kapanan *Sabah* gazetesinin yerine yine Mihran Efendi'nin çıkarmış olduğu *Tercüman-ı Şark* gazetesinin başyazarı olur (29 Mart 1878). Bu gazetede ki köşesinde *şundan-bundan* başlığı altında yazdığı fıkralardan dolayı *şundancı-bundancı* diye anılan Şemseddin Sami yine bu köşesinde özellikle memleketi Arnavutluk ve Arnavutluğun siyasi geleceği hakkında siyasi makalelerde yazmıştır. 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı neticesinde Balkanların Osmanlı'dan ayrılma tehlikesi baş gösterdiğinde, Şemseddin Sami yazılarında Arnavutluk halkının Osmanlı'dan

43 Agâh Sırrı Levend, Şemseddin Sami, Ankara Üniv. Yay., Ankara 1969, s. 23.

44 Tural, age., s. 16.

45 Tural, age., s. 16.

ayrılmak gibi bir düşüncesi olmadığını ifade eder. Yine bu dönemde İstanbul basınında Arnavutlar hakkında çıkan olumsuz eleştirilere cevap verir. Akabinde de Tercüman-ı Şark gazetesi kapanır.⁴⁶

II. Abdülhamit'in izniyle 30 Eylül 1879'da kurulan *Cemiyet-i İlmiyye-i Arnavudiyye* adlı derneğin kurucularından birisi de ağabeyi Abdül Bey ile birlikte Şemseddin Sami'dir. Arnavutların kültürel olarak gelişmesi gayesiyle kurulan bu cemiyette Şemseddin Sami, Arnavutçanın alfabe ve gramerini meydana getirir, fakat bu çalışması O'nun Arnavut milliyetçisi olarak suçlanmasına sebep olur.⁴⁷

1878'te Tercüman-ı Şark gazetesinin de kapanması üzerine aktif gazetecilik hayatı sona eren Şemseddin Sami, buna rağmen boş durmaz aynı yıl *Şeytanın Yedigârları* adlı bir roman yayınlar. Daha sonra Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı romanını tercüme eder. Ayrıca gazetenin sahibi Mihran Efendi ile beraber *Cep Kütüphanesi* adlı serinin yayınına başlar. Bu seride aralarında tezimize konu olan Esatir'in de yer aldığı İslam medeniyetinden jeolojiye ve astronomiye kadar pek çok alanla ilgili küçük kitapçıklar yayınlanır.⁴⁸

1880'de II. Abdülhamit'in isteği üzerine saraya alınarak *Teftiş-i Askeriye Komisyonu* kâtipliğine getirilir ve ömrünün sonuna kadar bu görevde kalır. 1880'de *Aile* adlı dergiyi çıkarmışsa da okuyucu azlığı nedeniyle devam ettirememiş, kısa bir müddet sonra kapatmıştır. Bir yıl sonra *Hafta* dergisini çıkarır. Daha sonra edebiyat tarihimizde asıl büyük ününü yaptığı lügat çalışmalarının en önemlilerinden olan *Kamus-ı Fransevi*'yi (Fransızcadan Türkçeye) meydana getirir (1882–1883).⁴⁹

4 Mayıs 1884'te Kazasker Edremitli Saadettin Efendi'nin kızı Emine Veliye Hanım ile evlenir ve Saadettin Efendi'nin Kandilli'deki yalısına taşınır. *Kamus-ı Fransevi* adlı eserinin Türkçeden Fransızcaya olan kısmını da bitirerek yayınlatır. Bunun üzerine II. Abdülhamit kendisini *ula sınıf-ı sanisi rütbesi* ve *iftihar madalyası* ile ödüllendirir. 1884 yılında *Himmetül Himam fi Neşril-İslam*, 1886'da da *Küçük Kamus-ı Fransevi* ve *Tasrifat-ı Arabiyye* adlı eseri yayınlayan Şemseddin Sami, 1888'de

46 Tural, age., s. 17.

47 Tural, age., s. 17.

48 Çalık, age., s. 13.

49 Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Şemseddin Sami Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1934 s. 28.

Kamusu'l-A'lam adlı meşhur ve büyük hacimli ansiklopediyi fasiküller halinde yayınlamaya başlar. Bu nadide eser, kendi deyimiyle Şemseddin Sami'nin on iki senesini almıştır. 1893 yılında hanımı vefat eder ve bir yıl sonra tekrar evlenir.⁵⁰

Kâtip olarak görev yaptığı Teftiş-i Askeri Komisyonu'nda 1893'de başkâtipliğe atanarak *ula sınıf-ı evveli* rütbesiyle taltif olunur. Bu arada *Kamüs-i Arabî* adlı büyük bir sözlük telif eder (1898) ve *Kamus-ı Fransevi*'yi yeniden gözden geçirerek tekrar bastırır. Şemseddin Sami *Kamusul-A'lam* adlı eserini 1899'da bitirir. Bütün bu yoğun tempo arasında Türkçe üzerine gazetelere makale yazmaktan geri durmayan Şemseddin Sami, neredeyse kendi adıyla beraber anılan *Kamus-ı Türkî* adlı eserini tamamlar (1901) ve bu eserini iki cilt olarak yayınlar. Şemseddin Sami'nin çalışmaları bununla da sınırlı kalmayarak 1899'da *Kütüphane-i Müntahabat* adıyla bir serinin yayınına başlar. Bu seride *Baki'nin Eş'ar-ı Müntahabesi* (1899), *Ali b. Ebi Talib Efendimizin Eş'ar-ı Müntahabesi* (1900) adlı eserleri yayınlar. Şemseddin Sami ömrünün son günlerinde Türk Dili için büyük önem taşıyan temel eserlerden sayılan *Kutadgu Bilig*'i 1902'de, *Orhun Abideleri*'ni de 1903 de ızahlı, tercümeli bir şekilde hazırlamıştır. Yine 1903 yılında *Tuhfetü'z-zekiye fi lugati'l-Türkiye*'nin metin ve tercümesi ile 1904 yılında da *Lehçe-i Türkiye'yi Memalik-i Mısır* adlı Kıpçak Türkçesi'nin lügatini hazırlar. Fakat bu son eserlerini rahatsızlığı ve maddi imkânsızlıklar nedeni ile basturmaya fırsat bulamadan 18 Haziran 1904'de elli dört yaşında vefat eder ve Erenköy Sahra-i Cedit Camisi'nin karşısında bulunan ilk eşinin yanına defn edilir.⁵¹

Şemseddin Sami'nin ilk eşi Emine Veliye Hanım'dan dört çocuğu vardır. Bunlar; Samiye, Ali Sami, Şadiye ve Sadi'dir. Bunlardan Ali Sami Bey, Türk sporuna hizmetleri geçmiş ve bugün de adını taşıyan bir stadyumun olduğu önemli bir şahsiyettir. Şemseddin Sami ilk eşinin ölümünden sonra ağabeyi Abdül Bey'in dul eşi Belkis Hanım'la evlenmiştir. Belkis Hanım'dan da İskender isimli bir çocuğu olmuştur. Ağabeyi Abdül Bey ölmeden önce çocuklarını Şemseddin Sami'ye emanet ettiğinden dolayı bu evlilik gerçekleşir ve yeğenleri Mithat ile Emine'nin bakımlarını da Şemseddin Sami üstlenir.⁵²

50 Çalık, age., s. 14.

51 Tural, age., s. 19.

52 Çalık, age., s. 16.

B- ESERLERİ

Çok genç denecek bir yaşta kalemi eline alan Şemseddin Sami, çok iyi bir eğitim almış ve Arapça, Fransızca, Rumca, Farsça, İtalyanca ve Eski Yunancayı öğrenmekle kalmamış, coğrafya, tarih, hikmet, kimya gibi ilimlere de vukufiyet kesbederek çalışkanlığını ve seçkinliğini ortaya koymuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve en buhranlı döneminde yaşamış, özellikle dil sahasında verdiği eserlerle tanınan önemli bir düşünür olmuştur. Elli dört yıllık ömründe, otuz beş yıllık yazı hayatında, kırk beş eser kaleme almış⁵³ ve dönemin en üretken yazarlarından birisi olmuştur.

Şemseddin Sami'nin yazdığı eserlerin birçoğu dil sahası ile ilgili eserlerdir. Kamus-i Türkî'nin önsözünde, "Lügat kitabı bir lisanın hazinesi hükmündedir" diyen Şemseddin Sami'nin Osmanlı'nın son zamanlarında dikkatleri dile çekmesi ve özellikle bu alanda Türkçenin en önemli eserlerini vermesi dikkate şayandır. Şemseddin Sami'nin dil ve edebiyat sahasındaki görüşleri devrinin hayli ilerisindedir. O, Türkçeyi coğrafi olarak Osmanlı sahasına hapsedmemiş ve köklerini Orta Asya'ya kadar uzatarak bu sahadaki çalışmaların yönünü değiştirmiş ve hemen her yazısı dildeki Türkçülük hareketinin beyannamesi olarak kabul görmüştür. Dilimize Osmanlıca yerine Türkçe dememiz gerektiğini hayli sistemli ve ilmi gerekçelerle dile getiren Şemseddin Sami, hayatını bunu ispatlamakla geçirmiştir.⁵⁴

Şemseddin Sami'nin Türk Diline verdiği önemi belirttikten sonra Onun eserlerini inceleyelim.

1- Romanı

Şemseddin Sami'nin Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat adlı romanını 1872 yılında Hadika gazetesinde fasiküller halinde yayınlanmaya başlanmış ve 1873'de tamamlanmıştır. Bu eser edebiyatımızın Batılı tarzdaki ilk romanı olarak kabul edilmektedir. Şemseddin Sami ilk telif eseri olan Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat adlı romanını yirmi iki yaşında kaleme almıştır. Bu Onun ilk ve tek romanıdır.⁵⁵

53 Çalık, age., s. 7.

54 Tural, age., s. 10.

55 Tural, age., s. 31-33.

Toplumdaki örf ve âdetlerin baskısıyla aileleri tarafından istemedikleri kişilerle zorla evlendirilen gençlerin durumu romanın konusunu oluşturmaktadır. Romanın temel tezine göre gençler istedikleri kişilerle özgür iradeleri ile evlenebilmelidirler. Aksi takdirde çok daha büyük facialarla karşı karşıya kalınabilir.⁵⁶

2- Tiyatro Eserleri

Tiyatro alanında, üç telif, iki tercüme eseri olan müellifin bu alandaki eserleri Tanzimat döneminin önemli tiyatro eserleri ndendir. Fakat Şemseddin Sami'nin bu alana yeterince eğilmemiş olması, daha sonraki dönemlerde başka alanlarda çok daha önemli eserler meydana getirmiş olması onun bu alandaki başarısının hak ettiği ilgiyi görmesini engellemiştir. Tanzimat dönemindeki tiyatro eserlerinin konuları aşk, sevgi ve zoraki evlendirme üzerineydi. Fakat Şemseddin Sami 'ye göre tiyatro eserlerinin ana konusunu tarihi olaylar teşkil etmelidir. *Seydi Yahya* ve *Gave* adlı tiyatro eserleri bu görüşünün ürünleridir. Müellif yalnız tarihi olay ile kurulan tiyatro eserinin monoton olacağını bildiğinden eserlerinde aşk ve sevgiyi tarihi olaylar ile birleştirmiştir.⁵⁷

Şemseddin Sami'nin tercüme ettiği tiyatro eserleri ni tercüme faaliyetleri bölümünde açıklayacağız. Müellifin kendisinin yazdığı tiyatro eserleri ise şunlardır:

a- Besa Yahud Ahde Vefa

Şemseddin Sami'nin ilk telif tiyatro eseri olan bu piyeste memleketindeki *Bessa* denilen yemini konu edinir. Bu eserde adalet sisteminin ve toplum düzeninin bozulması sonucu kişilerin adaleti kendi elleriyle sağlamak isterken nasıl bir trajedinin yaşanabileceği gösterilmektedir. Müellif bu eserini 1874 yılında kaleme almış ve aynı yıl Osmanlı Tiyatrolarında oynanarak büyük beğeni toplamıştır. Bir yıl sonra Trablusgarp'ta ki memuriyeti esnasında piyese önsöz yazmış ve 1875 yılında İstanbul da eseri yayınlamıştır.⁵⁸

⁵⁶ Tural, age., s. 31.

⁵⁷ Çalık, age., s. 23.

⁵⁸ Tural, age., s. 35.

b- Seydi Yahya

Şemseddin Sami'nin ikinci piyesi olup 1875 yılında kaleme alınmıştır. Bu eserde Endülüs Emevi Devleti ile İspanyollar arasındaki bir savaş ile bu esnada gel işen bir aşk konu edilmektedir.⁵⁹

c- Gâve

Şemseddin Sami'nin 1876 yılında kaleme aldığı bu eserinin konusunu *Şehname* adlı eserden almıştır.⁶⁰

3- Tercümeleri

Şemseddin Sami İtalyanca, Eski Yunanca, Fransızca, Rumca, Latince, Arapça ve Farsça dillerini bilmekle beraber tarih, edebiyat, din bilimleri, coğrafya gibi sahalarda da derin bilgi sahibiydi. Onun özellikle batı dillerine olan hâkimiyeti tercümelerinde kendini göstermektedir. Şemseddin Sami'nin mütercimliğinin en önemli özelliği eserin aslına olabildiğince sadık kalmasıdır. Onun eserin aslına sadık kalarak tercüme etme yöntemi o dönemde çok tartışma yaratmış ve hayli eleştirilmiştir. Eserlerini tanıtırken zaman zaman bütün bu tartışmalara da değinmeye çalışacağız.⁶¹ Şemseddin Sami'nin tercüme eserleri şunlardır:

a- Tarih-i Mücmel-i Fransa

Şemseddin Sami'nin ilk eseri, aynı zamanda ilk tercümesidir. Fransa tarihinin ana hatlarıyla anlatıldığı bu eseri müellif Madame de Saint Ouen'den tercüme ettiğini eserinin önsözünde belirtmiştir. 1872'da kaleme alınan bu eserin yalnızca birinci fasikülü yayınlanabilmiştir.⁶²

b- İhtiyar Onbaşı

Hangi dilden ve kimden tercüme edildiği bilinmeyen bu eser Şemseddin Sami'nin oldukça beğenilen ve bundan dolayı defalarca sergilenen tiyatro tercümesidir. Eser beş

⁵⁹ Tural, age., s. 37.

⁶⁰ Tural, age., s. 38.

⁶¹ Tural, age., s. 39.

⁶² Çalık, age., s. 33–34.

perdeden oluşmakta olup ilk olarak 1874'te Osmanlı Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Ömer Faruk Akgün, Şemseddin Sami'nin bu eseriyle şöhrete kavuştuğunu ifade eder.⁶³

c- Galatee

Şemseddin Sami'nin Florain adlı Fransız yazardan yapmış olduğu tiyatro tercümesidir. Eserin içeriğini mitolojik olaylar oluşturmaktadır.⁶⁴

ç- Şeytanın Yadigarları

Şemseddin Sami'nin Frederic Soulie adlı bir Fransız yazardan tercüme ettiği macera romanıdır. Eser Şemseddin Sami'nin, Sabah gazetesinden ortağı olan Mihran Bey'in matbaasında basılmıştır.⁶⁵

d- Sefiller

Victor Hugo'nun meşhur *Les Miserables* adlı eserinin çevirisidir. Şemseddin Sami bu eserin tercümesini fasiküller halinde yayınlıyordu. Eserin birkaç bölümü yayımlandıktan sonra geri kalan kısmı kimilerine göre yasaklanmış olması, kimilerine göre satılmamış olması, kimilerine göre de aldığı eleştirilerden dolayı yayınlanmamıştır.⁶⁶

Şemseddin Sami'nin metni harfiyen tercümeyle dayalı yöntemle yaptığı bu çeviri dönemin edebiyatçıları tarafından şiddetle eleştirilir. Onlara göre aslındaki cümle yapısını korumak dilimizi bozmakta ve bizim cümle yapımıza uygun düşmemektedir. Şemseddin Sami ise bu görüşlere katılmaz ve tam tersine bu tarzın ifadeyi kolaylaştıracağını, eski nesir dilinin yerine yeni bir nesir dilinin yerleşmesinde büyük bir rol oynayacağını iddia eder. Çünkü O yeni fikirleri, hayalleri eski nesir diliyle karşılamamanın imkânsız olacağı ve dilin sınırlarının bu noktada zorlanmaması gerektiğini savunmaktadır.⁶⁷

63 Çalık, age., s. 34.

64 Çalık, age., s. 34.

65 Çalık, age., s. 35.

66 Çalık, age., s. 36.

67 Tural, age., s. 41-42.

67 Çalık, age., s. 36.

e- Robinson

Şemseddin Sami bu tercümesini Daniel Defoe ’nun ünlü romanı *Robinson* ’un çocuklar için basitleştirilmiş Fransızcasından yapmıştır.⁶⁸

“Kitabın üzerindeki ibare “Fransızcadan harfiyen tercüme edilmiştir” şeklindedir. Sami, daha önceki Sefiller tercümesinde özellikle harfiyen tercüme yaptığı için ağır tenkitlere uğramıştı. Robinson tercümesinde de aynı tekniği kullandığını alenen ilan ederek bu yöndeki çabasından vazgeçmeyeceğinin mesajını da vermiş oluyordu. Kitabın önsözünde şöyle diyor: “Tenezzülen eserlerimi okuyanların malûmudur ki, yazarken birinci dikkat ettiğim şey sade yazmak ve tercüme ederken en ziyade özendiğim şey aslından ayrılmamaktır.” Şemseddin Sami bu ifadesinden de anlaşılacağı gibi kendince bir misyon üstlenmiş ve özellikle genç nesillere hem dünya edebiyatının seçkin eserlerini tanıtmak istemiş, hem de doğru bildiği yoldan ayrılmayacağını söyleyerek yeni bir nesir dili meydana getirmek yoluna gitmiştir.”⁶⁹

4- Dil Bilgisine Ait Eserler

Şemseddin Sami’nin dil bilgisine dair çalışmalarının belli başlıcaları şunlardır:

a- Tasrifat-ı Arabiyye

Arapça gramer kitabıdır. Şemseddin Sami, hem yeni başlayan yetişkinlerin hem de çocukların Arapçayı daha rahat öğrenmelerini sağlamak için hazırladığı bu eserini Arnavutluk’un Yanya kazasında 1877’de kaleme almış, İstanbul’a döndükten sonra bastırma fırsatı bulmuştur. (Şemseddin Sami, Tasrifat-ı Arabiyye, İstanbul, 1304, 71 s.).⁷⁰

b- Yeni Usûl Elifbâ-ı Türki

Şemseddin Sami’nin farklı bir teknikle kaleme aldığı Elifba kitabıdır. (Şemseddin Sami, Yeni Usul Elifba-ı Türkî, Medrese-i Etfâl, İstanbul, 1308, 120 s.).⁷¹

69 Tural, age., s. 43.

70 Çalık, age., s. 51.

71 Tural, age., s. 44.

c- Tatbikat-ı Arabiyye

Arapça fıkralardan oluşan Arapça yazılmış bir eserdir. (Şemseddin Sami, Tatbikat-ı Arabiyye, İstanbul, 1318, 78 s.).⁷²

ç- Nev-usûl Sarf-ı Türkî

Şemseddin Sami, kendi diline önem vermeyen milletlerin ilerleyemeyeceğini söyleyerek dikkatleri Türk Dili üzerine çeken Tanzimat sonrası ilk yazarlarımızdan biridir. Yazar, dönemine göre hayli cesur sayılabilecek bir düşünce ile bizim, Arapçanın kaidelerinden önce kendi dilimizin kurallarını öğrenmemiz gerektiği fikrini savunmaktadır. Bu düşünceden hareketle bir eksikliği gidermek için yazmış olduğu Türkçe gramer kitabıdır. (Şemseddin Sami, Nevusûl Sarf-î Türkî, İstanbul, 1308, 120 s.).⁷³

d- Arnavutça Alfabe

II. Abdülhamit'in izniyle Arnavutların kültürel olarak gelişmesi amacıyla kurulan *Cemiyet-i İlmiyye-i Arnavudiyye* adlı derneğin faaliyetleri çerçevesinde yazılmış bir eserdir. Aynı zamanda derneğin kurucularından olan Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan bu eser ilk olarak 1879 yılında İstanbul, daha sonra 1900 yılında Bükreş'te yayınlanmıştır.⁷⁴

e- Arnavutça Gramer

Şemseddin Sami'nin yine aynı derneğin faaliyetleri çerçevesinde Arnavutçanın grameri üzerine hazırladığı bir eseridir.⁷⁵

5- Cep Kitapları

Şemseddin Sami, yazı hayatında sanatı gaye değil, bir vasıta olarak kabul etmiş şahsiyettir. Onda halka faydalı olmak ve yeni şeyler öğretmek düşüncesi, edebi eserleri haricinde halk içinde eserler kaleme almasına sebebiyet vermiştir. Cep kütüphanesi

⁷² Çalık, age., s. 52.

⁷³ Tural, age., s. 44.

⁷⁴ Tural, age., s. 45.

⁷⁵ Tural, age., s. 45.

serisi, Mihran Efendi tarafından 1879 tarihinde yayınlanmaya başlar. Memleketimizde o çağın orta seviyedeki okuyucu zümresince henüz iyi tanınmamış bazı bilgi sahalarını, ilim ve fennin Avrupa’da vardığı gelişmelere göre tanıtmak ve öğretmek isteyen Şemseddin Sami bu maksatla kurulan, dili sade, küçük hacimli ve ucuz kitapçıklardan oluşan Cep Kütüphanesi serisine de iştirak etmiştir. Bu seriye Ebuzziya, Beşir Fuad, Ahmet Rasim gibi edebiyatçılarda katılmışlardır. Şemseddin Sami Bey, bu seriden yayınlanan otuz iki cilt eserin on birinin sahibidir. Bu eserlerin başlıcalar şunlardır :⁷⁶

a- Medeniyet-i İslâmiye

Eser İslam medeniyetinin doğuşu, gelişmesi ve Batı medeniyetine olan etkilerini konu alan otuz dört makaleden oluşmaktadır. (Şemseddin Sami, Medeniyet-i İslâmiye, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 126 s.).⁷⁷

b- Esâtir

Tezimize konu olan bu eserde Şemseddin Sami eski medeniyetlere ait mitolojiyi konu alır. (Şemseddin Sami, Esatir, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 117 s.).⁷⁸

c- Kadınlar

Kadının toplumdaki yeri üzerine yazılan otuz dört makaleden oluşan bir eserdir. (Şemseddin Sami, Kadınlar, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 96 s.).⁷⁹

ç- Gök

Şemseddin Sami’ni astronomi bilimi ile ilgili eseridir. Gökyüzü ve gök cisimleriyle ilgili yirmi sekiz yazıdan meydana gelmektedir. (Şemseddin Sami, Gök, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 112 s.).⁸⁰

d- Yer

Yeryüzü hakkında geçmiş kavi mlerin fikirleri, İslamiyet’in yeryüzü hakkındaki nassları, yerin canlılığı, yeryüzünün genişliği, deprem gibi başlıklardan müteşekkil otuz

⁷⁶ Çalık, age., s. 37.

⁷⁷ Çalık, age., s. 36.

⁷⁸ Tural, age., s. 45.

⁷⁹ Çalık, age., s. 39.

⁸⁰ Çalık, age., s. 40.

makaleden oluşmaktadır. (Şemseddin Sami, Yer, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 119 s.).⁸¹

e- İnsan

Şemseddin Sami bu eserinde insanoğlunun yeryüzüne çıkışı ve geçirdiği tarihi evreleri konu edinir. Ayrıca müellif bu eserinde insanın meydana gelmesinden önce insana benzer bir mahlûkun yeryüzünde yaşadığını savunur. Eser otuz makaleden oluşmaktadır. (Şemseddin Sami, İnsan, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 115 s.).⁸²

f- Emsâl

Şemseddin Sami'nin Sabah gazetesinde yazdığı günlük fıkra, kıssadan hisse ve veciz sözlerinden oluşan bir eserdir. Eserde iki bin dokuz yüz on dokuz kıssadan hisse mevcuttur. Bunların bir bölümü müellifin kendisine ait olup bir bölümü de Batı dillerinden yaptığı tercümelerdir. (Şemseddin Sami, Emsal, Mihran Matbaası, İstanbul, 1296, 511 s.).⁸³

g- Letâif

Hikmet ve ibrete dair farklı milletlere ait dört yüz otuz altı küçük fıkradan oluşan bir eserdir. (Şemseddin Sami, Letâif, Mihran Matbaası, İstanbul, 1300, 224 s.).⁸⁴

ğ- Yine İnsan

Bu eser daha önce yayımlanan İnsan adlı eserin ikinci kitabıdır. Eser ayrı başlıklar taşıyan otuz makaleden oluşmaktadır. Müellif birinci kitabında insanoğlunun yeryüzüne çıktıktan sonra yaşayışları ve geçirdikleri çeşitli devirlerden bahsetmekteydi. Bu eserinde ise insanoğlunun sınıflarından, hallerinden, birbiriyle olan ilişkilerinden bahsetmektedir. (Şemseddin Sami, Yine İnsan, Mihran Matbaası, İstanbul, 1303, 144 s.).⁸⁵

81 Tural, age., s. 46.

82 Çalık, age., s. 41.

83 Tural, age., s. 46.

84 Çalık, age., s. 42.

85 Çalık, age., s. 43.

h- Lisan

Şemseddin Sami bu eserinde dil konusunu incelemektedir. Bu mevzuda bilimsel olarak kaleme alınmış ilk Türkçe eserdir. Kitap ayrı başlıklar taşıyan on dokuz makaleden oluşmaktadır. Şemseddin Sami bu eserinde, dillerin bir kaynaktan çıkmış olmaları fikrine itiraz ederek, dilleri belli başlı sınıflara ayırmakta ve dillerin canlı bir varlık gibi doğup, gelişip, öleceği fikrini savunmaktadır. (Şemseddin Sami, Lisan, Mihran Matbaası, İstanbul, 1303, 128 s.).⁸⁶

ı- Usul-i Tenkit ve Tertip

Şemseddin Sami bu eserinde noktalama işaretlerinin kullanılmasını örneklerle açıklamaktadır. (Şemseddin Sami, Usul-i Tenkit ve Tertip, Mihran Matbaası, İstanbul, 1303, 130 s.).⁸⁷

6- Tarihi Eserler

a- Hurde-Çin

Farsça edebi metinler ve bunların çevirilerinden oluşan bir eserdir. (Şemseddin Sami, Hurde-Çin, Mihran Matbaası, İstanbul, 1302, 56 s.).⁸⁸

b- Himmetü'l-Himâm ve Neşri'l-İslam

Şemseddin Sami'nin Afrika'da İslam'ın yayılması hakkında kaleme aldığı Arapça bir eserdir. (Şemseddin Sami, Himmetü'l-Himam ve Neşri'l-İslam, Mihran Matbaası, İstanbul, 1302, 29 s.).⁸⁹

c- Baki'nin Eş'âr- Müntehabesi

Şemseddin Sami'nin *Baki*'nin iki sayfa tutan biyografisinden sonra, şairin şiirlerinden örnekler vererek ve bazı kelimelerin Türkçelerini de sayfa altında ayrıca

⁸⁶ Çalık, age., s. 44.

⁸⁷ Tural, age., s. 47.

⁸⁸ Çalık, age., s. 45.

⁸⁹ Çalık, age., s. 45.

belirterek oluşturduğu bir eseridir. (Şemseddin Sami, Baki'nin Eş'âr-ı Müntehabesi, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1317, 112 s.).⁹⁰

ç- Ali Bin Ebi Talib

Şemseddin Sami'nin Hazret-i Ali'nin divanından bazı bölümleri Türkçeye çevirerek oluşturduğu bir eserdir. Müellif bu esere bazı şerhlerde eklemiştir. (Şemseddin Sami, Ali bin Ebi Talib, Kitapçı Nurullah, İstanbul , 1319, 125 s.).⁹¹

7- Lügat Ve Ansiklopedi Çalışmaları

Şemseddin Sami'nin en önemli eserleri dil sahasında özellikle de lügat sahasındaki çalışmalarıdır. Şemseddin Sami sözlük çalışmalarına II. Abdülhamit'in tavsiyesi ile başlamış ve ömrünün son yirmi üç yılını kamus yazmakla geçirmiştir. Dil ve edebiyat sahasında ihtisas sahibi bir heyetin ancak oluşturabilecekleri eserleri Şemseddin Sami tek başına oluşturarak bize çok zengin bir miras bırakmıştır.⁹² Şemseddin Sami'nin lügat ve ansiklopedi eserleri şunlardır:

a- Kamus-ı Fransevî (Fransızcadan Türkçeye)

Şemseddin Sami'nin ilk lügat çalışması olan bu eser kendinden önce yazılmış Fransızca-Türkçe sözlüklerden çok daha kapsamlı hazırlanan bir sözlüktür. O zamana kadar azınlıkların elinde olan bu tür çalışmaların hâkimiyetine Şemseddin Sami bu eseriyle son vermiştir. Yayınlandığı dönemde eser olumlu eleştiriler almış ve çok beğenilmiştir. (Şemseddin Sami, Kamus-ı Fransevî (Fransızcadan Türkçeye), Mihran Matbaası, İstanbul, 1299, 1630 s.)⁹³

b- Kamus-ı Fransevî (Türkçeden Fransızcaya)

Şemseddin Sami'nin ikinci lügat kitabıdır. Fransızcadan Türkçeye olan, Kamus-ı Fransevî'nin görmüş olduğu rağbetin ardından bu eseri yazan Şemseddin Sami, böylelikle yine bakir bir sahada eser vererek devrin bir ihtiyacını daha gidermiştir. Şemseddin Sami bu eserini hazırlama aşamasında Mekteb-i Sultani muallimlerinden yardım almıştır. Bundan dolayı müellif eserin önsözünde yardımlarını gördüğü Mekteb-

⁹⁰ Tural, age., s. 48.

⁹¹ Tural, age., s. 48.

⁹² Çalık, age., s. 52.

⁹³ Çalık, age., s. 54-55.

i Sultani'nin muallimlerine teşekkür etmektedir. (Şemseddin Sami, Kamus-ı Fransevî (Türkçeden Fransızcaya), Mihran Matbaası, İstanbul, 1302, 1208 s.).⁹⁴

c- Küçük Kamus-ı Fransevî (Fransızcadan Türkçeye)

Şemseddin Sami'nin üçüncü lügati olan bu eser kendinden önceki iki esere göre çok daha küçük hacimlidir. Müellif diğer Fransızca -Türkçe lügatlerinde eksik kalan bazı terimlerden dolayı bu eseri yazmış ve onların bıraktıkları boşlukları doldurabilmesi için büyük bir çaba göstermiştir. Eserin girişinde ilmi terimlerin tam olması için çok uğraştığını hatta eserin Beşir Fuat, Nadir Efendi ve Fransız Monsieur Şarl tarafından gözden geçirildiğini nakletmektedir. (Şemseddin Sami, Küçük Kamus-ı Fransevî, Mihran Matbaası, İstanbul, 1304, 650 s.).⁹⁵

ç- Kamusu'l-Alâm

Şemseddin Sami'nin bu eseri tarih ve coğrafya yönü daha ağır basan bir ansiklopedidir. Şemseddin Sami on beş günde bir fasikül neşrederek devam ettirdiği bu eseri önce iki cilt olarak düşünmüş ama eser ancak altı ciltte tamamlanabilmiştir. Hatta esere alınamayan, eksik ve hatalı olan maddelerin tashihi için bir zeyil de yayınlamayı düşünen Sami bunu yapmaya fırsat bulamamıştır. On bir yılda ancak tamamlanabilen bu kıymetli eser, yayınlandığı dönemde hayli ilgi görmüştür.⁹⁶

Şemseddin Sami bu eserini hazırlarken birçok Doğu ve Batı kaynaklarına müracaat etmiştir. Batıya ait maddeler için Batıda neşredilen ansiklopedilere müracaat eden müellif, Doğuya ait maddelerde Batı kaynaklarında yeterince malumat olmadığı için doğrudan doğruya Doğunun kaynaklarına müracaat etmiştir. Bunda da Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmesinin payı büyüktür. Batıda bu tür ansiklopedik mahiyette eserler bolca olduğundan, Batıya ait maddelerin hazırlanmasında müellif pek zorluk çekmemiştir. Fakat Doğuya ait maddeleri hazırlarken elde derli toplu bir kaynak olmadığı için farklı kaynaklara başvurmak zorunda kalmıştır.⁹⁷ Şemseddin Sami bu

⁹⁴ Tural, age., s. 50.

⁹⁵ Çalık, age., s. 56.

⁹⁶ Tural, age., s. 53.

⁹⁷ Tural, age., s. 52.

eseri hazırlarken yedisi batı dillerine ait olmak üzere toplam seksen dört esere müracaat etmiştir. (Şemseddin Sami, Kamusu'l A'lam, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, 6 c.).⁹⁸

d- Kamus-ı Arabî

Şemseddin Sami'nin Arapça-Türkçe sözlük olarak hazırladığı bu eser döneminde çok beğenilmiştir. Gereken talebi karşılamak için yazar bir dükkân dahi kiralayarak eseri burada fasiküller halinde satmaya başlamış, fakat o sırada Ermeni ayaklanması başlayınca dükkân yağma edilmiştir. Bu yüzden eserin neşrine devam edilememiş ve eser yarım kalmıştır.⁹⁹

e- Kamus-ı Türkî

Şemseddin Sami'nin ehemmiyetini bugün dahi muhafaza eden bu eseri, Türkçenin ilmi olarak hazırlanan ilk sözlüğü olarak kabul edilmektedir. Daha önce hazırlanan Es'ad Efendi'nin Lehçetu'l-Lügat (1733) ve Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî (1876–1892) adlı eserlerinin bu alanda yetersiz olması Şemseddin Sami'nin Kamu-ı Türkî adlı eserinin ehemmiyetini bir kat daha artırmış ve o dönemdeki boşluğu bu eser doldurmuştur.¹⁰⁰

Kamus-ı Türkî'nin adlı eserin önsözü Türk dili bakımından çok önemlidir. Çünkü burada müellif eseri niçin kaleme aldığını beyan ederken, Türk dilinin sorunlarına da değinerek birtakım çözümler üretmiştir. Şemseddin Sami eserine Kamus-ı Türkî demesinin sebebini şöyle izah eder: “Dilimiz Türkçedir. Bu dilin sözlüğüne başka bir isim düşünmek yersizdir.” Ahmet Vefik Paşa'nın *Osmanî* diye adlandırdığı dile Şemseddin Sami *Türk* adını koyarak dönemi için de hayli cesur bir tavır sergilemiştir.¹⁰¹

Şemseddin Sami, Osmanlıca diye adlandırılan ve üç dilden meydana gelen dilin aslında Türkçe olarak adlandırılmasında bir sakınca olmadığını, hatta daha doğru bir ifade olduğunu belirtir. Müellifin asıl üzerinde durduğu nokta, Arapça ve Farsça kelimelerin lügatte ne nispette yer alacağıdır. Eserin önsözünde bu hususu şöyle dile getiriyor: “Bir dilin sözlüğünün o dilde kullanılan bütün kelimeleri içine alması ve

⁹⁸ Çalık, age., s. 60.

⁹⁹ Çalık, age., s. 60-61.

¹⁰⁰ Çalık, age., s. 61-62.

¹⁰¹ Tural, age., s. 55.

kullanılmayan kelimelere yer vermemesi şarttır. Bu durumda dilimizde kullanılan ve kullanılmayan Arapça ve Farsça kelimeleri içine alıp da asıl Türkçe kelimelere hiç yer vermeyen sözlükler dilimizin malı olmadığı gibi, sırf Türkçe kelimeleri içine alıp da bizce kullanılmakta olan Arapça ve Farsça kelimelere yer vermeyen lügatlere de dilimizin mükemmel sözlüğü gözüyle bakılamaz. Dilimiz için hazırlanacak sözlük bu dilde kullanılan gerek Türkçe asıllı gerekse başka dillerden alınma kelime ve terimlerin hepsini içine almalı, dilimizde kullanılmayan kelimelere ise yer vermemelidir.” demektedir.¹⁰²

8- Yayınlanmamış Eserleri

Şemseddin Sami hayatının son yıllarında büyük bir kısmı Türk Dilli ve Edebiyatının ana eserleri olmak üzere birçok eserini bir takım sebeplerden dolayı yayınlamamış ve bu eserler müsvette olarak kalmıştır.¹⁰³ Şemseddin Sami’nin yayınlanmamış eserleri şunlardır:

a- Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacıp tarafından 1069 tarihinde yazılan bu eseri Şemseddin Sami Türk halkına tanıtmak için Wamberg’in yapmış olduğu Almanca çevirisinde n Türkçeye çevirmiştir. Fakat eser hazırlandıktan sonra yayınlanmamıştır.¹⁰⁴

b- Orhun Abideleri

Şemseddin Sami’nin ilk Türkçe yazılı belgeler olan Orhun Abidelerini dilimize kazandırmak için yaptığı çalışmadır. Müellif orijinal metinleri kırmızı, Arapça tercümesini siyah, Osmanlıcasını da mavi mürekkeple yazarak oluşturduğu bir eserdir. Ayrıca sayfa sonlarında eserin daha iyi anlaşılması için bazı açıklamalarda da bulunmuştur.¹⁰⁵

c- Lehçe-i Türkiye-i Memâlik-i Mısır

Kıpçak Türkçesinin lügati olan bu eseri Şemseddin Sami bir deftere yazmıştır. Yüz yetmiş bir sayfalık bu defterde “a” harfinden “y” harfine kadar kelimeler ve

¹⁰² Tural, age., s. 55-56.

¹⁰³ Çalık, age., s. 64,

¹⁰⁴ Tural, age., s. 58.

¹⁰⁵ Çalık, age., s. 65.

anlamları verilmiştir. Şemseddin Sami'nin ölümünden sonra Oğlu Ali Sami Yen defteri Necip Asım'a vermiş ve o da buna bazı ilavelerde bulunarak yayınlamıştır.¹⁰⁶

ç- Vicdan

Üç perdeden oluşan bir tiyatro eseridir.¹⁰⁷

d- Müntejabat-ı Arabiyye

Şemseddin Sami'nin Arapça seçme hikâyelerden oluşturduğu bir eseridir. Yayımlanamamıştır, müsvette halinde kalmıştır.¹⁰⁸

e- Kavaid-i Nahviyye ve Sarfiyye

Arapça sarf ve nahiv kaidelerinin anlatıldığı bir eserdir.¹⁰⁹

f- Zübde-i Şehname

Firdevs'in eski İran efsanelerini anlattığı meşhur eseri Şehnamenin özeti niteliğindeki bir eserdir. Şemseddin Sami eseri Farsça aslından Türkçeye çevirmiştir. Dört büyük deftere yazdığı bu eser toplam dört yüz dokuz sayfadan oluşmaktadır ancak ne yazık ki bu eserde diğerleri gibi yayımlanamamıştır.¹¹⁰

106 Tural, age., s. 58-59.

107 Çalık, age., s. 66.

108 Çalık, age., s. 66.

109 Tural, age., s. 59.

110 Çalık, age., s. 66.

İKİNCİ BÖLÜM

ESATİR ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYON METNİ

MİTOLOJİ

Her ne kadar insan topluluklarından ve bireylerden yanındaki hidayet meşalesiyle doğru yolu görerek ona girenler pek az olup, çoğunluğu ilk yaratılışlarından beri bir zulümat ve dalalet içinde bulunmuş iseler de bir yaratıcıyı tanımak ve bir tanrıya tapınmak hissi her şeyden önce insanların kalbi ve zihninde vücut bulmuştur. İnsanoğlu, en zarurî ihtiyaçlarını temin etmeye ve üretmeye, en adi şeyleri keşfe ve idrake muktedir olmazdan önce bir itikat hâsıl edip, bir şeye inanmak, bir şeye tapınmak mecburiyetinde bulunmuştur.

Bu mecburiyet insanların evvelki cehalet ve noksanlıklarıyla birleşerek nice garip inançları, nice garip tören ve ayinleri doğurmuştur.

Zavallı insanlar! Nereden geldiklerini, nereye gideceklerini, ne olduklarını bilmeyerek bulundukları şaşkınlık ve hayretin içinde fevkalade olarak her ne gördülerse ona yaratıcı nazarıyla bakmaya, faydalı ve zararlı her neyi gördülerse ona tapınmaya mecbur olmuşlardır. İnsanların bir takımı güneşe, aya, yıldızlara; bir takımı ateşe, havaya, suya; bir takımı bir nehre, bir dağa, bir taş, bir ağaca; bir takımı da timsaha, ineğe, yılan, kutsallık verip yüzyıllar boyunca onlara tapınmış, onlardan yardım istemişler ve kendi yaşatları olan insanları, evlatlarını ve kardeşlerini bu tanrılarına kurban etmek gibi vahşi bir harekette bulunmuşlardır.

Yerkürenin üzerinde yaşamış olan milletlerden yalnız küçük bir kavim Rabbanî hidayet ile vahdaniyete inanmıştır. O kavim de *İsrailoğulları*'dır. Diğer toplumlardan bazıları doğru yola biraz yaklaşmış, bazıları da büsbütün uzak bulunmuşlardır.

Yalnız o küçük kavmin inancıyla medeniyeti arasında uygunluk bulunmayıp diğer toplumlardan büyük bir çoğunluğunun sahip oldukları inançları ulaştıkları medeniyet ve huy haline getirdikleri (mizaçları olan) ahlâkla uygunluk gösterdiği görülmektedir.

Kaba kavimler kaba şeylere; yumuşak mizaçlı kavimler yumuşak şeylere; nazik kavimler nazik şeylere; küçük kavimler küçük şeylere; büyük kavimler büyük şeylere tapınmışlardır. Çin'in bazı taraflarından hâlâ bugün tahtadan yapılmış gayet kaba bir heykele, Güney Afrika vahşileri bir yılanı tapındıkları gibi Kıptîler bir ineğe, İranlılar güneşe tapınmışlardır. Yunanlılar aşk, ilim, musiki, savaş gibi manevî varlıkları cisimleştirerek ve onlara gayet sanatkârane heykeller yapıp, o manevî varlıklara ibadet etmiş ve o sanatkârane heykellerin önünde ayinler icra etmişlerdir.

Eski milletlerin en gelişmişleri Yunanlılar olduğu gibi eski batıl inançların da en naziği, en hünerlisi ve teville en müsaidei Yunanlıların inançlarıdır. Onlardan da Romalıları geçmiştir.

Yunan inançları batıllık üzerine kurulmuşsalar da hiç olmazsa bilim, güzel sanatlar ve benzeri alanlarda ilerlemeleri durdurmayıp bilakis bu medeniyetin unsurlarının terakkisine hizmet edecek bir yolda bulunmuştur. Bundan başka Yunanlıların nazarında -biri avam ve biri havas için- iki çeşit inançları vardı; avam o manevî cisimlerin güya tasvirleri niyetiyle yapılmış olan heykellere ibadet ederler idiyse de havas, o tanrıların her birinden maksadın ne olduğunu anlayarak tabiata uygun bir inançta bulunurlardı. Eski Yunan şairleri ve yazarlarının bugün mevcut olan eserlerinden kendilerinin avamın inancından olmadıkları anlaşılıyor. Hususiyile inançları, filozofların ruhun ölümsüzlüğüne, bir yaratıcının mevcudiyetine diğer konulara dair pek çok hakikatler beyan etmesine ve hele ahlakın iyi bir dereceye çıkacak kadar ıslahına mani olmamıştır.

Eski toplulukların bu inançları insanlık tarihinin mevzularından bir konu olup bilinmesi gerekli ve hele Yunanlılarla Romalıların ve İslam'dan önce gelmiş olan Arap şairlerin ilmî eserlerini iyice anlayabilmek, eski milletlerin tarihini gereği gibi öğrenmek ve farklı konularla ilgili inançsal eserlerden istifade etmek için mutlak gerekli olduğundan Batı dillerinde tarihin bu şubesi mitoloji veya mitolocya isimleriyle ayrı bir ilim olarak kabul edilip okullarında okutulmakta ve sayısız kitaplar ve risalelerle oldukça teferruatlı bir şekilde en ince ayrıntılarına kadar açıklanmıştır.

Doğu dillerinde tarihin bu bölümü hakkında şimdiye kadar bir şey yazılmamış olduğundan, lisanımızda özel bir ismi de bulunmamakla birlikte ayet-i kerimede ki

esatiru'l-evvelîn tabirinden mitolocya murat buyrulduğundan mitolocya kelimesini Arapça esatir kelimesiyle tercüme ve muhtelif milletlerin esatirini özet bir şekilde toplama ve yazmayı münasip gördüm.

Yukarıda denildiği gibi eski mitolojilerin en mükemmeli en tafsilatlısı ve bilinmesi en fazla lazım olanı Yunan mitolojisi olduğundan öncelikle oradan başlayalım.

A- YUNAN VE ROMA MİTOLOJİSİ

Yunan mitolojisi ile Roma mitolojisi arasında pek az fark vardır. Öyle küçük farklılıklar Yunan halkları arasında da bulunur. Tanrıların bir takımına bir şehirde, diğerlerine başka bir şehirde daha fazla itibar gösterilir. Bazı şehirler tanrılardan önde geleninin himayesi altında bulunurdu. Yunan tanrılarının büyüklerinden bazısını Mısırlılar, Fenikeliler ve diğer Asya milletleri de alıp farklı bir isimle kendilerine tanrı edinmişlerdir.

Yunanlılarla Romalılar pek çok tanrıya sahiptirler. Tanrıların başkanı *Jüpiter* veya *Zeus* olarak isimlendirdikleri tanrıdır. Diğerleri Zeus'a nispeten melek durumunda kalıp onlar da asıl tanrılar, kahramanlar ve yarı tanrılar şeklinde üç gruba ayrılmışlardır.

Asıl tanrıların on ikisi büyük tanrılar olarak isimlendirilmekte olup, onlar da; *Jupiter(Zeus)*, *Junon*, *Minerva* veya *Pallas(Athena)*, *Vesta(Hestia)*, *Sars(Demeter)*, *Neptün(Poseidon)*, *Venüs(Afrodite)*, *Vulkan(Hephestios)*, *Mars(Ares)*, *Merkür(Hermes)*, *Apollon* veya *Febüs(Phoibos)* ve *Diana(Artemis)*'den ibarettir.

Bu on iki tanrıdan beşi gezegenlerin adlarıyla isimlendirilmiştir. Çünkü *Jüpiter* *Müşteri*, *Venüs* *Zühre*, *Mars* *Merih*, *Merkür* *Utard* demek olduğu gibi *Neptün* de bir gezegen ismidir. Her ne kadar bazı âlimler gezegenlerin tanrıların isimleriyle isimlendirildiğini iddia etmişlerse de, tanrılar gezegenlerin adlarıyla isimlendirilmiş, yani Yunanlılar başka şeylere de tapındıkları açık olduğundan yıldızlara tapmış olma ihtimalleri daha kuvvetlidir.

Yukarıda zikredilen isimler Romalılar tarafından verilen isimlerdir. Yunanlılarca bilinen isimleri de parantez içinde veriyoruz. Tanrı isimlerini zikrederken öncelikle

Romalıların verdiği isimleri tercih etmemizin nedeni Avrupalıların lisanlarında Romalıların vermiş oldukları isimlerin bilinmesidir.

Jüpiter:

Jüpiter hem Yunanlılarca hem de Romalılarca tanrılar ın başı kâinatın yaratıcısı olarak kabul edilirdi. *Saturn* ile *Rhea*’nın oğludur.

Zaman tanrısı olduğuna inanılan *Saturn*, Zühal gezegeninin ismiyle adlandırılmış olup Yunanlılar tarafından *Uranüs* özel ismiyle bilinmekte idi. Kardeşiyle (*Titan*’la) bir anlaşma yapıp, o anlaşma sayesinde babasının tahtı na oturmuştur. Bu anlaşma, *Saturn*’ün doğacak oğullarını kendisi yiyip sağ bırakmamasından ibaretti. Bundan dolayı yerin tanrıçası olan *Rhea*, her doğurduğu çocuğun , kocası *Saturn* tarafından yendiğini görüp nihayet Jüpiter’i doğurduğunda kendisini saklayarak, kocasını yanılttı ve onun yerine bir taş koyarak onu kocasına yedirdi. Daha sonra da Jüpiter’i *Girit*’te sakladı.

Jüpiter, *Girit*’te büyüdükten sonra amcaları olan Titanların (yani cinlerin) babasını öyle bir anlaşma ile bağlamış olduklarını görüp çekemediğinden Titanlarla bir savaş yaptı ve galip gelerek babasını anlaşmanın yükümlülüklerinden kurtardı. *Saturn* ise oğlunun bu kuvveti ve nüfuzundan haset ederek ona bir suikast hazırlamaya niyet etti. Jüpiter, babasının bu niyeti anlayarak ondan önce davrandı ve onu gökten attı. Oğlunun bu karşı atağı karşısında zor durumda kalan *Saturn* İtalya’ya kaçıp orada saklandı.

Jüpiter, yerin ve göğün hâkim olunca, göğü kendisine alıp yeryüzünü –deniz ilahı olduğu iddia edilen– *Neptün* ile –yeraltı âleminin yani cehennem tanrısı olduğu iddia edilen– *Pluton* arasında iki kardeşe taksim etti.

Bir müddet barış içinde yaşamaya devam ettikten sonra Jüpiter’in mağlup ederek darmadağın ettiği Titanların akrabaları olan *Cıyanlar* (yani cinler) intikam almak maksadıyla kalkıp dağları, kayaları birbirleri üzerine yığarak göğe çıktılar. Gökteki tanrılar bunlardan korkup Mısır’a kaçarak ve hayvanların cesetlerine girmek suretiyle saklandılar. Yalnız Jüpiter, oğlu olan *Herkül* isimli kahramanın yardımıyla Cıyanlara karşı koyup gökte durabildi.

Jüpiter her türlü sıkıntıdan kurtulduktan sonra zevk ve sefaya başlayıp *Metis*, *Themis*, *Urunim*, *Mnemosyne*, *Sars*, *Leton* ve *Junon* isimli tanrıçalarla evlenmekle kalmayıp insan kızlarından arzu ettiklerine de sahip olmak için çeşitli şekillere girmeye başladı. *Danae* isimli kadının odasına altından bir yağmur şeklinde girmiş, *Antiope*'yi kandırmak için yarı insan yarı keçi şeklinde olan *Satry*'in şeklini almış, *Leda*'yı elde etmek için ördek, *Europa* isimli kadını elde etmek için boğa ve *Alkmene* ile birlikte olmak için onun kocasının şekline ve kıyafetine girmiştir.

Jüpiter'in tanrıçalarla olan evliliklerinden dört grup halinde baht, naz, güzel sanatlar gibi isimlerle anılan pek çok çocuğu olduğu gibi insan kadınlarıyla olan ilişkilerinden de yarı tanrı olarak kabul edilen Perilere sahip olmuştur.

Jüpiter her ne kadar yer ve göğün mutlak hâkimi sıfatıyla vasıflandırılıp tanrıların babası, insanların da hem babası hem de sahibi adde diliyorsa da dilediğini yapma sıfatına haiz olmayıp mutlak irade ile isimlendirilen bir kanun tarafından sınırlandırılmış ve tayin olunmuştur.

Jüpiter tanrıların en büyüğü kabul edildiğinden ona yapılan ibadetler, mera simler ve ayinler daha görkemli ve kendisine mahsus olan mabetler ise daha büyüktü. Saturn ve Diana'nın mabetlerinde insanlar da kurban olunduğu halde Jüpiter'inkinde yalnız hayvanlar kurban ediliyordu. İnsanlara palamut ve kestaneyle beslenmeyi öğretenin Jüpiter olduğu rivayet olduğundan ke stane ağacına ve meyvesine Jüpiter'e mahsus ve mukaddes gözüyle bakılıyordu.

Jüpiter, fildişinden yapılmış bir tahtın üzerinde, sol elinde bir asa, sağ elinde yıldırım, ayağının altında bir karakuş, yanında gençlik tanrıçası *Hebe* ve de şarap sunan genç tanrıça *Ganimed* olduğu halde tasvir edilirdi.

Junon:

Junon Jüpiter'in kız kardeşi ve zevcesi olup evlilik ve doğum tanrıçası idi. Deprem esnasında Junon'un sesinin duyulduğuna inandıkları için Roma'da her ne zaman deprem olsa Junon'a dişi domuzlar kurban edilerdi.

Junon, bazen ayakta ve üzerinde bir elbiseyle bazen de tavus kuşları vasıtasıyla hareket eden bir araba üzerinde tasvir edilirdi. Gökkuşağı tanrıçası kabul edilen *İris* ile zevk perileri de etrafında bulunurdu.

Minerva:

Minerva, Jüpiter'in kızı olup öncelikle akıl ve hikmet ikinci derecede de deva ve güzel sanatlar tanrıçası idi. Jüpiter'in birinci hanımı olan *Metis* deniz perilerinden olup gayet akıllı idi. Bu peri hamile kaldığında Jüpiter, kendisine üstün gelecek bir çocuk doğurmasından korktuğu için eşi *Metis*'i yedi. Bir müddet sonra çok şiddetli bir baş ağrısı hissedip, yanardağ tanrısı *Vulkan*'dan bir çekiçle başına vurmasını rica etti. *Vulkan* çekiçle vurur vurmaz Jüpiter'in başı yarılıp içinden Minerva baş tan ayağa silahlı olarak çıktı. Jüpiter bu işe çok şaşırıp, Minerva'yı tanrılar meclisine dâhil etti. Ayrıca kendine müşavir yaptı. Jüpiter yaptığı her işte onun görüşüne müracaat ederdi.

İp bükme, dokumak, araba kullanmak, zeytin yetiştirmek ve benzeri sanatların Minerva tarafından icat edildiğine inanılırdı.

Minerva'ya Yunan ve Roma'dan başka Mısır, Fenike, Sicilya ve Gal memleketlerinde (yani Fransa'da) de ibadet edilip kendisine mahsus her tarafta çok sayıda mabetler bulunurdu. Mısır'ın Sayis isimli antik şehriyle Rodos ve Atina'nın bu tanrıçaya ait olduğuna inanılırdı.

Minerva, erkek simalı, güzel bir kız suretinde baştan ayağa silahlı, başında bir taç ile üzerinde bir tülbent, bir elinde kalkan ve diğerinde de bir mızrak bazen de çikrik olduğu halde tasvir edilirdi.

Vesta:

Vesta, bir inanışa göre tanrılarının annesi diğer bir inanışa göre de Saturn ile Rhea'nın (yani zaman tanrısı ile toprak tanrılarının) kızı olup kendisi ateş tanrıçası idi. Roma'da bulunmuş olan bir mabedinde daima ateş yanardı. Bu ateşin sönmesiyle Roma Cumhuriyeti'nin yıkılacağına inanıldığından ateşin sönmemesine dikkat etmekle görevli özel bir rahip sınıfları vardı. Şayet kazayla ateş sönerse nöbetçi bulunan rahibeyi şiddetli bir cezaya çarptırırlar ve ateşte yakarlardı. Roma'da başka bir mabedi daha vardı ki yalnız kadınlar girebilirdi, erkeklerin girmelerine müsaade edilmezdi.

Vesta, uzun ve geniş bir elbise giymiş, başı bir bezle bağlı, bir elinde bir kandil ve diğer elinde bir ok olduğu halde tasvir edilirdi.

Sars:

Sars, Saturn ile Vesta'nın kızı olup tarım ürünlerin in ve çiftçilerin tanrıçası idi. Jüpiter'le olan beraberliğinden *Persephone* isminde bir kız dünyaya getirdiyse de yeraltı ve cehennem tanrısı Pluton tarafından kaçırılmış; bu nedenle de Sars uzun bir müddet bu kızın cesedi içinde bulunmuş, bu da eski şairlere bir malzeme olmuştur.

Sars'ın ayinleri Roma'da sekiz gün sürerdi. O sekiz gün zarfında şarap içmezlerdi ve mahsullerin bereketi, hayvanların zarardan muhafazasını sağlamak için bir domuz keser ve bir tilkiyi tutup ateşte yakarlardı.

Sars, uzun bir elbise giymiş, başında bir buğday başağı veya bir gelincik çiçeği, bir elinde bir meşale diğerinde yine bir başak veya bir gelincik çiçeği olduğu halde tasvir edilirdi.

Neptün:

Neptün Saturn ile Rhea'nın oğlu ve denizler tanrısı idi. Bu da diğerleri gibi doğar doğmaz babası tarafından yenildiyse de *Metis* isimli bir peri Saturn'e bir şey içirdiğinden Saturn kusak onu çıkardı.

Neptün, bir elinde bir yaba, diğerinde bir yunus balığı bulunduğu ve bir ayağını bir geminin kalıntısı üzerine bastığı halde ve bazen de denizin içinde atların çekerek götürdüğü bir araba üzerinde tasvir edilirdi.

Neptün'ün ayinlerinin yapıldığı günlerde at, katır ve merkeplere yük konmaz ve bu hayvanlar çiçeklerle donatılarak sokaklarda gezdirilirdi.

Neptün'ün pek çok hanımı var idiyse de asıl eşi *Amphitrite* idi. Okyanus, *Stis*, *Nereus* ve *Doris* isimli tanrılarla *Nereides* isimli otuz peri de Neptün'den sonra deniz tanrıları idiler.

Venüs:

Venüs, denizin köpüğünden doğmuş olan güzellik tanrıçası, aşkın validesi, zevk, sefa, eğlence, nezaket ve âşıkların koruyucusu idi. Vulkan'ın hanımı olup, eşine sadakati ve vefası oldukça fazla idi.

Nisan ayı Venüs'ün merasim ve ayinine mahsus olup o ayda zevk, eğlence, aşk ve sevda ilişkisi mubah idi. Roma'da önceleri bu tanrıya ait mabet olmadığı halde sonradan kötü davranışlarda bulunan kadınlardan alınan cezalarla bir mabet inşa etmişlerdi.

Venüs, çoğunlukla yanında aşk tanrısı kabul edilen oğlu *Kupidon* ve zevk ve naz tanrısı olan diğer küçük çocukları bulunduğu ve bazen bir kaçıyla el ele tutuşup oy nar halde bazen de kâfir cinler veyahut ördekler tarafından çekilen bir araba üzerinde tasvir edilirdi.

Vulkan:

Vulkan, ateş tanrısıdır. Demircilerin koruyucusu olup Jüpiter ile Junon'un oğlu ve Venüs'ün eşi idi. Diğer bir inanişaya göre Junon Jüpiter'in yalnız kendi başına Minerva'yı doğurmasını kıskanmış ve o da Vulkan'ı babasız olarak doğurmuş tur. Yani başından çıkarmış idi. Ancak bu çocuğun topal ve gayet çirkin olup, diğer tanrıların alaylarına mazhar olduğunu görünce yaptığına pişman olmuştu. Diğer bir inanişaya göre de Jüpiter'in emri üzerine dünyada ki ilk kadını Vulkan yarattı.

Vulkan'ın işi Jüpiter'in yıldırımlarını hazırlamak ve diğer tanrıların ve kahramanların silahlarını yapmak idi. Kendisine sunulan kurbanları kül oluncaya kadar ateşte yakarlardı. Vulkan, ter içinde olarak, demircilikle meşgul olduğu halde tasvir edilirdi.

Mars:

Mars, (yani Merih) bir rivayete göre Jüpiter ile Junon'un diğer bir rivayete göre de yalnız Junon'un oğlu olup savaş ve cesaret tanrısı idi. Junon bunu eğitimi için –çimenler ve yeşilliklerin tanrıçası Venüs'ün oğlu olan – *Pirypap*'a teslim etmişti. Pirypap Mars'a dans ve çeşitli oyunların yanı sıra beden eğitimi ni (yani jimnastik) öğretti.

Mars yiğitlik ve cesaretine rağmen bazı kereler mağlup olurdu. Jüpiter'in Titanlarıyla vuku bulan savaşında Mars, Titanlardan *Efyaltis* ile *Otos* tarafından esir edilip on beş ay yabancı ülkelerde esir olarak tutulmuştur. Meşhur Truva savaşı nda Troyalıların koruyucusu olup ve Venüs'ün ricasıyla bunlara yardım etmek için gittiyse de Yunan kahramanlarından *Diyumid* tarafından yaralandı ve göğsü kaçı.

Mars, Venüs'e âşık olmuştu. Nur, ışık, edebiyat ve sanatların tanrısı olan Apollon, kıskandığından Venüs'ün eşi olan Vulkan'a haber verdi. Vulkan da eşinin yattığı yatağın altına bir ağ sermiş ve âşıklar yatakta oldukları halde ağı toplayıp kendilerini o halde tanrıların önüne götürerek alaylı ifadelerine maruz bırakmıştı. Nihayet bu durumdan Neptün'ün şefaatiyle kurtulmuştu.

Romalıların Mars'ı şehirlerinin koruyucusu ve birinci hükümdarları olan *Romulus*'un babasının sıfatlarına haiz olduğundan dolayı Mars'a diğer tanrılardan daha fazla rağbet gösterirler ve ona daha fazla ibadet ederlerdi. Mars'a kesilen kurban at ve kurttan ibaret idi. Çoğunlukla başında yuvarlak bir taç, elinde bir mızrak ve kendisi gayet vakur ve kibirli olduğu halde at veya araba üzerinde ve bazen de bir elinde bir karga diğerinde de bir kalkan olduğu halde bir ihtiyar suretinde tasvir edilirdi.

Merkür:

Merkür (yani Utarid) Jüpiter ile *Maya*'nın oğlu olup tanrıların hepsinden daha meşgul idi. Bütün tanrıların ve özellikle Jüpiter'in hizmetinin görmesinin dışında tüccarlar, seyyahlar ve çobanların tanrısı olup hırsızları, bozguncuları ve şairleri himaye ederdi. Ölenlerin ruhunu alıp yeraltına götürürdü.

Merkür daha doğduğu gün becerisini gösterip Apollon'un koyunlarına çobanlık etmekte olduğu *Tesalya*'daki Farsa kralı *Admet*'in koyunlarını çaldı. Bir müddet sonra Apollon oğullarını Neptün'ün yabasını, Venüs'ün kuşağını, Jüpiter'in asasını ve Vulkan'ın birçok aletini de çaldı. Jüpiter, Merkür'ün bu maharetini görünce kendi aşkı ve alakaları arasında aracı ve eşi Junon'u rakiplerinden koruma konusunda onu görevlendirdi. Tanrılar, bir yere bir elçi veya vekil göndermek istedikleri zaman Merkür'ü gönderirlerdi. Binaenaleyh barış ve savaş kararları bunun marifetiyle verilirdi. Mars'ı Titanlardan kurtaran, Titanların büyüklerinden yüz güzeli *Argos*'u öldüren ve *Eksiyon* ile diğerlerini cehennemde bağlayan Merkür idi.

Ticaret taifesi mayıs ayında Merkür adına şenlikler düzenlerlerdi. Danalarla, domuzları kurban ederek ondan hile ve yalanlarını affetmesini rica ederlerdi.

Merkür, çoğunlukla başında bir şapka ve ayaklarında iki kanat ve elinde yılanla sarılmış bir bardak ya da bir tabak olduğu halde tasvir edilirdi.

Apollon:

Apollon, Jüpiter'le *Leton*'un oğlu olup, tıp, müzik, şiir ve güzel konuşma tanrısı idi. Güzel sanatları kendisi icat etmişti. Jüpiter kendisine geleceğin sırlarını bilmek görevini vermiş idi.

Annesi hamile iken Jüpiter'in birinci eşi olan Jünon onu kıskanıp bu tanrıçaya azap etmek için bir yılan musallat etmiş olduğundan Leton doğurmak için bir yer bulamamakta iken Pluton merhamet edip denizin altından Delos adasını çıkarmış, tanrıça da oraya giderek Apollon ile Diana'yı birlikte doğurmuştur.

Apollon'un oğlu *Eskulab* –tıp tanrısıdır– ölen insanları hayata geri getirmeye başladığında Jüpiter, buna çok sinirlenip *Eskulab*'ı bir yıldırımla vurduğundan Apollon, yıldırımları yapan *Kyklopes* isimli perileri öldürdü. Bunun üzerine Jüpiter infial ederek göğü terk etti ve dokuz sene dışarıda kaldı.

Apollon'a pek çok aşk ve sevda maceraları ve insanlar hakkında pek çok hizmetler isnat olunuyordu. Kendisi sakalsız, uzun saçları bir kurdele ile bağlı, bir elinde bir yaba ile birkaç ok, diğer elinde bir gitar olduğu halde tasvir edilirdi. Eğitim ve güzel sanatların koruyucuları olan ve Musa olarak isimlendirilen dokuz peri daima Apollon ve Minerva'nın yanında tasvir olunurlardı. Apollon'a kurban edilen hayvanlar, kuzu, buzağı, kurt ve karakuştan ibaret idi.

Diana:

Apollon'un ikiz kız kardeşi olup, orman ve av tanrıçası idi. Annesinin kendisini doğurduğu gün çektiği zahmetleri öğrenerek evlenmekte nefret ettiğinden bekâr kalmıştır. Doğum yapmakta olan kadınlara yardım etmek için Jüpiter'den izin almış ve insanların arasında bulunmak için av ile meşgul olarak ormanlarda dolaşmaya karar vermişti. Jüpiter kendisinin maiyetine almış peri vermişti ki onlarda doğurmamaya

yemin etmişlerdi. Bununla birlikte Diana'nın *Andimiyon* ile sevişmesinin vuku bulduğu anlatılmakta idi.

Diana, gayet güzel çehreli, iri ve uzun boylu bir kız suretinde, arkasında bir mızrak ve elinde bir yaba ile bir ok bulunduğu ve bir av ı takip ettiği halde tasvir edilirdi.

Buraya kadar anlatılanlar Yunan ve Roma tanrılarının büyükleri olup ikinci derecede olanları da anlatalım:

Saturn:

Saturn veya *Kronos* (yani Zühal) Uranos veya *Kilos* olarak adlandırılan gök tanrısı ile *Sea* olarak adlandırılan yer tanrıçasının oğlu olup kendisi zaman tanrısıdır.

Saturn, babasını cehennemde bağlayıp kendisi gökyüzü tahtına çıkmış olduğu gibi oğlu Jüpiter de kendisini alaşağı etmiş olduğundan İtalya'ya kaçmıştır. Oranın hükümdarı *Yanus* tarafından güzel bir şekilde karşılandı ve krallığında onun ortağı oldu. Bu eski tanrı ile hükümdar itaatlerinde bulunan halkın anlayışına uygun davranarak ve krallığın imarı için uğraşarak *Altın Çağ* diye meşhur olan bir devri açtılar ki bu dönemde toprak fevkalade ürün verirdi. Nimetlerin kullanımı mubah ve insanlar arasında ortak kullanıma açık idi.

Önceleri Saturn'ün adına insanlar kurban ediliyorduydu da Herkül isimli kahraman, meşhur olan bu âdeti kaldırarak insan yerine alçıdan yapılmış insan heykeli kurban edilmesini icat etti.

Saturn'ün heykeli –şimşeğin çarpmasından ve çektiği meşakkatten arkası çökmüş– ve zincirler içinde bulunan zayıf bir ihtiyar suretinde idi. Elinde kuyruğunu ısırarak daire şeklinde bir yılan bulunurdu ki bu da şimşeğe delalet ederdi. Her yıl özel günleri olan yedi günde zincirlerini çıkarırlar ve o zaman esirler ve köleler gidip kendisine hediyeler takdim ederlerdi. O yedi gün de kimse işiyle meşgul olmayıp Altın Çağı yâd ederek zevk ve eğlenceyle meşgul olurlardı. Köleler serbest kalırlardı ki sahipleriyle eğlenseler bile kimse bir şey diyemezdi.

Yanus:

Yanus, *Kilos*'un veya Apollon'un oğlu olup Tesalya'da doğmuştur. Sonradan İtalya'da hükümdar olup krallığını tahtından indirilmiş tanrıyla paylaştığından tanrıların sınıfına dâhil olmuştur. Kendisine mahsus olan mabetler savaş zamanlarında asla kapanmazdı. Geçmişi ve geleceği bildiğinden iki kafalı bir insan şeklinde tasvir olunurdu.

Rhea:

Rhea (namı diğer *Ops* ya da *Kybele*) Kilos ile *Gaia*'nın kızı ve Saturn'ün eşi idi. Kocasına çocuklarının yerine taşlar yedirerek Jüpiter, Neptün ve Pluton'u kurtarmıştı. Eşiyle birlikte İtalya'ya kaçıp Altın Çağın oluşmasına hizmet etmişti. Başında bir taç olduğu ve aslanlar tarafından çekilen bir arabanın üzerinde oturduğu halde tasvir olunurdu.

Pluton:

Saturn ile Rhea'nın oğlu ve Jüpiter ile Neptün'ün kardeşi olup mülkün paylaşılmasında yerin iç taraflarıyla oralarda bulunan cehennem bunun payına düşmüştü. Kendisiyle evlenmeye hiçbir tanrıça razı olmadığından Sars'ın kızı Perusarp'yi kaçırmaya mecbur oldu.

Pluton ile eşi Persephon'den başka cehennemde *Nyks* (yani Gece) ile *Erbe*'nin *Parcae* isimli üç kızı vardı ki bunlar insanların ömrünü iplik suretinde büklerlerdi. Bir de Gece ile *Akron*'un ve *Nurya* isminde üç kızı daha vardı ki günahkârları yermekle mükellef idiler. Ölüm, uyku ve benzeri işler cehennem perilerinin faaliyetlerinden sayılırdı.

Bakos:

Bakos, Jüpiter ile *Semele*'nin oğlu olup, kendisi şarap tanrısı ve görevi de insanların dert ve sıkıntılarını gidermekten ibaret idi. Ona mahsus olan günler üç senede bir olup geceleri eğlenceler yapılırdı.

Priyap:

Priyap, *Bakhos* ile Venüs'ün oğlu olup çimenler ve yeşillikler tanrısı idi.

Şems:

Şems, titanlardan Hyperion'un oğlu olup kendisinin Apollon ile aynı kişi olduğu rivayet edilmekte idi.

Kamer:

Kamer de Hyperion'un kızı ve güneşin kız kardeşi olup Diana ile aynı kişi olduğu rivayet edilmektedir.

Cenyus:

Her adama mahsus iki Cenyus vardı. Biri güzellikler diğeri de kötülük taraftarı olup doğduğu günden ölünceye kadar yanından ayrılmazlardı. Halkla rın ve milletlerin ve kasabaların da ikişer Cenyus'u vardı.

Larlar ile Penatler:

Bu isimler ile anılan bu tanrılar evlerin ve ailelerin koruyucuları ol up her aile sevdiği büyük tanrılardan bir ikisini kendi ailesinin korunmasıyla memur kılabilirdi. Bunları herkes evinde muhafaza ederdi.

Bu tanrılardan başka Yunanlılarla Romalıların tanrılar sınıfında dâhil ettikleri ve *Hero* yani kahraman olarak isimlendirdikleri birtakım adamlar da vardır. Bunlar çok olup fevkalade büyük bir iş yapanları da bu sınıfa dâhil ederlerdi. Hatta Romalı İskender'i bu sınıfa dâhil etmek istemişlerdi. Ancak bunların en büyüğü v e en meşhurları beştir: *Herkül, Kastor, Polluks, Ene, Romulus*'dur.

Herkül:

Bu kahraman Jüpiter'in Alkmene isimli kadın ile ilişkisinden doğmuş olup olağanüstü on iki iş yaparak tanrıların arasına kabul edilmiştir ir. Kendisi beşikte iken Junon'un onu zehirlemek için kandırmış olduğu iki yılanı boğazlarından tu tup

boğmuştu. On sekiz yaşında olduğu halde *Kisaron* memleketinin halkını kendilerine musallat olan bir arslandan kurtardı. *Lerna* memleketinin meşhur ejderhasını, *Erimanes*'deki domuzu, *Minela*'daki geyiği, *İstimfal* gölündeki dehşetli ördekleri, *Diyomid* isimli zalim kralı ve onun insan etiyile beslediği atlarını ve benzeri böyle zararlı hayvan ve insanları öldürdü. Cebel-i Tarık'a kadar gidip orada sürülerin beri tarafa geçmemesi için iki sütun dikti ve *Hesperid*'de yani İspanya'da altın elmalara el koymuş olan bir ejderhayı öldürdü.

Herkül, Nessos isimli çenturayı¹¹¹ öldürüp ondan kurtarmış olduğu zevcesi *Deianeira*'yla evlenmişti. Nessos, ölürken eşine bir gömlek verip kocasına kendini sevdirmek için onu krala giydirmesini tavsiye etmişti. Herkül, bir müddet sonra -babasıyla üç kardeşini öldürmüş olduğu - *Pole* isminde bir kızı sevmesinin üzerine karısı kocasının sevgisini yeniden kazanmak için kendisine zikredilen gömleği gönderdi. Herkül gömleği giyince bedenine bir ateş yayılıp iliğine kadar işledi. R efikası *Filuktetes*'e odun toplayıp yığın yapmasını emretti ve sonra da odunların üzerine çıkıp odunları yaktırdı. Yanarak gömleğin vermiş olduğu azaptan kurtuldu. Bedeninin külünü Jüpiter göğe çıkardı.

Herkül'e ibadet etmek amacıyla her tarafta mabetler vardı. Herkül'ün mabetleri diğer mabetlerden daha mükemmel ve güzel idi. Kendisini gayet güçlü kuvvetli bir adam suretinde ve arkasında bir arslan postu, elinde bir topuz olduğu halde tasvir ederlerdi.

Herkül, inanç ve namus tanrısı sıfatlarıyla tanındığında n ahit ve yeminlerde kendisini şahit gösterirlerdi. Hazinelerinde Herkül'ün himayesi altında olduğuna inandıklarından herkes malının oş rünü kendisine feda ve hediye ederdi.

Kastor ile Polluks:

Bu iki kahramanın doğumu hakkındaki inançlar pek garip idi. Jüpiter Isparta hükümdarı *Tindereka*'nın eşi *Leda*'ya âşık olur. Bir gün bu kadını bir havuzda yıkanırken gördü. Jüpiter bir ördek şekline girdi ve Venüs'e bir karakuş şekline girip

¹¹¹ Yarısı insan ve yarısı at suretinde bir hayvan

kendisini havuzdan çıkarmak için gelmesini söyledi. K arakuş üzerine çökünce güya oradan kurtulmak için Leda'nın kuc ağına sokuldu. Leda da bu ördeği koruyup karakuşa kaptırmamak için kucağına soktu. Dokuz ay sonra Leda iki yumurta doğurdu. Yumurtalarının birinden Kastor ile *Klytaimestra* isminde bir oğlan ve bir kız ve diğ erinden Polluks ile *İlena* isminde yine bir oğlanla bir kız çıktı. Oğlanlar Jüpiter'in kızlar ise hükümdarın çocuklarıydılar .

Bu iki kardeş birbirlerine olan sevgileri ve savaşlarda gösterdikleri cesaret ve kahramanlıklarla meşhur olup tanrıların sınıfına geçtiler. Ke ndilerini at üzerinde ve başlarında birer yıldız olduğu halde tasvir ederlerd i. Romalılar bunların himayesi altında bulunduklarına inandıkları için çoğunlukla savaşlarda onları askerlerinin başında görmüş olduklarını iddia ederlerdi.

Ene:

Ene, Venüs ile *Ankhises*'in oğlu olup Troya savaşından sonra Roma'ya gitmiş ve Romalılar tarafından tanrılar sınıfına geçirilmişti.

Romulus:

Romulus, Roma şehrinin kurucusu olup İtalya krallarından birinin kızı olan İlia ile Mars'ın ilişkisinden doğmuş ve tanrıların sınıf ına geçmişti.

Yunanlılarla Romalıların yukarıda geçtiği şekilde bir nevi yarı tanrı yarı insan olduğunu öne sürdükleri bir takım tanrıları da vardı. Bunların önde gelenleri aynı zamanda ata olarak da kabul edilir.

Pan:

Pan, Merkür ile *Penelope* isimli kadının oğlu olup çobanların tanrısı ve *Nây*'ın mucididir. Gayet acayip bir surette tasvir olunurdu. Başında boynuzları vardı ve ayakları keçi ayağı gibiydi. Savaş sırasında bazen bir tarafa büyük bir korku ve ürkeklik vermek onun özelliklerindendi.

Kaunlar ve Siluanlar:

Pan, şekil ve kıyafet değiştirdikçe başka bir şahıs olduğu zannedildiği için bu isimlerle anılanın *Pan* olduğu rivayet edilmektedir. Kanunlar'la Siluanlar'ın kırlarda bulunduklarına inanılmıştı. Kâbuslara karşı bunlardan yardım alınırdı. Kırlarda kurbanlar kesilirdi.

Vertune:

Vertune dört mevsimin takibiyle mükellef bir tanrı olup bahçeler ve meyveler tanrıçası olan *Bumune*'yi takip ederek kendini sevgilisine beğendirmek için değişik şekil ve kıyafetlere girerdi.

Flora:

Flora çiçeklerin tanrıçası olup *Zefir* yani seher yelinin tanrısıyla evlenmişti.

Bunlardan başka kabul ettikleri tanrılar da vardı. *Terminus*, sınırlar tanrısı; *Pales*, sürüler tanrısı ya da tanrıçası; *Himen*, düğün tanrısı; *Loran*, hırsızlar tanrıçası; *Vakune*, tatiller tanrısı; *Ornegus*, insanları musibetlerden koruyan tanrı; *Feskinos*, insanları sihir ve büyücülükten koruyan tanrı; *Robeküs*, tarımsal ürünleri koruyan tanrı; *Mefitis*, ölüm tanrıçası; *Klosine*'de kaçaklardan sorumlu idi.

Yunanlılarla Romalılar bu tanrılardan başka dünyada çok sayıda periler bulunduğuna da inanırlardı. Dağlardaki meleklerle *Oraadlar*, ormandakilere *Duyadlar*, *Hemadayadlar*, *Napalar* derlerdi. Bunlar çeşmelere de nezaret ederlerdi. *Neraidler* ile *Okyanidler* ve *Nayadlar*'da denizlerde bulunurlardı.

Cehennemde üç hâkimin var olduğuna inanırlardı. *Minus*, *Yagu*, *Radamunet*. *Haron* ruhları alıp cehenneme götürerek her birinden birer ücret alıyordu. Bunun için de ölülerin dişlerine beş on paralık bir bakır akçe koyarlardı. *Serber* isminde bir köpek, cehennemin kapılarını muhafaza ederdi.

Romalılar, tanrılarını çoğaltmak cinnetine düşüp iyi ahlakın yanı sıra beğenilen özelliklerin hepsine vücut verip tanrılarının arasına kattıktan sonra diğer halkların tanrılarını da kabul ederek Mısırlıların *İzis*, *Osiris*, *Anubis* ve diğer tanrılarının yanı sıra başka milletlerin tanrılarını da alıp kendi tanrıları arasına katmışlardı.

Romalılar, tanrı kelimesini büsbütün suiistimal ederek hükümdarlarından *Augustus* ve *Vespasyan* gibi ahlaki koruyanlara bu unvanları verdikleri gibi zalim ve kötü hareketlerle meşhur olan *Neron* ve *Galigula*'yı da böyle isimlendirmek gibi bir hatada bulunmuşlardı.

Romalıların taassubu ve batıl inanışları ileri bir dereceye kadar varmıştı. Çok defa mesela kuşların süratle veyahut yavaş uçuşması, tavukların iştahla veya iştahsız yem yemeleri gibi şeyler en mühim bir siyasi teşebbüs ve askerlerini değiştirme sebebi olurdu. Her hareketleri dinlerinin kuralları doğrultusunda düzenlendikten sonra böyle bir takım batıl inanışlara da uygun hareket edip adeta büyük bir esaret altında bulunurlardı.

Romalıların on beş çeşit başrahipleri vardı. Bunlardan her birinin kendisine mahsus bir vazifesi ve hizmeti vardı. Ayinlerini dualar, ilahiler ve kurbanlar keserek icra ederlerdi. Romulus bir kanuna göre mabetlerinde insanların da kurban olarak kesilmesini uygun görmüş ve emretmişti. Birkaç asır binlerce insan yukarıda isimleri geçen tanrıların taştan yapılmış heykelleri önünde kesildikten sonra nihayet senato bu izni kaldırdı. Bununla beraber *Jul Kısar*'ın zamanında Mars'ın mabedinde iki adam kurban olmak üzere kesildiği gibi Augustus da *Antonius*'u mağlup ettikten sonra mağlubun taraftarlarından, senato üyelerinden, askerlerden dört yüz kişiyi Kısar'ın mabedinde kurban etti. Tanrıların çoğuna özgü özel günleri olduğundan Romalılar için bütün sene tatillerle, zevk ve eğlencelerle geçirdi.

İkinci ve üçüncü derecede olarak zikredilen tanrılardan bazıları yalnız Romalılarca bilinip Yunanlılar onlara inanmadıklarından Yunanlıların tanrıları daha az idi. Bunların resmî dini günlerinden başka bir de oyun ve talim günleri vardı.

Yunanlıların *Pisya* tabir ettikleri kâhinleri ve *Mandeyun* dedikleri birtakım kehanet evleri de vardı. Bu kehanet evlerinin en büyüğü ve en meşhuru Yunanistan'ın *Fukide* eyaletindeki *Delfi* kehanet eviydi. Apollon ile Temis orada bulunan tanrılara müracaat edenlere kâhinin, papazların, kurban kesenlerin ve hatta ziyaretçileri içeriye götüren hizmetçinin ağzı vasıtasıyla bile gizli şeylerini açığa çıkarırlardı. Tanrıların her birine mahsus bir kehanet evi vardı. Gizli şeyleri öğrenmek ve müşkülleri hallettirmek

üzere cahilce bir arzu taşıyan hükümdarlar ve diğer zenginler pek çok kıymetli hediyeler gönderip bu kehanet evlerine hazine hükmünde servet koymuşlardı.

Jüpiter'e mahsus olan kehanet evine (Arnavutluk'ta Berat kasabasına yakın bulunan) *Tumur* (yahut *Tumarus*) dağının zirvesinde olup *Düdü*n olarak isimlendirilirdi. Bu kehanet evinden birtakım garip sesler çıkıyordu ki kâhinler onlardan hüküm çıkarırlardı.¹¹²

Yunan tanrılarının başlıca mekânı ve toplanıp meclis kurdukları yer –*Galus* köyünde bulunan– *Olimpos* (*Limpus*) dağı olduğundan Yunanlılar dört senede bir defa adı geçen dağa gidip Jüpiter'in adına ayinler ve şenlikler icra ederlerdi. Diğer büyük tanrılar da Yunanistan'ın her tarafında riayet edilen özel günlerinin olmasından başka her şehrin de kendisine mahsus yortuları vardı. Mabetlerin tapulu arsaları ve mülkleri olup ruhbanların başkanları tarafından öşürleri toplanarak mabetler onunla idare olunurdu. Yunan mabetlerinin en büyüğü Atina'da bulunmuş olan *Parseon* mabeditidir. İçinde –şehrin koruyucusu olan– Athena'nın (yani akıl ve hikmet tanrıçası Minerva'nın) altın ve fildişinden yapılmış otuz ayak yüksekliğinde bir heykeli vardı. Bu heykel meşhur sanatçı *Fidyas*'ın eseri idi. Bu mabet İranlılar tarafından yıkıldıktan sonra meşhur *Parikles* tarafından yeniden inşa edilmiş ve nihayet Venedikliler tarafından büsbütün yıkılmıştır.

Yunan ve Roma tanrılarının anlatılan hallerinin çoğundan anlaşılıyor ki, bu tanrılar her biri bir işe memurdur veya hut tabii olanların cisimleştirilmesi hükmünde idiler. Akıl ve hikmet tanrıçasının Jüpiter'in kafasından, ateş tanrısının bir başka tanrının kafasından çıkması, çiçekler tanrıçasının sabah yelinin tanrısıyla evlenmesi, dört mevsim tanrısının meyveler tanrıçasına âşık olup aşkından istifade etmek için kıyafet değiştirmesi gibi inançlardan maksadın ne olduğu pek kolay anlaşılır. Ne faydası var ki halk hakikati anlayamayıp taştan yapılmış bir heykelin önünde insan kurban edecek kadar ahmakça batıl bir inanca düşmüşlerdi. Bununla beraber bu batıl tanrıların hakkındaki inancın da Yunanlıların şiir, edebiyat, müzik ve heykeltıraşlık gibi dallarda ilerlemelerini sağlamış ve hala cumhuriyetle idare olunmalarına bir örnek oldukları da inkâr olunamaz.

¹¹² Zikredilen mabedin bulunduğu Tumar veya Tumur dağının civarında bulunan ahali İslam dininden oldukları halde hala bugün bile zikredilen dağa kutsallık izafe edip birçok kerametler, mucizeler ve bazen içinden top sesi gibi bir sesin çıkmasına değişik anlamlar yüklüyorlardı.

B- ETRÜSK MİTOLOJİSİ

Etrurya İtalya'nın bir parçasının eski ismi olup orada oturan Etrüsk kavmi Avrupa'nın bilinen kavimlerinin en eskilerindendir. Bunlar öncelikle yara tıcı, kudret sahibi, kâinatın ruhu konumunda olan cisimsiz büyük bir manevî tanrıya inanırlar. Bu tanrı, *Ujuv* yahut *Vejuvis* olarak isimlendirilmişti. Bu büyük tanrının tahtı hükmünde olmak üzere her memlekette, her aileye ve hatta her kişiye mahsus birtakım tanrılara da inanırlardıysa da bunları büyük tanrılarıyla pek münasebette bulundurmazlardı .

İkinci olarak Etrüskler de –Yunanlılarla Romalıların atası olan– *Pelasej*lerden *Tina* ismiyle Jüpiter'i, Minerva'yı, Junon'u, Vesta'yı ve daha önce bahsi geçen tanrıların bazılarını alıp kabul ettiler.

Etrüskler de ruhani başkanlık yalnız birkaç aileye mahsus olup ruhani başkan kabul edilen kişi ülkeyi de yönetirdi.

C- KIPTİ MİTOLOJİSİ

Mısır'ın eski zamanlarının halkı olan Kiptîlerin iki çeşit dini vardı: Biri ruhanîlere diğeri avama mahsustu.

Ruhbanların inancı: Âlemin yaratıcısı, her şeye güç yetiren sahibi ve koruyucusu olarak *Amon* veya *Fea* ismiyle bilinen bir büyük tanrıya, ruhun ölümsüzlüğüne ve ölümden sonra insanların amellerine göre mükâfat veya ceza göreceklerine ve tenasühe inanmaktan ibaretti.

Avamın inancı ise: –Hakikate daha yakın olan– bu sadelikten çok uzak olup, gökte, yerde, yıldız, hayvan, bitki, her ne görürlerse hepsine tapınmaktan ibaretti. Ancak bu tapınılan şeylerin çoğunluğu her şehre mahsus olup genel ve başlıca tanrıları iki taneydi: Biri (*Oziris*) iyilik tanrısı olup, gökte Güneş ve yerde Nil nehri nin Onun cisimleşmiş hali olduğu kabul edilirdi. Diğeri (*İzis*) Oziris'in eşi ve kötülüklerin tanrıçası olup toprağın onun cisimleşmiş hali olduğu na inanılırdı. Mukaddes kabul ettikleri bir ineğe İzis'in ve *Apis* diye isimlendirdikleri bir öküzün de Oziris'in yeryüzündeki vekili konumunda olduğuna inanırlardı.

Apis olarak kabul edilen öküzün başında hilal şeklinde beyaz bir damgası ve diğerk bazı özelliklerinin bulunması şart idi. Bir *Apis*'in yaşayacağı ömür sınırlı olup o

sürede ölmezse özel bir ayinle keserler ve yerine geçecek –şartları taşıyan– bir öküz buluncaya kadar bütün halk matem tutardı. Apis’e mahsus iki mabet yani ahır bulunup biri bahtiyarlık diğeri bedbahtlık yeri idi. Apis, seçim yaptırılmak amacıyla iki ahırın önüne getirildiğinde bahtiyarlık ahırına girerse zamanında halkın bahtiyar olacağına ve diğesine girerse aksine hükmedilirdi. Apis, çoğunlukla ahırın içinde kalıp çıkarıldığı zaman büyük bir merasim ve ayinle çıkarılırdı. Birkaç kişi öküzün önünden geçip yolu açardı. Gençler ve çocuklar özel bayram elbiseleri giymiş olarak Apis’in dört tarafına geçip öylece yürürlerdi. Geleceğin sırlarına ilişkin güya kendilerine ilham olunan sırları halka açıklar ve tebliğ ederlerdi. Bir isteği olan kimse Apis’e gidip yem verirdi. Apis, yemi yerse muradına nail olacağına yorumlanır ve mutlu olur, yemezse üzüntü duyardı. Senede bir kere Apis için – gerekli şartlara haiz – bir inek bulup kendisiyle çiftleştirir ve o ineği derhal keserlerdi.

Tarihçilerin babası Heredot, Mısırlıların Oziris’iyle Yunanlılardan almış oldukları Diana ve diğer tanrıların adına düzenledikleri ayin ve şenlikleri uzun uzadıya tarif ediyor. Yine Heredot diyor ki: Dünyada ruhun ölüm süzlüğü fikrini ilk olarak savunanlar Mısırlılardır. Bunların inancına göre insan öldükten sonra ruhu cesedinden çıkıp tenasüh yoluyla ve sara ile yeryüzünde bulunan her çeşit hayvanın cesedine girer. Üç bin senede bu devir tamamlanır. Tekrar insan olduktan sonra ikinci ölümünde ahirete gidip orada Oziris’in başkanlığı altında kırk üyeden oluşan bir meclisin önünde muhakeme olunarak ve iyilikleri terazinin bir kefesine ve kötülükleri de diğer kefesine konulup tartılır. İyilikleri galip geldiği takdirde çeşitli mükâfatlara nail olurken aksi takdirde ise çeşitli cezalara maruz kalırdı. Ölünün ahirette göreceği bu cezadan başka dünyada da göreceği cezaları vardı. Şöyle ki, kırk üyeden oluşan bir meclis oluşturup, üyeleri bir yarım daire teşkil edilecek şekilde dizerlerdi. Daha sonra da ölünün içinde olduğu tabutu götürüp bu yarım daire şeklindeki meclisin önüne koyarlardı. O esnada ölünün aleyhinde kimin söyleyeceği bir sözü varsa kalkıp söylerdi. Meclis onun sözlerini haklı ve ölüyü haksız gördükleri zaman özel bir ayinle defnedilmesini yasaklardı. Ölünün aleyhine söz söyleyecek kimse çıkmadığı veya söylenilen sözlerin iftira ve garaz olduğu anlaşıldığı vakit ölünün akrabaları onun hakkında hazırladıkları methiyeleri, kasideleri okur ve matem dörtlüklerini yırtıp adına şenlikler yaparlardı. Hükümdar öldüğü zaman hatipler çıkıp lehinde konuşmalar yaparlardı. Dinleyenler

hükümdarın övülmeye layık olmadığını bildikleri takdirde söylenenleri tasdik etmeyip mırıldanırlardı. Pek çok hükümdarın da özel ayinle defnedilme mesine karar verilmişti.

Mısır'da halk iki sınıfa ayrılmış olup biri ruhanîlerin sınıfı diğeri dünyevîlerin sınıfıydı. Ruhanîler diğeri sınıfın oldukça üstünde olup kumandanlarla hâkim ve memurların çoğu da ruhanîlerden idi. Toprakların çoğu bunların o lup vergi ve öşürden muaftılar. Ruhanîler bu toprakların gelirleriyle mabetlerin, kendilerinin ve yanlarında bulunan sayısız adamın iâşelerini sağlardı. Bir ruhaninin maiyetinde bulunan adam kendi mülkü ve malını bir tarafa bırakırdı. Yiyeceği, içeceği her şeyi mabetten verilirdi. Ruhaniler gayet temiz olmaya, üç günde bir bütün bedenlerini tıraş etmeye, iki defa gündüz iki defa da gece soğuk suyla yıkanmaya mecburdurlar. Yünden başka elbise giymek ve balık yemek kendilerine yasaklanmıştı.

Mısırlıların bir inancına göre tanrıları Oziris, kardeşi tarafından öldürölüp parça parça edilmiş ve eşi İzis kocasının uzuvlarını toplayıp birleştirmiş is e de cinsel organını bulamadığından odundan yapmağa mecbur olmuştu. *Falika* diye isimlendirdikleri bir yortu günü onu anmak için odundan bir cinsel organ çıkarıp gezdirirlerdi. İnançları bu âdeti onlara çirkin göstermezdi.

Batales zamanında Mısırlıların eski tanrılarını terk edip Oziris ile Apis kelimelerinin birleştirilmesinden ibaret olan *Serapis* ismiyle anılan bir tanrıyı tanıyarak ona ibadet için İskenderiye'de, Memfi s'de ve diğeri şehirlerde çok gösterişli mabetler inşa etmişlerdi.

Ç- FENİKE VE KARTACA MİTOLOJİSİ

Fenikeliler Kasurya sahilinde yerleşik bir kavimdi. Kartacalılar ismiyle Tunus'a, Malta'ya ve İspanya sahillere de yerleşmişlerdi. *Baal* isimli büyük bir tanrıya tapınıp, Onun ışığın ve hayatın kaynağı olduğuna inanırlardı. Kâinatı yarattığına ve idare ettiğine inanıp güneşin de tanrıların cisimleşmiş hali olduğunu zan ederlerdi. Tabiatın her halini de *Astarte*, *Astarus*, *Milye*, *Atargatis* gibi birer isim ile isimlendirerek Baal'in eşleri hükmünde görürlerdi. Bu inançlarının açıklanması da çok kolay anlaşılır.

Fenikeliler de Yunanlılar ve Romalıları gibi kahramanları tanrı sınıfına koyarlardı. Bu anlamda Sur şehrinin koruyucusu olan ve tarım, ticaret ve dostluğun tanrısı kabul edilen *Melkart* bunlardan biridir. Gerek Fenike'de ve gerekse Kartaca

(yani Tunus), Malta ve Kadise’de oldu kça muazzam mabetler vardı. Merlkart’ın heykeli önünde ebediyen sönmemek üzere bir kandil yakarlardı. İskender, Sur’u kuşatınca Fenikeliler koruyucuları, şehri bırakıp gitmesin diye Onu ağır zincirlerle bağladılar. Kartacalılar, ülkelerinin öşrünü Melkart mabedine vakfederlerdi. Baal’in en meşhur mabetleri Sur’da, Baalbek’de ve Tedmûr’dadır.

Fenikelilerin bayram, ayin ve dini geleneklerini ihtiva eden *Sansuniyatun* kitabının yalnız bazı bölümleri şu an mevcut olup çoğu kısımları kaybolduğundan bu kavmin dini gelenekleri ve ayinleri tamamıyla bilinmemektedir. Ancak Baal’e insan kurban ettikleri, bir büyük bayram ve ayin düzenledikleri, kurban etmek için ayırdıkları çocukları diri diri ateşte yaktıkları bilinmektedir.

Fenikelilerin her şehrinde baskıcı ve zorba bir hükümdar vardysa da ruhani lerin elinde çok büyük bir kuvvet bulunduğundan bunlar bazı hususlarda hükümdarların baskısını hafifletirlerdi.

Kartacalılar, Fenike’den Afrika’ya kaçmış olduklarından onlar da Baal’e, eşi Astarte’ye ve Melkart’a ibadet ederlerdi. Fakat Romalılarla münasebette bulunduklarından onların da bazı tanrılarını, mesela Sars’ı, Prurpine’yi kabul etmişlerdi. Kartacalıların rahipleri olmayıp mülkiye memurları dinin merasim ve ayinlerini de icra ederlerdi.

Kartacalılarla Fenikeliler kendileri vahşi, merhametsiz ve zorba oldukları gibi dinleri de öyle olup kendileri çok büyük perhizlere, çok ağır zorluklara katlanmak mecburiyetindeydiler. En mubah olan şeyleri de kendilerine haram edip kendilerini dünyanın her nimeti ve lezzetinden mahrum bırakırlardı. Kartacalılar, dinlerine çok bağlı ve mutaassıp olup Kartaca’daki Baal ve Melkart mabetlerinde her sene defalarca insan kurban ederlerdi. Romalılar, Sicilya kralı Celun ve Yunanlılar onları bu adetlerinden vazgeçirmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar ve Kartacalılar yok oluncaya kadar bu taassuplarından vazgeçemediler.

D- ASURÎ MİTOLOJİSİ

Asurîlerin inançlarına göre birinci tanrı *Yunus* isminde bir balık olup ondan birbirini doğurarak birçok tanrı gelmiştir. Tanrılardan her biri tabiat kuvvetlerinden birisinin tasviri durumundaydı. Hepsinden sonra doğan *Bel* –yani Güneş– dünyayı

yaratmış ve insanlarla diğer hayvanları da kendi kanından yaratmıştı. Gökte yıldızların hareketini düzenledikten sonra insanların bir arada yaşamaları için gerekli olan kural ve kaideleri tanzim etmişti. Babil şehrini de bu tanrı kurup gökteki ve yerdeki vazifelerini bitirdikten sonra kaybolmuştur.

Babilliler bundan başka gezegenlere yani *Nergal* (Merih), *Belit* (Zühre), *Benü* (Utarid) ve *Belgad*'a (Müşteri) tapınırlardı. Bu tanrıların on iki müsteşarı vardı. Her birinin senenin bir ayında dünyayı idareyle görevliydi. Bunlar da gökyüzünün burçlarından ibaretti. Yakınlarda çıkarılan Asur itikadına ait yazılardan *Asus* ve *Mervaş* isminde iki tanrının da bulunmuş olduğu anlaşılmış ise de bu isimlerin öteki tanrıların ikinci isimleri olması da muhtemeldir.

Babil'de bulunan Bel'in mabedi gayet büyük, mükemmel ve süslü olup *Buhtunnasr* burayı bir kat daha genişletmiş ve süslemişti. Bu tanrıya insanlar ve atlar kurban edilirdi. Heykeli altından yapılmıştı. Ninova şehrinin harabelerinde sayısız heykeller, putlar bulunmuştur.

Keldanîler, Asurîlerden eski bir kavim olup Babil'de Asurîlerin rahipleriyle, bilginleri ve hükümdarlarının beraberinde savaşa giden kumandanlarının çoğunluğu Keldanîlerdendi. Keldanî rahipleri çoğunlukla sihir, fal ve rüya tabiri gibi şeylerle meşgul olurlardı.

E- SÜRYANİ MİTOLOJİSİ

Süryanîlerin inancı Fenikelilerle Keldanîlerin inancından alınmıştı. Bunlar da Baal isminde yaratıcı olan eski bir tanrıya tapmakta olup avam bunun Güneş olduğuna inanırdı. Ancak tanrının eşi olmak üzere *Baal-Gad* isminde bir tanrıçaya da inanırlardı. Avam bunu da Ay olarak düşünürdü. Bundan başka Fenikelilerin Atargatis tanrıçasını da alıp yarısı kadın yarısı balık şeklinde tasvir ederlerdi.

Süryanîlerin rahipleri ibadet sırasında güya vecde gelip kan içinde kalıncaya kadar kendi bedenlerine vururlardı. Süryanîler balık yemezlerdi ve güvercinlere mukaddes bir hayvan gözüyle bakarlardı.

F- İSKİT MITOLOJİSİ

İskitler bugün Rusların bulundukları yerlerde yaşamaktaydılar. Hun ve Bulgar kavimlerinin ataları olup Moğollar la aynı zamanlarda yaşadıkları anlaşıyor.

İskitlerin birçok tanrıçası var idiyse de yalnız hepsinin büyüğü sayılan savaş tanrısına özel mabetleri vardı. Bu mabet, bin sekiz yüz ayak uzunluğunda ve etrafı çalıdan yapılmış bir çit ile çevrilmiş mandıra gibi bir şeydi. Her sene tamir için mabede elli araba çalı götürürlerdi. Ortasında diğer bir dört katlı dairesi vardı. İskit halkının her biri demirden eski bir kılıç götürüp savaş tanrısına hediye olmak üzere oraya asarlardı. At ve diğer hayvanlardan kurbanlar da keserlerdi. Savaşlardan alıkoydukları esirlerin de yüzde birini bu tanrılarına kurban ederlerdi. Kurban edecekleri adamların başına şarap döktükten sonra mabedin iç dairesi yanına götürüp boğazlar ve kanını bir kabın içine akıtarak asılı bulunan kılıçların üzerine dökerlerdi. Sonra kurbanın sağ eliyle sağ kolunu kesip havaya atarlardı. Bedenini bulunduğu yerde, eliyle kolunu da düştükleri yerde bırakıp giderlerdi.

İskit kavminin barış ve anlaşmalarına mahsus garip bir adetleri vardı: Topraktan bir kabın içine bir miktar şarap koyduktan sonra iki tarafın başkanları bedenlerinin birer tarafını kılıçlarıyla kanatıp şarabın içine birer ikişer damla kan damlatırlar ve sonra o kapları gezdirip birtakım dualar okuyarak iki taraftan hazır bulunanların hepsine bir miktar içirirlerdi.

İskit hükümdarlarının cenaze alaylarını (tarihçilerin babası) Heredot, şöyle naklediyor:

İskit kavimlerinden birinin kralı öldüğü vakit ölüyü alıp bal mumuyla kapladıktan sonra karnını boşaltıp çeşitli tahıllar, sebzeler ve baharatlarla doldururlar sonra kaldırıp şehirden şehre gezdirirlerdi. Kralın halkı da sokaklara çıkıp göğüslerini döverler ve bedenlerini kanatırlardı. En sonunda mezarı olmak üzere tahsis olunan yere götürünce ağaç dallarından ve otlardan yapmış oldukları bir yatağın üzerine yatırılır; eşlerinden birini, şarap sunucusunu, aşçısını, vezirini, at bakıcısını, hizmetçilerinden birini ve atlarından birini boğarak bunların da cesetlerini ve kralın kullanmış olduğu elbiseyle silah ve diğer malzemeleri bir yana koyduktan sonra üzerlerine çok fazla miktarda toprak atıp adeta bir tepe oluşturlardı. Bir sene sonra elli delikanlı ile elli

güzel at seçip mezarın yanına götürerek boğduktan sonra atların karınlarına birer kazık sokup arkalarından çıkarırlardı. Kazığın bir tarafını yere dikip atları ayaklarının üzerine kaldırdıktan sonra delikanlıların cesetlerini o kazıkların üzerine koyarak ve mezarın etrafında hepsini öylece at süvarisi olarak bırakarak çekilip giderlerdi.

İskit kavimlerinin bütün hareketleri böyle vahşiyane olup *İsyur* kavminin bir geleneği vardı: Birinin babası öldüğü zaman akrabası kendisine birer keçi veya hut koyun gönderirlerdi. O da o hayvanları kesip parça parça ettikten sonra babasının cesedini de öylece koyunların etleriyle karıştırıp pişirerek akrabasına bir ziyafet verirdi. Babasının kafatasını ise en mukaddes kabul ettikleri ayinlerinin icrası sırasında kap yerine kullanmak için saklardı.

G- İRAN MİTOLOJİSİ

İranlıların *Zerdüşt*'ten önceki inançları yeterince bilinmemekle birlikte G üneşe tapındıkları, *Cemşid*'e ulûhiyet isnat ettikleri ve ilkbaharın birinci günü olan Nevruz'u mukaddes bir gün olarak kabul ettikleri bilinmektedir. Tab iatperestliğe yakın olan bu sade dinin aslı Fars memleketinin eski dini olup sonradan Fars krallarının bütün İran'ı ele geçirmeleriyle yaygınlaşmıştır.

Yunanlıların Herkül'ü olduğu gibi eski İranlıların da *Rüstem*'i vardı. Pek çok harikulade işlerle isnat olunan bir kahramanın birkaç asır yaşadığı rivayet edilirse de bu mümkün olmadığından her bir devirde icra olunup Rüstem'e isnat olunan işler, Rüstem'in çocukları ve arkadaşları veya hut Rüstem ismi ve unvanıyla anılan bir sürü kahraman tarafından icra edilm iş olsa gerektir.

Eski İranlıların *Kaf* isminde mukaddes ve önemli bir dağları ve onun üzerinde durduğunu rivayet ettikleri *Simurg* isminde önemli ve mukaddes bir kuşları vardı ki, buna nice kerametler ve harikulade işler atfederlerdi. Rüstem'in babası *Zâl* annesi tarafından bir dereye atıldığı halde Simurg alıp kendisini besleyerek büyütmüş tür. Rüstem bir defasında ağır bir vaziyette yaralı ve hasta olduğu halde Simurg kendisini kaldırıp Kaf dağına götürerek ve kanadıyla bedenini okşayarak iyileştirmişti. Rüstem savaşa gideceği ve büyük bir işe gireceği zaman Simurg'dan yardım isterdi.

Cemşid'i öldürerek İran'ı zapt etmiş olan *Dahhâk*'ın omzunda iki yılan bulunup onları insan beyniyle beslemek için her gün iki delikanlıyı kesmesi de eski İran'ın mitoslarındandır.

İsa'nın doğumundan beş asır önce *Kestâsib*'in zamanında İran'da Zerdüşt isminde bir adam çıkıp yeni bir din çıkarmış ve İran hükümdarı o dini yaymak için *Turan* ile uzun zaman savaş yapmıştı.

Zerdüşt'ün çıkardığı ayin, din ve birçok nasihatleri ihtiva eden *Zend* kitabında *Zürvan Ekrin* isminde eski ve kudretli bir tanrıdan sonra ona tabi olmak üzere biri iyiliğin, nurun ve aydınlığın tanrısı ve diğeri kötülüklerin ve zulmün koruyucusu olan *Hürmüz* ile *Ehrimen* de anlatılır. *Hürmüz*'ün *İzid* diye adlandırılan birçok meleği olduğu gibi *Ehrimen*'in de *Div* diye adlandırılan bir takım cinleri vardı. *Hürmüz* yaratıcı olmayıp ancak âleme düzen veren, âlemi, düzeni ve iyiliği koruyan olup, emri altında bulunan *İzidler* dünyanın her tarafına yaymakla hakikatin, adaletin, merhametin ve diğer iyiliklerin uygulanmasını, servet ve nimetlerin çoğalmasını takip ederlerdi.

Zürvan Ekrin dünyayı yarattıktan sonra *Hürmüz*'ü dünyayı aydınlatmaya ve ihya etmeye vekil kılmişti. Kardeşi olan *Ehrimen* bunun başarısını kıskanarak iş görmesine mani olmaya ve insanlara *Hürmüz*'ün istediğinin aksini yaptırmaya başladı. Bu sebepten *Hürmüz* ile *Ehrimen* ve *İzidler*le *Divler* arasında mücadele başlamış olup, halen bitmeden devam etmektedir. *Zürvan Ekrin* bu çatışmayı seyredip, karışmamaktaydı.

Ateş, *Hürmüz*'ün yüzünü tasvir eden bir simge konumunda olup özellikle *Ateşgede* diye adlandırdıkları mabetlerde sürekli yanan ateş İranlılarca oldukça mukaddesti ve o ateşin önünde secde ederlerdi. Bununla beraber ateşe tanrı nazarıyla bakmıyorlardı. Zira asıl tanrıları bedensiz bir ruh ve manevî bir şeydi. *Firdevsî* eski İranlıların ateşe yok edici, gözüyle baktıklarını beyan ediyor.

Zerdüşt'ün öğrettiği inanca göre dünyada her şeyin bir cismi olduğu gibi o cismin de manevî bir hayali vardı. Cismin yok olmasından sonra da o hayali baki kalırdı. İnsanın ölümünde baki kalan hayali göğsüne çıkardı ve insan ne kadar iyilik etmiş olursa hayali o kadar büyük ve kuvvetli olurdu. Ölmüş adamların hayalleri yani ruhları için her sene sonunda on gün düzenli olarak dualar ve özel ayinler icra edilirdi.

Toprağı işlemek, av hayvanlarını beslemek ve himaye etmek –Divler tarafından yaratıldığı düşünölen– zararlı hayvanları öldürmek Hürmüz’e bir ibadet olarak kabul edilirdi. Böyle hareketlerin ve diğör iyi işlerin insanın ruhunu yücelttiğı ve kutsadığına inanıyorlardı.

Zerdüştilerin inancına göre insan öldükten sonra muhakeme olunur ve *Çinvad* diye adlandırılan bir köprüden geçip, temiz olduğı takdirde *Behişt*’e ulaşır ve günahkâr olduğı zaman da o köprüden karanlığa yani *Duzah*’a düşer. Ancak azap daimi olmayıp bir müddet geçtikten sonra bir *Saruş*’un çıkıp ölüleri dirilteceğine ve ebedi bir ömürle yeniden oluşturulmuş insanların yerleştirildiğı bir yenedünya teşkil edeceğine inanıyorlardı.

Zerdüştiler, sabahleyin kalkar kalkmaz birtakım dualar o kuyarak ellerini, ayaklarını ve yüzlerini yıkar yani abdest alır ve doğmakta olan güneşe yüzlerini dönüp bir dua ritüeli tertip ettikten sonra Zend’in tayin ettiğı kurallar üzere ateşin önünde namazlarını kılarılardı. Rahipleri üç gruba ayrılmış olup eğitim görenlere *Hirbed*, eğitimini tamamlamış ve mezun olanlara *Mubid* ve daha büyüklerine de *Destur-i Mubid* denirdi. Bunların kuvveti ve nüfuzu oldukça fazla olup hükümdarların istibdatları da ancak onların nüfuzuyla dengelenirdi.

Heredot’un rivayetine göre Zerdüşti’nin biri tanrısına bir kurban kesmek istediğı zaman keseceğı kurbanı alıp beraberinde bir Mubid olduğı halde yüksek bir dağa götürür ve orada temiz bir toprağın üzerinde kesip parçalarını çimen üzerine bıraktıktan sonra Mubid de bir dua okurdu. Bir adamın kendi nefesine dua etmesi yasaklanmış olup herkes önce padişah için ve sonra da bütün İranlılar için dua etmek mecburiyetindeydi.

Zerdüşti’nün icat ettiğı din, maneviyat üzere bina edilmiş bir din olup maddi şeylere ibadeti emretmemekle birlikte geçen za manla beraber Asurîlerin pek çok inançları da İranlılara geçmiş olduğundan Sas anîlerin birincisi olan *Ardaşır* bütün İran’ın Mubidlerini toplayıp Zerdüşti’nün dininin temizlenmesini emretmişti. Daha sonra *Kubâd*’ın zamanında *Mazdak* isminde bir Mubid çıkıp, malların, ağaçların, kadınların ortak olarak kullanılmasını emretti. Canlı hayvanların kurban edilmesini ve yenilmesini yasakladı. Hükümdarın da onun mezhebine girmesiyle bu yeni mezhebi seçenler

çoğalmıştı. Ama ondan sonra İran tahtına oturan hükümdar yüz bin takipçisiyle beraber onları öldürerek kötü addedilen mezhebin önünü kesti.

Ğ- HİNT MİTOLOJİSİ

Hintlilerin en eski dinleri *Brahma* dinidir. Bu dinin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Yalnız üç değişime uğradığı *Veda* ve *Purâna* isimli kitaplarla *Manu* isimli kanun koyucularının kitabından anlaşıyor.

Başlangıçta yani *Veda* kitabında zikredildiğine göre *Brahma* dini başlıca iki tanrıyı kabul ediyordu. Bunların biri *İndra* yani kâinat ve diğeri de *Agni* yani ateş idi. İkinci derecede birçok tanrıları da vardı. Yedi gezegen ile tabiatın halleri de bu tanrılar arasındaydı. *Sûrya* (güneş), *Vayu* (rüzgâr), *Varuna* (su), *Soma* (ay), *Adita* (yeryüzü) gibi.

İndra'nın vazifesi yere yağmur yağdırmaktan ibaret olup *Vertira* isminde bir cin onun bu vazifeyi icra etmesine engel olmaya çalışıyordu. Lakin *Marut* isimli tanrıları (yani rüzgârlar) İndra'ya yardım ediyordu. *Agni* insanlarla tanrıların arasında bir aracı olup insanların kurbanlarını da alıp tanrılara götürdüğünden Hintliler ona da o ldukça itibar ederlerdi.

Brahma dininde dindar olanlar, tanrılar ile ruhların ölümsüzlüğüne inan ırlardıysa da onların ölümsüzlüğünün dünyanın bekasıyla sınırlı olduğunu bilerek dünya ile beraber bir gün yok olacaklarına inanmaktaydılar.

Brahmanların mabetleri ve mukaddes yerleri olmayıp ibadetlerini evlerinde yapıyorlardıysa da ibadeti kendi kendilerine yapmıyorlardı. Evlere giden Brahmanlar ı vardı. Tanrılarına taze tereyağı ve şarap takdim ederlerdi.

Hintliler birkaç asır bu şekilde inandıktan sonra *Râmâyana* ve *Mahâbârata* adında iki kitap çıkıp *Veda* isimli eski kitaplarında bulunm ayan birtakım tanrılar gösterdiler. *Brahma* dünyanın yaratıcısı, *Vişnu* idarecisi ve koruyucusu ve *Şiva* savaşçısı olup üçü birlikte üçlü bir tanrı, hükümündeydiler . *Veda* kitabındaki tanrılara ve özellikle İndra, *Agni*, *Yama* (Cehennem tanrısı), *Sûrya*, *Aruna*, *Soma* ve diğerlerini de kabul ettilerse de ikinci dereceye koydular.

Bu inançlar Veda kitabının sadeliğini ve bazı hikmetli içeriğini bozmuş ve batıl etmiştir. Veda kitabının bir numunesi olmak üzere bir konuyu nakil ve tercüme edelim:

“Allah birdir. Bütün mevcudatın yaratıcısıdır. Allah ilk ve sondur. Başlangıcı ve sonu olmamakla bir küreye benzer. Birtakım belirli kurallar ve sınırlardan doğan bir büyük kudretin yaratmış olduğu kâinatı idare eden tanrıdır. Ezelî ve e bedî olan Allah’ın vücudunun mahiyeti, özellikleri ve dün yayı nasıl yarattığını öğrenme ye çalışmamalı; bu merak beyhude ve haramdır. Allah’ın işlerindeki hikmet, adalet, kudret ve merhametini gece, gündüz görmekle kanaat et ve bundan istifade etmeye bak.”

Başka yerlerde de Veda’nın hakikate yakın pek çok ifadesi var idiyse de Brahma dininin oluşmasından sonra Brahmanlar Veda’nın okuma ve değerlendirilmesini kendilerine mahsus kılarak, halktan saklayarak ve yanlış manalar vererek hakikati gizlemişlerdir.

Brahmanlar dinlerinin bu değişiminden sonra da ruhun ölümsüzlüğüne inanıyorlardı. İnançlarınca insan öldükten sonra iyilikleri kötülüklerine galip gelmiş ise doğru göğe çıkıp bir müddet kaldıktan sonra tekrar yere inerek tenasüh yoluyla sırayla hayvanların cesetlerine ve bazı bitkilere de girerlerdi. Ya da gökyüzüne çıkmadan önce tenasüh başlardı. Ölen adamın şayet kötülükleri iyiliklerine galip gelmişse cehennemin karanlık bir yerine gidip çeşitli cezalar ve ızdıraplar görürdü. Cennetin nimet ve rahatlığını da sınırsız kabul etmeyip dünya nimetleri gibi olacaklarına inanıyorlardı.

Brahman dininin bu ikinci değişimi devrinde Manu isminde bir adam çıkıp Hintlilere birtakım kurallar vazetti. Bu adam Hintlilerin hepsini Brahman’dan birbirine bağlı olarak çıkardığı halde birbirinden çok farklı dört sınıfa taksim etmişti: Birinci sınıf Brahmanlar idi. Brahma’nın başından çıkıp dini ayinlerin icrasıyla, hukuk ve hükümet işlerine bakmakla mükellefler. İkinci sınıf *Ekşatarya* yani savaşçılar sınıfıydı. Brahma’nın kollarından çıkıp hükümdarın maiyetinde bulunmak ve vatani korumakla görevliydi. Üçüncü sınıf *Vesya* yani çiftçi ve tüccar sınıfıydı. Brahma’nın bacaklarından çıkıp, ziraat ve ticaretle meşgul olurlardı. Dördüncü sınıf, *Sudra* yani işçi sınıfıydı. Bunlar Brahma’nın ayaklarından çıkıp, zorlu hizmetlerle görevliydi. Bu dört sınıfın biri diğerinden daha aşağıda olup hala Sudralar hor görülmektedir. Veda kitabının da onların önünde okunması günah sayılırdı.

Ölen kocanın cenazesıyla beraber eşlerinden birisinin de diri olarak yakılması şeklindeki hoş olmayan adet de o dönemde ortaya çıkmıştı. Her ne kadar Manu'nun kitabında buna dair söz olmasa da bu adet Romalı İskender'in zamanında uygulanıyordu. Manu'nun kitabı böyle fenalıkların ortaya çıkmasına sebep olmuş is e de ahlak ve hikmete işaret eden pek çok bölümlerinin bulunduğu da inkâr olunamaz.

Brahma dininin üçüncü değişim hareketi üçüncü asrın başlarında vuku bulmuştur. O zaman *Purâna* isminde bir kitap yazıp, yeni birtakım dini kurallar beyan ettiler. Her ne kadar bu kitabın neşriyle halkın sınıfları arasındaki fark ve Brahmanların nüfuzu azalmış ise de Brahma dininin bu üçüncü değişiminden sonra Hintlilerin tanrıları o kadar çoğalmıştı ki a deta her adam başına bir tanrı düşerdi. Her ne kadar Brahma'ya en büyük tanrıları nazarıyla bakarlardıysa da ikinci derecede olan halktan bir takımı Vişnu'yu ve bir takımı da Şiva'yı yüceltip Brahma'yı ihmal etmişlerdi. Vişnu ile Şiva ise çeşitli kıyafetlerle dünyaya indiklerinden ve Hintlilerin binlerce tanrıları olması Vişnu veya Şiva'nın aldığı her bir kıyafetin heykelini yapmalarından kaynaklanmaktadır. Hele ki Vişnu'nun cisimleşip, değişik kıyafetlere girmesi Hint mitolojisinin önemli bir parçasıdır. Bu cisimleşmelerden on tanesi meşhurdur. Beşincisi Şiva ile nakledilir:

Hint hükümdarlarından *Mahabela*'ya Brahma yer, gök, cennet ve cehennemin mülkünü vermişti. Hükümdar kendini bu mülke malik görmekle kibir ve gurura kapıldı. Kendini tanrıların sınıfına koymak istediğinden Hint tanrıları bunu çekemiyorlardıysa da Brahma'nın vermiş olduğu bir ihsanı da geri alamayacaklarından Vişnu bir hile düşünüp fakir bir kadın kılığına girdi. Hükümdara gidip bir kulübe yapmak için üç adımlık yer vermesini rica etti. Hükümdar o kadar yeri verdim deyince Vişnu büyüdüğü büyüyerek göğ e kadar uzandı; o zaman üç adım atarak, yer, gök, cennet ve cehennemi kaplayarak hükümdarın gurur sebebi olan mülkünü aldı.

Yedinci cisimleşme de garip olup Hintlilerin Şehname'si konumunda olan daha önce bahsettiğimiz Ramayana isimli aydınlık kitap konuyla ilgili olarak yazılmıştır. Şöyle ki:

Vişnu, hükümdarın oğlu *Rama*'nın kalbine girip sevgili eşi *Sita* ile beraber seyahate çıkarak Divlerin ülkesine uğrar. Divlerin hükümdarı *Ravon*, Sita'yı bunun

elinden kaparak, *Serendip* adasına götürür. Rama (yani Vişnu) maymunların hükümdarı *Hanuman* ve arılar cumhuriyetiyle ittifak yaparak Divlerle savaşır. Hint sahilinden *Serendip*'e bir köprü kurarak gider ve Sita'yı kurtarır.

Rama ile Sita'ya ve maymunlar hükümdarı Hanuman'a mahsus Hindistan'ın her tarafında mabetler yapılmıştır.

Vişnu sekizinci cisimleşmesinde *Krişna* ismiyle dünyaya gelmiştir. Şöyle ki: *Kansa* isminde kuvvetli bir Div dünyayı zapt edip zulüm altında ezmekte olduğundan Vişnu gidip *Devaki* isimli kadının koynuna girmişti. Daha sonra Kansa kendisini öldürecek bir çocuğun dünyaya geleceğini münecimler ve kahinlerin yardımıyla haber alıp, adamlarına yeni doğan çocukların kafasını kesmeleri emrini verir. Devaki ise Krişna'yı doğurduğu gibi dağın birinde çobanlara verip saklar. Krişna orada büyüyüp gayet cesur bir kahraman olur ve nihayet Kansa'yı öldürüp yaratıklar âlemini zulümden kurtarır. Krişna'nın on altı bin sekiz yüz karısı olup kendisinin vefatında ölüsüyle beraber hepsinin yanmış olduğunu ve bu kadınlardan yüz seksen bin çocuk dünyaya getirmiş olduğunu söylerler. Yanan eşlerinden yalnız yedisi Krişna ile beraber *Vigunta*'ya yani cennete gitmiş olduğundan Hintlilerin nazarında mukaddestirler.

Şiva Hintlilerin bahsi geçen eski tanrılarında tahrip tanrısı olduğu gibi yalnız olarak Hintlilerden bir takımının tanrısı olduğu halde yine tahrip tanrısı olarak kabul ediliyorsa da bu defa tahribinin yeniden tamir maksadına matuf olduğu ileri sürülmektedir. Şiva'nın eşi *Kâli*'nin çok sayıda ismi ve sayısız mabedi vardı. Hintliler bunlara ibadetleri bedenlerine çiviler sokmakla, dillerini delmekle, kan içinde kalıp kendilerine azap etmekle ve çeşitli danslarla vecde gelerek icra ederlerdi. Sayısız kurbanlar keserler ve kendileri kurbanların kanları içinde yuvarlanarak kana bulanmış oldukları halde ayinlerini icra ederlerdi. Kali'ye eski zamanda insanları da kurban ederlerdi; üç insan kurban eden yüz bin sene süresince muradına nail olurdu. *Kalkuta*, Kâli'nin şehri demek olup bu tanrı şehrin koruyucusu olduğundan şehrin yakınında çok büyük bir mabedi vardır.

Hindistan'ın güney taraflarında mabetler pek çok olup kuzey taraflarında o derecede olmasa da oralarda da pek çoğu Müslümanlarca camiye dönüştürülmüştür. Bununla beraber yalnız *Benares* eyaletinde bin Brahman mabedi vardır. Hindu

mabetlerindeki put ve heykeller gayet çirkin ve dehşetengiz bir surettedirler. Çoğunun çok sayıda başı ve kolları vardır. Kâli tanrıçasının başı tek olmakla birlikte dört kolu vardır. Birçok insanın kafası tespih gibi bir ipe geçirilmiş olduğu halde boynundan dizine kadar asılı durur. Bir elinde saçından bir insan kafası, diğer eliyle de bir bıçağı tutar. Ağzı kana bulanmış durur ve ayaklarının altında bir insan leşi görünür.

Brahma dininin şimdiki halde başlıca emirleri sık sık yıkanmaktan ve pek çok kurbanlar kesmekten ibarettir. *Ganj* (yani Ganga) nehrinin Vişnu'nun ayağının başparmağından çıktığına inandıklarından dolayı o nehrin içinde yıkananların günahlarının affolunduğunu kabul ederlerdi. Hele nehrin kenarında oturanların doğrudan cennete gideceği inancına sahiptirler.

Hindistan'da Brahma dininden başka bir de Buda dini vardır.

Milattan on bir veya yedi asır evvel Hind hükümdarlarından birinin *Siddharta* isminde bir oğlu vardı. Dürüstlük ve kalenderlik meyli bulunan bu genci babası bu hasletlerinden vazgeçirmek için evlendirmeye mecbur olmuştu. Siddharta on iki sene öylece durup çeşitlik naz ve rahatlık içinde bir ömür geçirdikten sonra birdenbire babasının sarayını terk ederek bir mağaraya kaçıp kalenderliğe dalmıştı. O zaman ölümün insanı kuşattığını öğrendikten sonra beş öğrenci bularak dinlerin ve tabiatın sırlarını aramaya başladı. Brahma dinini fikrine uygun bulmadığından kendinden yeni bir mezhep düşünmeye başladı. O zaman öğrencileri de kendisini terk ederek halka onun aleyhinde propaganda yapmış olsalar da Siddharta –ilminin çokluğunu ifade eden allame anlamına gelen Buddha lakabıyla meşhur olmuştu– gördüğü eza ve aşağılamalara tahammül ederek tuttuğu yolda ilerlemeye devam ediyordu.

Buddha, tanrı ittihaz etmeyip mukaddes kabul ettiği şey fena ve mahviyetten ibaretti. Buddha, mezhebini dört rükün üzerine tesis etmişti. Bunlar: Meşakkat ve eziyetin kendisi, doğmakla ortaya çıkardı. Meşakkat ve eziyetin sebebi, eğilim ve sevgi bağlarıydı. Meşakkat ve eziyetin sona ermesi yokluğu bulmakla mümkün olabilirdi. Fenaya ulaşip fani olmak için tu tulanması lazım gelen yoldu.

Buddha'nın çıkardığı mezhebin ne tanrısı ne ibadeti ne mabedi vardı. Yalnız fena olmaya çalışmak amacından ibaretti. Bu mezhebin halk tarafından hüsnü kabul olunup yayılması ise insanlar arasında hiçbir fark kabul etmeyip bütün insanları eşit

kabul etmesi ve yalnız bir kavme mahsus olmayıp bütün insanları dinine davet etmesi sebebine bağlı idi. Buddha, birçok zaman Hindistan'ın etrafını dolaşıp halka vaaz ve nasihat ederek mezhebini kabul ettirirdi.

Fena olmanın yolunu da yaptığı beş nasihat üzerine bina etmişti ki bu beş nasihat: Öldürmemek, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, yalan söylememek, sarhoş olmamaktı.

Bu beş şey halk için olup daha fazla fenaya ulaşmak isteyenlere: Öğleden sonra yemek yememeyi, dans etmemeyi, musiki dinlememeyi, ziynet eşyasından ve kokulardan kaçınmayı, yumuşak yatağa yatmamayı, altın ve gümüşü arzu etmemeyi ve son olarak da oruç tutmayı, dünyadan feragat etmeyi, inzivaya çekilmeyi ve yalnız durup düşünmeyi tavsiye ediyordu

Buddha, sadakayı yalnız insanlar hakkında değil, hayvanlar hakkında da tavsiye ederek kendisi halka örnek oluyordu. Bir gün bir dişi kaplanın yavrularıyla beraber aç kalmış olduğunu görerek verecek bir şeyi olmadığından kendi budunu tasadduk etmişti.

Buddha, bütün âlemi kaplamış evrensel bir ruh suretinde bir tanrı kabul edip hayvanların ruhlarını da onun parçalarından kabul ederdi. Buddha'nın düşüncesinde insan öldükten sonra iyilik yapmış ise ruhu o evrensel ruha ilhak olurdu; kötülükler yapmış ise azap görmek için tenasüh yoluyla yine cismani âlemde kalırdı. Bunun için dünyada kalmayıp fena olmak için yukarıdan zikrolunan amelleri tavsiye ediyordu.

Buddha'nın mezhebi Hindistan'da kaldıkça bu hale gelebildiyse de nihayet Brahmanîler kalkıp Buddha'nın mezhebinde bulunanlara çeşitli zulümlerde bulunduklarından dolayı bir takımı kuzey tarafına Tibet, Moğolistan ve Çin'e kaçtılar. Bu yayılmanın da Buddha'nın mezhebinin evvelki sadeliğinin ortadan kalkmasına neden olup özellikle Çin'de çok tanrılı inanca sahip olan dinlerin arasına dâhil oldular. Buddha mezhebinde olan Çinliler birçok tanrıya inanıp, hatta Buddha'nın kendisine de tanrılık vermişlerdir. Buddha mezhebinin ruhanileri Çin'de *Bonz* ve Tibet'te Tataristan'da *Lama* olarak isimlendirilirler. Evlenmezler ve manastırlarda otururlar. Tibet'te binlerce Lama'nın ikamet ettiği büyük manastırlar vardır. Baş Lama öldüğünde ruhunun yeni doğan çocuklardan birinin kalbine girmiş olacağı inancında bulunduklarından dolayı ufak çocukları toplayıp ölen baş Lama'nın bıraktığı eşyaları

kendilerine gösterilir; hangi çocuk o eşyanın birine el uzatıp sarılırsa onda baş Lama'nı n ruhu bulunduğuna hükmederek kendisini baş Lamalığa atarlardı. Lama ve Bonzlerin taassup ve batıl inançları da sınırsızdır.

H- ÇİN MİTOLOJİSİ

Çinlilerin inançlarında diğer milletlerde görülen harikulade masallar yoktur. Bu büyük ülkenin dört yüz milyon halkının tabi oldukları başlıca üç din vardır: *Konfüçyüs*'ün dini, *Buddha*'nın dini, *Lao Çu*'nun dini.

Konfüçyüs, milattan yedi-sekiz asır önce ortaya çıkıp yeni bir din çıkarmamış ise de Çinlilerin eski dinleri olan *Yu*'nun dinini ıslah ve tamir etmekle din kurucu olarak kabul edilmiştir. Bu din Çin'in resmi dini olup hükümdar ile diğer devlet büyükleri, ileri gelenler, bilginler bu dine tabidirler. Bunların baş ruhanileri hükümdar olup ayrıca ruhanîleri yoktur.

Konfüçyüs kitabında ulûhiyetten bahsettiği sırada: "Ulûhiyet, anlamayacağımız bir şey olup her yerde mevcut bilerek güzel ameller işleyerek ve kötülükten kaçınarak kendisine ibadet etmeliyiz" diyor. Bu dinin hükmünce yaratıcı ve kadim olan tanrı ile insanlar arasında vasıta olmak üzere ikinci derecede birçok tanrılar veya hut melekler vardır. Konfüçyüs'çüler yere, göğe, güneşe, aya, yıldızlara, rüzgâra, büyük dağlara, büyük nehirlerle ve bu şekildeki diğer şeylere kurban keserlerse de bunlara ulûhiyet sıfatı vermeyip yalnız yaratıkların en büyük cüsseye sahip olanları ol duklarından rağbet ederlerdi. Namazlarında hepsi secdeye kapanıp yalnız hükümdar diz üstünde durarak ve başını eğmekle ibadet ederdi.

Buddha dininin ortaya çıkışı ve mahiyetinden ve Çin'e giriş tarzından, orada gördüğü ilgiden, Hint mitolojisi bölümünde bahsettik. Çin hükümdarı Konfüçyüs dininin başkanı ise de Buddha dininin ayinini de icra ederdi. Fakat Çinlilerin yanında yayılmış olan mezhebi uygulamayıp Tibet'te ve Tataristan'da yayılmış olanı tercih etmiştir.

Lao Çu da Konfüçyüs'ün çağdaşı olup icat ettiği mezhebi servet, mesnet, rütbe ve diğer dünya nimetlerini aşağılayıp nefsi boyun eğdirmekten ibaretti. Ancak bugün Çinliler bu dinlerden hiçbirinin aslını ve hakikatini anlamaksızın, tanrısallıktan, ruhun

bekasından, mükâfat ve cezadan bahsetmeksizin birtakım gar ip garip ayinler icra edip bağılıklarını son noktaya kadar sürdürmekle iktifa ediyorlar.

I- ARAP MİTOLOJİSİ

Arap Yarımadası'nda İslam'dan önce pek çok dinler mevcut olup, birçok bölgesinde güneşe, aya, gezegenlere ve diğer cisimlere tapınıyorlardı ve mabetlerinde de putları vardı. *Yesrib* ve *Betha* (yani *Mekke* ve *Medine*) taraflarındaki Araplar yaratıcı ve kudretli bir büyük tanrıya inanıyorlardıysa da o tanrının kızları olmak üzere ikinci derecede birtakım tanrılara da inanıyor ve *Lat*, *Menat* gibi birtakım tanrılara tapınıyorlardı. Bunların heykelleri –bütün Arap kavimleri yanında mukaddes ve muteber kabul edilmiş– Kâbe'nin içinde bulunuyordu. Kâbe'yi ziyaret etmek suretiyle hac etmek ve kurban kesmek adetleri de İslam'dan önce Araplar arasında anlatılmaktaydı.

İ- Kelt MİTOLOJİSİ

Eski zamanlarda Fransa'da ve Avrupa'nın diğer bazı bölgelerinde yaşamış olan *Kelt* veya *Çelt* kavminin inancı önceleri taşlara, ağaçlara, hayvanlara tapınmaktan ibaret ise de daha sonraları Yunan ve Roma inançlarına yakın birtakım inanışlar ortaya koyup, manevî işleri cisimleştiren tanrılar edinmişlerdir.

Kelt kavminin nazarında *Turan* gök gürlemesinin tanrısı, *Vüces Vüsec* dağlarının, *Panen Alp* dağların tanrıları, *Arduyine Ardon* ormanlarının tanrıçası idi. Bunlardan başka her kabilenin de ayrıca bir tanrısı vardı.

Sonraları Kelt kavminin inancı daha fazla bir değişim geçirerek *Turan* göğün büyük tanrısı yerine geçmişti. Jüpiter gibi insanlara yıldırım ile vurarak ceza verirdi. Güneş, Bel yahut *Belen* ismiyle güzellik tanrısı olup bitkileri besler ve tabiatı korurdu. *Hesos* da *Druid* olarak isimlendirilen ruhban sınıfı arasında savaş tanrısı olarak kabul edilmekteydi. *Teftanes* ticaret ve sanat ilahı olup, Onu Yunanlılarda muhafaza ederdi. *Oğumnus* güzel konuşma ilahı olup heykel ve tasviri Yunanlıların Apollon'una benziyordu. Yalnız arkasında kulaklarından zincirlerle bağlı birtakım esirler vardı.

Druidler, Kelt kavmine ruhların ve kalıpların bekası inancını öğrettiler. Bunlar tenasühe inandıkları gibi tanrılarının oturdukları yer olan bir bölgenin bulunduğu ve oraya giden insanların bahtiyar olacağına, cengâverlerin orada barış içinde olacaklarına,

hayvanlarına ot bulup eğleneceklerine ve düşmanların kafalarının kemikleriyle şarap içeceklerine inanıyorlardı. Bu sonraki inançları Kelt kavmi arasında bilinmekteydi.

Keltler bu gelecek olan zamandan o kadar emindiler ki ölüme bir m usibet nazarıyla bakmayıp bilakis bir mutluluk gözüyle bakarlardı. Çok defa bir adamın cesedini yaktıkları sırada kölelerinden ve eşlerinden bazısı isteyerek kendilerini ateşe atıp beraber yanarlardı. Ticaret tanrısı Teftanes'in heykeli olmak üzere kemikten büyük bir kule yaparlar ve pek çok adam isteyerek kendilerini bu tanrıya kurban etmek üzere o kuleye girdikten sonra kuleyi ateşe vererek heykeli içindeki adamlarla beraber yakarlardı.

Bir adam cesedi yanmakta iken herkes ölmüş bir adama mektup yazıp o ateşin içine atar ve o mektubun yerine ulaşacağına inanırlardı. Çok defa ölülerden bir ricası olanlar ağaç ve benzeri şeyleri de o ateşe atarak murad olunan adamın eline ulaşacağından şüphe etmezlerdi.

Keltlerin Druid diye isimlendirilen bir sınıfları vardı. Ruhaniler , bilginler, şairler, bu sınıfa dâhil edilirdi. Binaenaleyh Kelt kavmini idare eden Druidler idi. Druidler'in karıları ve kızları rahibeler makamında olup sihir ile üfürükçülükle, gizli şeyleri meydana çıkarmakla ve benzeri şeylerle meşgul olurlardı. Savaş zamanında Keltler ilk ele geçirdikleri esirin karnını yarıp bağırsaklarından savaşın sonucu nu tefeül ederlerdi.

Keltlerin cin ve perileri pek çok olup hala bugüne kadar Avrupa'nın her tarafında cin ve perilere dair o zamandan kalma pek çok batıl inanışlar vardır. Lozinyan şehrinde hala bugün harabelerde yarısı insan ve yarısı yılan olan *Meluzin* isminde bir perinin bulunduğu; Fransa'nın Normandiya eyaletinde –ev halkının haberi olmaksızın– evleri süpüren, işlerini gören *Gobline* isminde bir perinin var olduğuna; Lorand'da kızların saçlarını ören *Suteret*'e; Alp dağlarında bahçelerde çalışan *Solo*'a ve Fransgunete'de keçileri avlayan *Herlekinler*'e ve benzeri cin ve perilere bugün de avam halk inanmaktadır.

İngiltere'de birtakım dağ ve kayaların *Kurbegan* diye isimlendirilen oldukça çirkin görünümlü birtakım cinler tarafından kaldırılmış olduğuna ve bu cinlerin o

kayaların üzerinde gece dans ettiklerine ve ellerine geçen adamlara da –yorgunluktan ölünceye kadar– dans ettirdiklerine inanıyorlardı.

Druidler, diğer halklardan ayrılmak ve temiz olmak için boyunlarına birtakım yuvarlak camlar asar ve bu camlara yılan taş ı ismi verip pek çok kerametler de isnat ederlerdi.

Kelt ulusunun yazısı yok olmakla birlikte mektupları vardı. Druidler çocukları okula toplayıp inançlarını, dini adaplarını, tarih, tıp ve diğer şeylere dair olanca malumatlarını topluca birtakım manzumelerle birlikte ezberletirlerdi.

J- CERMEN MİTOLOJİSİ

Cermenler'in yani Almanya'nın eski halkının inançları da Kelt kavminin inancına benziyordu. Cermenler *Tuce* veya *Tefec* isimli büyük bir tanrıya inanırlardı. Kendisine yerin oğlu ve benzeri her şeyin babası gözüyle bakılırdı. *Mana* bunun oğlu olup insan türünün tanrısı idi. *Yetu* veya *Ziu*, savaşın; *Donar*, gök gürlemesinin tanrısı idi. Cermenlerin mabetleri ormanlarla mağaralar idiyse de *Yerminsul* isminde bir putları da vardı. Onun mabedi de olup Fransa hükümdarlarından Şarlman tarafından tahrip olunmuştur.

Cermenler, miladın yedinci asrına kadar mabetlerine insanları kurban ederlerdi. Ruhanileri yalnızca dinî işlerle meşgul olmayıp mu hakeme ve benzeri dünyevî işler de onların elindeydi. İstediklerini icra eder ve ettirirlerdi. Rahibe kadınlar da dinî ve dünyevî işlere karışıp ayrıca büyücülük ve üfür ükçülük de yaparlardı. Cermenler, bunların fallarına müracaat etmeksizin hiçbir şeye te şebbüs etmezlerdi. Cenazeleri ayinsiz olarak ve cengâverlerin cesetlerini de atlarıyla ve silahlarıyla beraber yakarlardı.

K- İSKANDİNAV MİTOLOJİSİ

İskandinav memleketlerinin yani İsveç, Norveç ve Danimarka'nın ve Kuzey Prusya'nın mitolojisi İsa'nın doğumundan yarım asır önce başlar. O vakit *Odin* isminde bir adam çıkıp İskandinav kavimlerini Romalılara karşı koyabilecek bir hale getirme arzusuna kapıldı. Bunun da kendilerinde bir din taassubu ve heyecanının uyandırılmasıyla hasıl olabileceğini düşünerek zikredilen kavimlere birtakım ayinler öğretmeye başlayarak onların hem hükümdarları hem de ruhani reisleri oldu. Çok geçmeden İskandinavyalılar kendisine tanrısallık özellikleri atfettiler.

İskandinavlıların on tanrı ve on iki tanrıçaları var idi. Tanrıların en büyüğü Odin olup kendisine yer ve göğün sahibi ve tanrıçaların babası sıfatını verirlerdi. *Tor* gök görülmesinin tanrısı; *Baldr* –yani Güneş– nur ve musiki ve güzel sanatlar tanrısı; *Yanured* denizin, nehirlerin, rüzgârların ve servetin tanrısı; *Freyr* ise baharın bolluğun ve barışın tanrısı; *Tyr* savaşın tanrısı; *Loki* fık ve fesadın koruyucusu ve *Fernir* isimli kurdun babası idi. Tanrıçalarının başlıcaları: Odin’in eşi ve evlilik tanrıçası olan *Frigg*; tanrıların meyvesi olan elmaların koruyucusu olan *Ídunn*; zevk ve aşk tanrıçası olan *Freya* idi. *Freya*, *Fulkovang* isimli sarayına ölen kadınların ruhlarını toplardı.

İskandinavlıların *Valkira* isminde birtakım perileri vardı. Onların inançlarına göre savaş meydanına giderek savaşlarda galip olacak olanlarla ölecek olanları tespit eder ve ayırırlardı. *Valhala*’da yani cennette yiğitlere ab-ı hayat gibi bir nevi şarap verirlerdi. Üç büyük cinleri vardı. Daha önce geçen *Loki*’nin *Engurbud* isimli periyle ilişkisinden doğmuşlardır. Bunların birincisi *Hel* idi ki, –savaşta ölmeyip tabii bir ölümle ölenlerin mekânı olan– karanlıkların memuru idi. İkincisi savaş tanrısı *Tyr*’nın elini koparıp onun tarafından bağlanmış olan *Fenrir* isminde bir kurt; üçüncü sü de *Culmunekdar* isminde bir yılan idi ki Odin tarafından denize atılıp o vakitten beri yerin etrafında dolaşmaktadır.

Odin, savaştan başka bir şey tavsiye etmeyerek; tabii ölümle ölenleri ne kadar salih adamlar olursalar olsunlar *Valhalla*’ya gitmeyip karanlıklara yani cehenneme gideceklerini, yalnız savaşta ölenlerle ken dilerini öldürenlerin *Valhalla*’ya girebileceklerini söylerdi. *Valhalla*, gökte büyük bir bina olup beş yüz kırk kapısı vardı ki her birinden sekiz yüz savaşçı birden girebilirlerdi. *Valhalla*’da her iki yemek arasında bir muharebe olurdu. Sefere Odin başkanlık eder ve *Valkira*’lar da hizmet ederdi. *Sahrimer* isimli bir domuzu her gün kesip yedikleri halde yine de domuz hiçbir şey olmamış gibi yerinde dururdu. Yine *Valhalla*’da ki *Hidrun* isminde bir keçinin sütü de bütün *Valhalla* halkını beslemeye kâfi idi.

İskandinavlıların önceleri mabetleri olmayıp ormanlarda ibadet ederlerdiyse de daha sonraları büyük mabetler yapıp, mabetlerine yemişler götürür ve hayvanları bazen de insanları kurban ederlerdi.

Hükümdarları vurulup öldüğü zaman pek çok adamları da kendilerini öldürdü. Çünkü yatakta ölürlerse Valhalla'ya giremeyeceklerini bildikleri gibi birçok adamla rla beraber Valhalla'nın kapısına giden bir reisin de hüsnü kabul görüp gerek kendisinin ve gerekse beraberindekilerin hepsinden daha fazla saygı göreceklerine dair inançları vardı. Ölüler, hayvanları ve silahlarıyla birlikte yakarlardı.

İskandinavlıların yaratılış âlemi hakkında pek garip inanışları vardı. Şöyle ki: Önceleri yer ve gök bulunmayıp yalnız kuzeyde bir büyük buz kütlesi ve güneyde bir ateş kütlesi vardı. Buzdan birtakım çaylar akıp sonra donarak boş olan yerleri doldurduklarında güneydeki ateşten birkaç kıvılcım fırlayıp buz ile ateşin temasından *İmir* isminde bir cin meydana geldi. Gerek kendisi ve gerekse *Rimtursar* diye isimlendirilen fesadın yardımcılarıyla mütehallik idiler. *Odumebila* isminde bir inek de ortaya çıkıp kendisi tozla besleniyor ve sütüyle bu cini besliyordu. Bu inekten *Bur* isminde bir adam doğar ve ineğin oğlu Bur, dişi bir cinle evlenerek dünyaya üç çocuk getirir. Bunlara *Odin*, *Vile* ve *Va* isimleri verildi. Bu üç kahraman İmir'i öldürdükten sonra bu cinin kanından bir tufan olup, bütün cinleri boğdu. Yalnız bir reisleri kalıp *Yütun* ismiyle bir takım cinlerin dedesi oldu. Etlerinden toprak, kanından denizler, kemiklerinden dağlar, saçından ağaçlar, başından gök, beyninden bulutlar ve kaşlarından insanları yarattılar. İnsanları –cinlerden korumak için– dünyanın meskûn olan bölgesinin etrafına bir duvar oluşturdular.

Odin, Gece'nin kızı olan Yer ile izdivaç edip diğer tanrıları doğurdu. Tanrıların hepsi meskûn alanın dörtte birinin ortasına yerleşerek dünyayı aydınlatmak için güneş, ay, gündüz, gece ve dört mevsimi yarattılar *Eska* isminde bir adam ile *Emile* isminde bir kadını yarattılar. İnsan nesli bu iki kişiden neşet etmiş ve yeryüzü onların meskenleri olmuştur.

İskandinavlar birkaç tür cin kabul edip bunları tanrıyla mütemadiyen savaşta bulunduklarına ve bir gün Fenrir isimli kurdun zincirlerini koparıp, *Yormunegardar* isimli yılanın denizden çıkıp ve Loki'nin cinlerin başına geçip tanrıçayı, insanları ve hatta Valhalla'da bulunan kahramanları da mağlup edeceklerini, Fenrir'in Odin'i bile yutacağını, bir dumanın çıkıp dünyayı kaplayacağını ve bir ateş yakıp –kökleri yerin en derin merkezinde ve dalları gökte olan– *Hifderasil* ağacının bile yanacağını ve denizlerin taşarak toprağı kaplayacaklarını söylerlerdi. Alem bu yönüyle harap olduktan

sonra yeni bir alem zuhur edecekti ki cinlerden uzak olup yalnız insanlarla meskun olacaktı. Tanrıça ise yeniden dirilip yalnız Odin ile Tor dirilmeye rek bunların yerine başka dört tanrı zuhur edecekti.

Bu inançlar İzlanda'da M.S. on birinci yüzyıla kadar devam etti.

L- PERU MİTOLOJİSİ

Amerika'nın –Avrupalılar tarafından keşfedilmesinden önce– en medenî memleketi Güney Amerika'daki Peru ülkesiydi. Peru M.S. onuncu yüzyılda hükümdarı olan *Manko-Kapak*'ın zamanından İspanyalılar tarafından zapt edilme tarihi olan on altıncı asra kadar ilerleme göstermiştir. Manko-Kapak, Peruluların tanrılarına insan kurban etmelerine son verip yeni bir mezhep ve ayin çıkarmakla bu kavmin hem hükümdarı, hem şeriat koyucusu, hem ruhani reisi oldu. (Ardından gelen hükümdarlar da) bu üç sıfatı muhafaza ettiler.

Peruluların en büyük tanrısı Güneş olup Ay ikinci, Zühre üçüncü derecede ve öteki yıldızlar da daha aşağı derecelerde idiler. İnançlarına göre Ay Güneş'in eşi, Zühre de yavrusu, gökkuşağı ile şimşek hizmetçileriydi. Ateş, hava, su ve toprağa bir miktar ulûhiyet isnat ederek onlara ibadet ederlerdi. Bazı insanlara da ulûhiyet isnat ederek heykellerini yapmışlardı.

Romalıların evlerine mahsus Lar ve Penat isminde tanrıları olduğu gibi Peruluların da böyle mabutları olup babaları ve atalarının mumyalarından ve tarlalarında dikili bulunan birtakım uzun taşlardan ibaret idi. Peruluların şahıslara özgü bir takım tanrıları vardı ki bir hayvan veya başka bir şeyin suretinden ibaret olup herkes hayatındaki olağanüstü bir olayın hatırası olmak üzere yaptırıp boynuna asardı. Bunlar babadan evlada kalmayıp sahipleri ile beraber defnolunurdu.

Peru'nun tapınaklarında pek büyük servetler var idi. *Kuziko* şehrinde güneşin bir büyük tapınağının altında ışıklarıyla beraber büyük bir güneş kursu vardı. Güneş çıktığı zaman ışığı ona vurup yansırdı. Senede bir defa ülkenin her tarafından halk toplanıp hükümdarın da hazır olduğu halde sabahleyin tapınağın önünde durarak güneşin çıkmasıyla ışığının bu puta vurmasını seyrederekdi. Tapınağın içinde –Hristiyanların yaptıkları gibi– ekmekle şarap dağıtılırdı.

Bunların ruhani reisleri hükümdarları olup *İnka* olarak ifade edilen bir takım papazları da vardı. Bu papazlar yalnız kız kardeşleriyle veya hut hükümdarın soyundan bir kadın ile izdivaç edebilirlerdi. Perulular ruhun bekasına, kıyamet gününe, ölülerin diriltileceğine ve ruhların amellerine göre mükâfat veya ceza göreceğine inanırlardı.

M- MEKSİKA MİTOLOJİSİ

Amerika'yı keşfeden İspanyollar Meksika'ya vardıklarında orada da *Aztek* olarak isimlendirilen oldukça gelişmiş bir millet buldular.

Aztekler *Naelet* ismiyle cisimsiz ve eski büyük bir tanrıya inanmakta olup onun altında on üç ve bunların da altında diğer ikiz tanrıları vardı. İkinci derecede olan on üç tanrıdan *Huitzilopochtli* Naelet'in az aşağısında kabul edilirdi ve *Meksilta* savaş tanrısı idi.

Meksikalıların tapınakları Mısır piramitleri şeklinde olup putlarını en yüksek yerine koyarlardı. Bu tapınaklarda pek çok süsleme ve kıymetli şeyler bulunurdu. *Tuekale* olarak isimlendirdikleri bu tapınaklarının bazısı dört bin mikâp metreye yakın bir yer kaplardı. En büyüğünün etrafında iki yüz de küçük Tuekale bulunurdu.

Aztekler tapınaklarına hayvan kesmeye tenezzül etmeyip insanlar ve çoğunlukla savaş esirlerini kurban ederlerdi. Yalnız *Huitzilopochtli*'ye senede en az yirmi bin insanın kurban edilmesi zaruri kabul ediliyordu. Bu kurbanların cesetlerini yemek için tapınakların yanında özel bir binanın içinde canavarlar bulunduruyorlardı.

Rahiplerin çok büyük bir nüfuzu ve iktidarı vardı; çocukların terbiyesi kendilerine bırakılmıştı. Kadınlara saygıları var idiyse de erkekler istedikleri kadar kadın alabiliyorlardı. Cenazeleri yakarlardı. Vefatından sonra ruhların amellerine göre mükâfat ya da ceza göreceğine ve bir cennetle bir cehennem in bulunduğuna inanmaktaydılar. Cehennemleri karanlık bir mağaradan ibaretti.

Aztekler ziraata oldukça fazla önem vermekte olup tarımsal işlerini birtakım dinin merasimlerle icra ederlerdi.

N- JAPON MİTOLOJİSİ

Japonya'da daha önce zikredilen Buddha dininden başka bir de *Şinto Dini* vardır. Ülkenin resmî dini budur. M.S. on ikinci yüzyıla kadar Japonya'nın

hükümdarıyla ruhanîlerin reisi tek bir şahıstan ibaret olup bu zat *Dayri* veyahut *Mikado* olarak isimlendirilirdi. Zikredilen asırda Dayri devlet başkanlığını –*Kobo* veya *Cogon* unvanıyla anılan– bir cengâvere terk edip kendisi ruhanî liderliği muhafaza etti. Dayri, *Miyako* şehrinde oldukça büyük ve gayet süslü bir sarayın için de yaşayıp yalnız büyük resmî günlerde tapınağa gitmek için saraydan dışarıya çıkar. On iki eşi ve beraberinde sayısız rahipleri vardır. *Yadu* şehrinde ikamet eden *Kobo*’da kendisine senede bir defa bir heyet aracılığıyla değerli hediyeler gönderirdi.

Şinto dini birtakım manevî kuvvetlere inanıp onlara tapınmaktan ve her işin o kuvvetler marifetiyle yapıldığına inanmaktan ibarettir. İnsanların vefatından sonra hesaba çekileceğine, güzel amelleri üstün gelirse göğe yükseleceğine, *Kami* yani melek suretine gireceğine, kötülük işlemiş olanların da *Kökler Krallığı*’na yani yeraltında bulunan bir cehenneme gönderileceğine inanırlardı. Japonlar sabah akşam Kamilerden yardım dilerler ve kendilerine pirinç, bökrek, balık, keçi, at gibi şeylerde takdim ederlerdi. Vaktiyle bunlara kurban sunuyorlardıysa da bu adet bugün kaldırılmıştır.

Japonların tilki hakkındaki inançları da pek gariptir. Tilkiye özel tapınakları olduğu gibi, çoğunun evlerinde bir tilkisi vardır. Birisinin bir ihtiyacı olursa tapındaki tilkiye bir tabak pirinç yahut fasulye götürüp önüne kordu. Ertesi gün tilki yemeğin tamamını yemiş ise sahibinin muradına nail olacağına ve bir miktar bırakmış ise muradına nail olmayacağına yorumlanırdı.

Dayri’nin şimdiki halde siyaset işleri ve mülkiyede nüfuzu ve etkisi yoksa da kendini o kadar mukaddes bilir ki, asla yere ayak basmayıp dışarı çıktığı vakit kapalı bir tahtirevan içine girer ve birtakım adamlar –tabut kaldırır gibi– kendisini kaldırarak götürürlerdi. Bedenini o kadar mukaddes bilir ki, saçını, sakalını, tırnaklarını da kesmez, tırnakları çok uzanırsa kendisi uyurken haberi olmaksızın gidip keserler. Çünkü bu bir türlü hırsızlık demek olduğundan günah kabul edilmezdi. Her yemek yediğinde yemeklerini yeni tabaklara koyarlar ve o tabakları derhal kırarlardı. Çünkü başka bir adam o tabaktan yerse ağzı ve boğazı tutuşup yanar ve Dayri’nin elbisesini giyenin de bedeninin tutuşup helak olacağı inancındaydılar.

Şinto dininde bulunan Japonlar’ın, senede kutladıkları dört büyük yortularından başka her ayda da üç resmi günleri vardır. Her ayın beşinde akraba ve dostların yanı sıra

yöneticilerine gidip yeni ayı tebrik ederler. Ayın on beşinde ve sonunda da birer ayın icra ederler. Ruhanîler, sihir, reml ve kehanet ile meşgul olup bunlar da Hint ruhanîleri gibi etyemezlerdi. Japonya’da Buddha ile Şinto dinleri gittikçe birbirleriyle yakın ilişkiye girip ittihat oluşturmakta olup, tapınaklarının bazısında hem Şinto hem Buddha dininin putları bulunur.

O- VAHŞİLERİN MITOLOJİSİ

Yerkürenin en madeni kavminin ulûhiyet hakkındaki fikir ve inançlarının garipliği; dini davranışlarının, uygulamalarının, ibadetlerinin acayip usulleri, vahşi kavimlerin bu babda ne derece batıl fikirleri ve tuhaf ayinlerinin olacağını anlatmaya kâfi ise de bunların mitolojileri ve inançlarının da birkaç örneğini gösterelim:

Sibirya’daki *Kıpçaklar* hiçbir tanrıya inanmayıp yalnız –bir takımı iyi ve bir takımı fena– bir çeşit perilere yani melek ve cinlere inanırlardı. Ayrıca sihre de oldukça fazla inanırlardı. Ava gidecekleri zaman odundan ufak bir put y apıp birtakım dualar ve ayinlerle bir ağaca bağlarlar. Bu sihri yaptıktan sonra ava rast gelmemek mümkün değildir. Rast gelmedikleri zaman bunu duaları ve diğer merasimi gereği gibi icra etmediklerine yorarlardı.

Bir fırtına gününde doğan çocuk cinlere men sup olduğu kabul edilerek açık ve güzel bir günde özel bir yere götürülüp birtakım dualar okumak la bu mensubiyet değiştirilerek meleklerin mensubiyetine girmesi sağlanırdı. Bunlar senede bi r defa sonbaharda bir yere toplanıp o sene ettikleri kabahatlerinin affolunması için dua ederler. Bu dualarda pek garip birtakım tören ve ayinler icra olunur.

Afrika sahillerinin köylerinin halkı bir büyük tanrının mevcudiyetine inanmakta iseler de onu anlamaya akılları ermediğinden birtakım maddî şeylere yani taşlara, ağaçlara, yılanlara, akreplere tapınmakla iktifa ederlerdi. Ay ve güneş tutulmasını bir büyük kedinin ayağını güneşin veya ayın önüne koymasından ibaret zannederlerdi. Bir takımı da –yemeksiz yaşadığı inancında bulundukları – hükümdarlarına ulûhiyet sıfatını verip onlara tapınırlardı.

Afrika’nın güneyinde bulunan *Hattentots*’lar bir çeşit böceğe tapınırlar ve buna nice kerametler isnat ederlerdi. Yeni *Flemenk*’in halkı ise düşünüp konuşabilme kabiliyetleri olmadığı gibi ateş yakmayı da bilmiyorlardı. Ülkelerinde bulunan fillerden

ve maymunlardan zekâ bakımından çok geri kalmışlardı. O bölgedeki maymunların bir türü barınmak için bir kulübe yaptıkları halde bunlar o istidattan mahrum idiler. Ancak üçe kadar sayabilirler. Tanrı ve ibadet hakkında bir fikir düşünebi lecek kabiliyette değillerdir. Amerika vahşîleri de bu haldedir.

Rusya'nın kuzeyinde bulunan *Finyan*'larla diğer kabileler bir tanrıya inanırlarsa da onun yerine atalarına tapınırlar.

Bugün yerkürenin üzerinde bulunan insanlardan ciddi bir din tanımayıp da böyle maddi şeylere ibadet edenlerin sayısı yüz elli milyona yakındır.

İşte insanoğlunun en meşhurlarının bilinen mitolojileri bunlardır. İnsanlar cehaletlerinde daha nice batıl inanç ve garip fikirler beyan etmiş lerse de hepsinin mitolojisi kayda alınmadığından ve bilinmemesi bilinmesinden iyi olduğundan daha fazla öğrenmeyi arzu etmemeliyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESATİR ADLI ESERİN DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami eserin giriş kısmında mitoloji nin özellikle de Yunan ve Roma mitolojisinin mutlaka öğrenilmesi gerektiğini ifade ettikten sonra mitolojiler içinde en önemlisinin Yunan mitolojisi olduğunu belirtir. Yine Yunan ve Roma mitolojisi arasında çok az bir fark olmasından dolayı bu iki mitoloji yi ortak başlık altında inceler. Eserin yaklaşık üçte birlik kısmını Yunan ve Roma mitolojisine ayırmıştır. Şemseddin Sami eski milletler içerisinde en medenilerin Yunanlılar olduğunu ifade eder. Yunan inancının batıl olmakla beraber, hiç olmazsa bilim, sanat gibi ilerleme araçlarını engellemeyip, aksine bu araçların medeniyetin ilerlemesine hizmet ettiği görüşündedir.

Şemseddin Sami'nin eserinde Yunan ve Roma mitolojisini diğer mitolojilerden üstün görmesi ve bu bölümde daha tafsilatlı bilgiler vermesi Batı kaynaklarından istifade ettiği izlenimi vermektedir.

Şemseddin Sami, yine eserin giriş kısmında eseri yazma gayesini açıklarken, Doğu'da mitoloji ilminin öneminin anlaşılmadığını, buna karşın Batı'da bu ilim ile ilgili pek çok çalışma olduğunu, hatta okullarda bu ilim dalının ders olarak okutulduğunu vurgulamaktadır. Hâlbuki Kuran-ı Kerim'de *Esatir'il- Evvelin* tabirinin bulunduğunu bunun da mitoloji anlamına geldiğini söylemektedir. Bu bakımdan konunun önemli olduğu ve kendisinin de eski milletlerin esatirlerini toplayıp yazmayı uygun gördüğünü belirtmektedir. Şemseddin Sami Türkçeye verdiği önemden olsa gerek eserine Batı'ya ait mitoloji kavramı yerine esatir kavramını kullanmıştır. Fakat bu alandaki ilk eser olmasına rağmen mitolojiye bir alternatif olarak sunduğu esatir kelimesi yaygınlık kazanmamıştır.

Şemseddin Sami eserinde birçok millete ait mitolojileri konu edinse de eserin giriş kısmında mitoloji kavramı üzerine yeterince durmamıştır. Bu da bir eksiklik olarak göze çarpmıştır

Şemseddin Sami yine eserin esatir başlığını taşıyan giriş kısmında yeryüzünde yaşamış olan kavimlerden sadece İsrail oğullarının Rabbani hidayet ile vahdaniyete inandığını diğer kavimlerin bir kısmının hakikate biraz yaklaştığını bir kısmının da büsbütün hakikate uzak olduğunu ifade eder. Şemseddin Sami'nin dinlere bu şekilde hak-batıl düalitesiyle yaklaşımı bir Dinler Tarihçisinde olması gereken tarafsız bakış açısıyla çelişmektedir.

Eser hakkındaki bu genel değerlendirmelerden sonra ş imdi eserdeki mitolojileri Dinler Tarihi açısından değerlendirelim.

A- YUNAN VE ROMA MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami eserin yaklaşık üçte birlik kısmını Yunan ve Roma mitolojisine ayırmış ve diğer mitolojilere nazaran Yunan ve Roma mitoloji sini çok daha ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Müellif Yunan ve Roma mitolojileri arasında çok az farklılıklar olduğunu ifade eder. Bundan dolayı Yunan ve Roma mitolojisini ortak başlık altında ele alıp incelemiştir. Şemseddin Sami'nin Yunan ve Roma ilahlarını tanrılar, kahramanlar ve yarı tanrılar şeklinde gruplandırarak incelediği görülmektedir. Müellif on iki büyük tanrının iki toplumdaki bilinen isimlerini zikreder. Fakat kahramanlar ve yarı tanrılar kısmında Yunan toplumunca bilinen isimlerine değin mez. Şemseddin Sami Yunan ve Roma mitolojisinin doğuşu, tarihsel gelişimi, ahiret inançları, mitolojilerin nasıl yazıya geçirildiği gibi konular üzerinde durmamıştır. Daha çok tanrıları ele alıp onları incelemiş, tanrıların doğumu, aile hayatı ve heykellerinin nasıl tasvir edildikleri üzerinde durmuştur. Bu yüzden eserin bu bölümü daha çok *Yunan ve Roma mitoloji sözlüğü* tarzındadır. Şimdi Şemseddin Sami'nin ele alıp incelediği Yunan ve Roma mitoloji kahramanlarını günümüzün mitoloji kaynaklarıyla karşılaştı rıp eksik veya hatalı bulduğumuz kısımlarını ifade etmeye çalışacağız.

Şemseddin Sami Jüpiter'in doğumu, evlilikleri, çocukları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Fakat her ne kadar Jüpiter'in yerin ve göğün hâkimi olduğunu ifade etse de onun özellikle şimşegin çakması, yıldırım düşmesi, yağmurun yağması gibi doğa olaylarını simgeleyen bir tanrı¹¹³ olduğunu ifade etmemiştir. Yine aynı şekilde Jüpiter'in Roma devletinin uluslar arası ilişkilerini ve hukuk kurallarını düzenleyen bir tanrı olarak görüldüğünü ve bu işleri düzenlemek için yirmi kişide n oluşan bir rahipler

113 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 253.

kurulu olduğuna¹¹⁴ hiç değinmemiştir. Şemseddin Sami Jüpiter'in dilediğini yapma sıfatına haiz olmadığını ve mutlak irade ve öncü olarak isimlendirilen bir kanun ile sınırlandırılmış olduğunu söylemektedir. Fakat günümüz kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlamamaktayız. Zaten tanrılar panteonunun başı olarak kabul edilen bir tanrının bir irade ile sınırlandırıldığını düşünmek doğru değildir.

Şemseddin Sami Yunan mitolojisindeki Olympus dağından bahsetmişse de Roma'nın kutsal *Caelius* tepesindeki *Capitulum*'dan hiç bahsetmemektedir. Şemseddin Sami Roma'nın üç büyük tanrısı olan Jüpiter, Junon ve Minerva'nın *Capitulum Üçlüsü* olarak anıldığını¹¹⁵ da belirtmemiştir.

Şemseddin Sami Vesta'nın ateş tanrısı olduğunu, Roma'da bulunan mabedinde devamlı ateşin yandığını ve bu ateşin sönmemesi için görevli özel bir rahipler sınıfının olduğunu belirtmektedir. Yalnız Haziran ayı ortasının Vesta bayramı olarak kutlandığını ve Vesta'ya özgü hayvan olan eşeğin başında çiçeklerle bayram alayında gezdiği¹¹⁶ bilgisi eserinde yer almamaktadır. Mehmet Aydın Roma'da her ailenin evinin bir köşesinde Vesta tapınağının olduğunu¹¹⁷ ifade etse de Şemseddin Sami eserinde böyle bir bilgiye yer vermemiştir.

Şemseddin Sami Neptün hakkında da ayrıntılı bilgiler vermesine rağmen onun Etrüsk tanrısı *Nethunus*'un Roma'daki adaptasyonu¹¹⁸ olduğu hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Azra Erhat ve Şinasi Gündüz Venüs'ün önceleri su kaynakları, meyve bahçeleri ve baharın koruyucusu olduğunu fakat daha sonraları Yunan tanrısı *Afrodite* ile bir tutularak aşk ve sevgi tanrısı haline dönüştüğünü ifade ederler.¹¹⁹ Fakat Şemseddin Sami Venüs'ün Afrodite ile özdeşleştirilmeden önce su kaynakları, meyve bahçeleri ve bahar tanrısı olduğuna dair bir bilgi vermemektedir.

Günümüz mitoloji kaynaklarında Mars'ın savaş tanrısı olmasının yanı sıra bahar tanrısı olduğu da ifade edilmektedir. Şemseddin Sami ise Mars'ın savaş tanrısı

114 Erhat, age., s. 164.

115 Erhat, age., s. 206.

116 Erhat, age., s. 290.

117 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 785.

118 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, Vadi Yayınları, Konya 1998, s. 283.

119 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 384.

olduğunu ifade etse de aynı zamanda bahar tanrısı olarak kabul edildiğini belirtmemiştir. Müellif Mart ayının Mars'a adanmış olduğu ve bu ayda Mars adına ayinlerin yapıldığından¹²⁰ da eserinde hiç söz etmemektedir.

Şemseddin Sami Diana'nın tanrısal özelliklerini, aile hayatını ve heykellerde nasıl tasvir edildiğini ele alıp incelemiştir. Fakat Roma yakınındaki *Nemi* gölünün kıyısında bulunan bir korulukta tapınağı olduğunu, bu tapınağa insanların kurban edildiğini¹²¹ ve Diana'nın kutsal gününün 13 Ağustos¹²² olduğunu belirtmemiştir.

Şemseddin Sami Roma ve Yunan tanrılarının büyüklerini ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra ikinci derecedeki tanrılar ele almaya başlar. Fakat bunları daha özet bir şekilde anlatır.

Şemseddin Sami Satürn hakkında günümüz mitoloji kaynaklarıyla bire bir örtüşecek şekilde önemli bilgiler vermektedir.¹²³ Fakat her ne kadar Şemseddin Sami Satürn'ün zaman tanrısı olduğunu ifade etse de bu bilgiye günümüzün mitoloji eserlerinde rastlamamaktayız. Derman Bayladı ve Azra Erhat Satürn'ün Roma tanrısı olduğunu belirtirler fakat özel olarak neyin tanrısı olduğuna deyinmemişlerdir. Şinasi Gündüz ise Satürn'ün tarım, işçiler ve üzüm yetiştiricileri tanrısı¹²⁴ olduğunu ifade etmektedir.

İanus'ün kökeni konusunda değişik görüşler vardır. Bir görüşe göre İskit kökenli, bir görüşe göre de *Tehessalia* kökenli olup oradan İtalya'ya gelmiştir.¹²⁵ Şemseddin Sami ise Onun *Tehessalia*'da doğduğunu, oradan İtalya'ya geldiğini söylemektedir. Şemseddin Sami İanus'ün İtalya hükümdarı olunca tahtını tanrılarla paylaştığı için tanrılar sınıfına dâhil edildiğini ifade eder. Fakat Onun zamanında İtalya'nın en parlak dönemini yaşadığını¹²⁶ ve barışı simgeleyen bir tanrı olarak görüldüğünü¹²⁷ eserinde belirtmemiştir.

120 Erhat, age., s. 199.

121 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 126.

122 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 95.

123 Bkz., Erhat, age., s. 267-268.

124 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 333.

125 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 252.

126 Erhat, age., s. 150.

127 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 252.

Şemseddin Sami Rhea'nın aile hayatıyla ilgili günümüz mitoloji kaynakları nda da mevcut olan¹²⁸ önemli bilgiler vermesine rağmen Onun ana tanrıça olarak¹²⁹ kabul edildiğine dair bir bilgi vermemektedir.

Şemseddin Sami'nin orijinal ismiyle değil d e Osmanlıcada ki Şems kelimesiyle anlattığı tanrı *Helios*'dur. Ayrıca Helios'un her ne kadar ismine Osmanlıca karşılığı olan Şems dese de onun güneş tanrısı¹³⁰ olduğunu ifade etmemiştir. Aynı şekilde orijinal adı *Selene* olan tanrıyı da *Kamer* kelimesiyle anlatmış, orijinal isminden bahsetmemiş ve onun ayın simgesi ve kişileştirilmiş şekli¹³¹ olduğundan da söz etmemiştir.

Şemseddin Sami Roma'nın kahramanlar sınıfındaki Herkül' ün doğumu, hayvanlarla mücadelesi, nasıl tasvir edildiğini anlattıktan sonra , Jüpiter'in' Leda'ya âşık olmasından ve Ondan doğan Kastor ile Polluks'tan bahseder. Fakat günümüz mitoloji kaynaklarında Leda'ya âşık olanın Jüpiter'in Yunan toplumunda bilinen şekli olan Zeus olduğu belirtilir.

Şemseddin Sami'nin orijinal ismiyle değil de Ene olarak belirttiği tanrı *Aineias*'tır. Müellif her ne kadar Aineias'ın annesinin Venüs babasını n ise Ankhises olduğunu ifade etse de günümüz mitoloji kaynaklarında annesinin Venüs'ün Yunan toplumunca bilinen adı olan Afrodite¹³² olduğu görülmektedir.

Şemseddin Sami Pan'ın çobanların tanrısı olduğunu ifade etse de onun aynı zamanda sürüler ve erkek cinsellik tanrısı olup, insanların ve hayvanların verimliliğinden sorumlu tutulduğunu ve özellikle ona arıcılar, balıkçılar, avcılar ve çobanlar tarafından daha fazla değer atfedildiğine¹³³ dair eserinde bir bilgi vermemektedir.

128 Bkz., Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 446.

129 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 321.

130 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 164.

131 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 455.

132 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 32.

133 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 299.

Şemseddin Sami Vertune'nin dört mevsimin takibiyle mükellef bir tanrı olduğunu ifader. Günümüz mitoloji kaynaklarında ise Onun meyve bahçeleri tanrısı¹³⁴ olduğu belirtilmektedir.

Şemseddin Sami'nin "Romalıların taassubu ve batıl inanışları il eri bir dereceye kadar varmıştı." "Halk hakikati anlamayıp taştan yapılmış bir heykelin önünde insan kurban edecek kadar ahmakça, batıl bir inanca düşmüşlerdi" demesi bir Dinler Tarihçisinde olması gereken tarafsız bakış açısı ile çelişmektedir.

B- ETRÜSK MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Yunan ve Roma mitolojisinden sonra Etrüsk mitolojisini incelemektedir. Fakat müellif Etrüsk kavminin dini inançlarını Yunan ve Roma mitolojisinde olduğu kadar ayrıntılı değil de ana hatlarıyla, kısaca belirtmiştir. Yüz beş sayfalık eserin sadece bir sayfası Etrüsk mitolojisine ayrılmıştır.

Şemseddin Sami Etrüsklerin İtalya'nın bir bölümünde yaşadıklarını ifade etmiştir. Fakat müellif Etrüsklerin İtalya'nın yerli halkı olduğunu¹³⁵ eserinde belirtmemiştir.

Şemseddin Sami Etrüsklerin yaratıcı, kadir, kâinatın ruhu konumunda olan cisimsiz büyük bir manevi tanrıya inandıklarını, bu büyük tanrının yanı sıra her şehre, her aileye mahsus bir takım tanrılar olsa da bunları mutlak yaratıcı tanrıyla bir tutmadıklarını ifade etmiştir. Bazı kaynaklarda Etrüsk dininin vahye dayanan ve peygamber tarafından tebliğ edilen bir din olduğu¹³⁶ görüşü belirtilse de Şemseddin Sami eserinde bu anlamda bir ifade kullanmamıştır.

Müellif her ne kadar Etrüsklerin Roma tanrılarından Jüpiter, Minerva, Junon, Vesta gibi tanrıları kendi ilahları olarak kabul ettiklerini belirtse de Etrüsk diniyle Roma dininin M.Ö. V. yüzyıldan itibaren karşılıklı bir etkileşim yaşadıklarına¹³⁷ dair eserinde bilgi vermemiştir.

134 Bayladı, Mitoloji sözlüğü, s. 499.

135 Mircea Eliade Etrüsklerin Orta Asya'dan (Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 243.), Ekrem Sarıkçıoğlu ise Anadolu'dan (Sarıkçıoğlu, age., s. 82.) İtalya'ya göç ettiklerini savunmaktadırlar.

136 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 216.

137 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 121.

Şemseddin Sami Etrüsklerde dini başkanlığın sadece birkaç aileye mahsus olduğunu ve asıl dini başkan olarak kabul edilen kişinin aynı zamanda ülkeyi de yöneten kişi olduğunu ifade etmektedir. Fakat günümüz kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlamamaktayız.

C- KIPTİ MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami bu bölümde daha çok Mısır mitolojisinin ahiret inançları, rahipleri ve kutsal Apis boğasından bahsetmektedir. İzis ve Oziris'i kısaca inceleyen müellif Mısır mitolojisinde önemli yere sahip birçok tanrıya ise hiç değinmemiştir. Mesela İzis'in oğlu Horus'tan,¹³⁸ Oziris'in kardeşi Seth'ten, ölümler ilahı Anubis'ten ve yaratıcı tanrı Ptah'tan¹³⁹ söz etmemektedir. Ayrıca IV. *Amonemfis*'in Mısır dini hayatında bir devrim niteliğinde olan tek tanrı inancını yerleştirmeye dönük çabalarından ve oğlu Tutanhamun'un babasının aksi istikametteki tutumlarından¹⁴⁰ bahsetmemektedir.

Müellif Mısırlılarda âlemin yaratıcısı olan ve her şeye güç yetiren bir ilah olarak *Amon-Fea* isminde bir tanrıdan söz eder. Fakat bu tanrının adı Amon - Fea değil Amon-Re olmalıdır. Mısırlıların en önemli tanrısı olan Amon-Re'nin yerine Şemseddin Sami'nin Amon-Fea demesi bir mitoloji kitabında olmaması gereken bir hatadır.

Şemseddin Sami Mısır mitolojisinde var olan ruhun ölümsüzlüğü ve ölümden sonraki hayatın varlığına dair günümüz kaynaklarıyla örtüşen önemli bilgiler vermektedir. Müellif ölen kişinin Oziris'in başkanlığı altında kırk üyeden oluşan bir mahkemede hesap verdiğini ifade eder. Fakat günümüz kaynaklarında Oziris'in başkanlığı altındaki mahkemede üye sayısı kırk iki¹⁴¹ olarak belirtilmektedir.

Şemseddin Sami Apis olarak kabul edilecek boğanın başında, hilal şeklinde beyaz bir damganın bulunması gibi bir takım özelliklere sahip olması gerektiğini belirtir. Daha sonra Apis'e mahsus iki mabetten ve bu mabetlerden çıkarken yapılan merasimlerden uzun uzadıya bahseder. Fakat müellif Apis'in önceleri verimlilik tanrısı iken daha sonra dünyanın yaratıcısı olan Ptah ile özdeşleştirilip cenaze ile ilgili bir tanrıya dönüştüğünü¹⁴² ifade etmemiştir. Her ne kadar müellif Apis için Memfis'de ve

138 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 498.

139 Sarıkcıoğlu, age., s. 35.

140 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 499.

141 Sarıkcıoğlu, age., s. 39.

142 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 35.

diğer şehirlerde mabetler yapıldığını söylese de onun gerçek kült yerinin Memfis¹⁴³ olduğunu da belirtmemiştir.

Şemseddin Sami Oziris'in kardeşi tarafından öldürüldüğünü söylemekle beraber kardeşinin adının *Seth*¹⁴⁴ olduğunu eserde ifade etmemektedir.

Ç- FENİKE VE KARTACA MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Fenike, Lübnan, Suriye ve İsrail'in kıyı bölgelerine verilen bir addır. Bu bölgede yaşayan Fenikeliler Kenan kavmine mensupturlar.¹⁴⁵ Kartacalılar da aynı kavme mensup olup Tunus ve İspanya sahillerine göç etmişlerdir. Şemseddin Sami Fenike ve Kartaca mitolojisini Etrüsk mitolojisinde olduğu gibi ana hatlarıyla incelemektedir.

Günümüz kaynaklarına göre Fenikelilerin tanrıların babası ve yaratıcıların yaratıcısı olarak kabul ettikleri *El* isimli yüce tanrıları¹⁴⁶ bulunmaktadır. Şemseddin Sami ise El isimli bir tanrı hakkında hiçbir bilgi vermeyip, Fenike ve Kartacalıların kâinatı yaratıp, idare ettiğine inandıkları bir tanrı olarak Baal isimli tanrıyı zikreder. Fakat Mircea Eliade göre hem El hem de Baal isimleri tanrı ve rab¹⁴⁷ anlamına gelmektedir. Mehmet Aydın da Baal'ın Filistin bölgesinde yaşayan halkın tanrılarına verdikleri genel bir isim olduğunu¹⁴⁸ ifade eder. Şemseddin Sami El dışında Fenikelilerin Dagan, Anot, Mot, Reshef gibi tanrılarına da değinmemiştir.

Şemseddin Sami Fenikelilerinde Yunanlılar ve Romalılar gibi kahramanlarını tanrı sınıfına dâhil ettiklerini belirtir. Sur şehrinin koruyucusu olan tarım, ticaret ve dostluğun tanrısı kabul edilen Melkart'ın bunlardan biri olduğunu ifade eder. Fakat günümüz kaynaklarında tanrı Melkart'ın Sur şehrinin değil *Tyr*¹⁴⁹ şehrinin tanrısı olduğu görülmektedir. Şinasi Gündüz Melkart'ın güneş tanrısı olarak kabul edildiğini¹⁵⁰ söylese de Şemseddin Sami eserde böyle bir bilgi vermem iştir.

143 Sarıncıoğlu, age., s. 35.

144 Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü, s. 222.

145 Hüseyin G. Yurtaydın-Mehmet Dağ, Dinler Tarihi, Gündüz Mat., Ankara 1978, s. 57.

146 Yurtaydın-Dağ, age., s. 57.

147 Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözl., s. 196.

148 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 77.

149 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 255.

150 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 255.

Şemseddin Sami Fenikelilerin, ayinlerini ve dini geleneklerini ihtiva eden Sansuniyatun adlı bir kitaba sahip olduklarını ve kitabın çoğu bölümünün kaybolduğunu ifade etmektedir. Fakat günümüz eserlerinde Fenikelilerin Sansuniyatun adlı bir kitaba sahip olduklarına dair bilgiye rastlamamaktayız.¹⁵¹

Müellifin “Kartacılılarla Fenikeliler kendileri vahşi, merhametsiz ve zorba oldukları gibi dinleri de öyleydi” ifadesi bilimsellikten hayli uzak bir ifadedir.

D- ASURÎ MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Asurî Esatiri başlığı altında Asur, Babil ve Keldani mitolojisine kısaca değinmiştir. Müellif birçok millete ait mitolojileri ayrı başlıklar altında incelemesine rağmen Asur, Babil ve Keldani mitolojisini tek başlık altında ele almıştır. Mezopotamya bölgesinde yaşayan bu kavimlerin dinsel geleneklerinde ve tanrılarında birçok ortak nokta bulunmaktadır. Şemseddin Sami hem aynı bölgede yaşamalarından hem de mitolojilerindeki benzerlikten dolayı bu kavimleri tek başlık altında incelemiş olabilir. Fakat başlık olarak Asurî mitolojisi değil de *Mezopotamya Mitolojisi*’ni kullanması daha isabetli olurdu. Ayrıca müellif her ne kadar bu kavimleri ortak başlık altında ele alıp incelese de mitolojileri arasındaki benzerlik ve farklılıklara eserinde değinmemiştir. Yüz beş sayfalık eserde Asurî, Babil ve Keldani mitolojisi için sadece iki sayfa ayrılmıştır.

Şemseddin Sami Asurluların en büyük tanrısının *Yunus* isminde bir tanrı olup, ondan birbirini doğurarak birçok tanrının meydana geldiğini ifade etmektedir. Fakat günümüz mitoloji kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlamamaktayız.

Şemseddin Sami dünyayı, insanları ve hayvanları yaratan, gökte yıldızların hareketlerini düzenleyen, insanların bir arda yaşamaları için gerekli kuralları tanzim eden ve Babil şehrinin kurucusu olan Bel adlı bir tanrıdan bahseder. Aynı zamanda Bel adlı tanrıya mahsus olarak Babil şehrinde gayet büyük bir mabedin var olduğunu da ifade eder. Fakat günümüz kaynaklarında müellifin belirttiği bu tanrının adı *Marduk* olarak geçmektedir. Mehmet Aydın ise Bel’in Marduk’un sembolü¹⁵² olduğunu belirtir. Bu durumda Şemseddin Sami’nin sözünü ettiği tanrı ve özellikleri günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir. Fakat müellif tanrının sembolü olan Bel’i tanrının ismi

151 Bkz., Yurtaydın–Dağ, age., s. 57-58.

152 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 474.

olarak ifade etmiştir. Ayrıca Marduk'un başlangıçta Babillilerin tanrısı iken daha sonraları Asurluların kendi ilahlarını Marduk'da birleştirmeleri¹⁵³ sonucu Asur tanrısı olarak da kabul edildiğini eserinde belirtmemiştir. Babil'de yapılan ve göklere ulaştığı söylenen meşhur Babil kulesinin Marduk'un şerefine yapıldığı¹⁵⁴ bilgisini de yine müellifin eserinde göremiyoruz.

Şemseddin Sami Asus ve Mervaş isimli iki tanrının adlarının Asur inancına ait yazılı belgelerde geçtiğini fakat bu isimlerin bilinen tanrıların öteki isimleri olabileceğini eserinde ifade etmiştir. Günümüz kaynaklarında Mervaş isimli tanrıya rastlayamamaktayız. Fakat Asurluların *Asur* adlı tanrıya sahip oldukları¹⁵⁵ bilgisi mevcuttur. Şemseddin Sami'nin yazılı belgel erde Asus olarak geçtiğini söylediği tanrı muhtemelen Asur'dur.

Müellif, Babil'in yağmur ve zenginlik dağıtan fırtına tanrısı *Adad*'a, savaş ve av tanrısı *Ninurta*'ya, mahsullerin koruyucusu *Dagon*'a, Marduk'un oğlu olan ilahi kâtip *Nabu*'ya¹⁵⁶ eserinde değinmemiştir.

Şemseddin Sami Keldanilerin tanrılarından ve dinsel geleneklerinden bahsetmeyip, sadece rahiplerinin sihir, büyü ve rüya yorumculuğuyla meşgul olduklarını ifade etmiştir.

E- SÜRYANİ MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Süryanilerin hangi coğrafyada, hangi zaman diliminde yaşadıklarına dair bir bilgi vermeden kısaca Süryani mitolojisine değinmiştir. Müellif yüz beş sayfalık eserinde Süryani mitolojisi için sadece yarım sayfa ayırmıştır. Şemseddin Sami Süryanilerin inançlarının Fenikeliler ile Keldanilerin inançlarından alınmış olduğunu belirtmektedir. Eski Suriye halkından olan Süryaniler Fenike ve Keldanilerle hemen hemen aynı coğrafyada yaşadıklarından dolayı inançlarındaki benzerlik aynı coğrafyada yaşamaları nın doğal sonucu olarak görülmelidir.

Müellif Süryaniler, “Baal isimli yaratıcı, kudretli, her şeyin sahibi b ir tanrıya inanmakta olup, avam bunun güneş olduğuna inanırdı.” demektedir. Fakat günümüz

153 Sarıkçıoğlu, age., s. 23.

154 Sarıkçıoğlu, age., s. 23.

155 Yurtaydın-Dağ, age., s. 43.

156 Sarıkçıoğlu, age., s. 25.

kaynaklarında Baal'in sadece belirli bir tanrının ismi olmayıp, Fenike ve Kartacalılar ile Filistin bölgesinin yerli halkı olan Kenalıların tanrılarına verdikleri genel bir isim¹⁵⁷ olduğu bilgisi mevcuttur. Hatta Baal'a Mısır'da da tapınılmış ve Onun adına birçok mabet yapılmıştır. Ayrıca Yahudilerin kutsal kitabı Eski Ahitte de birçok yerde Baallerden bahsedilmektedir.¹⁵⁸ Müellif her ne kadar Süryanilerin Baal isimli tanrıya tapınmakta olduklarını ifade etse de Onun özellikle tarımsal ve hayvansal verimlilik tanrısı¹⁵⁹ olduğunu eserinde belirtmemiştir. Şemseddin Sami Baal'in halk arasında güneş olduğuna inanıldığını belirtmektedir. Şinasi Gündüz de Baal'in güneş karakterli bir tanrı¹⁶⁰ olduğunu belirtmektedir.

Şemseddin Sami Baal dışında Süryanilerin Baal Gad ve Atargatis adlı tanrıçalara da inandıklarını belirtmiştir. Atargatis'in günümüz bilgileriyle örtüşecek şekilde yarısı balık yarısı insan şekilde tasvir edildiği bilgisini de eserinde vermektedir.¹⁶¹

F- İSKİT MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami günümüzde tarih sahn esinden silinmiş olan İskit kavminin mitolojisini anlattığı bu bölüme, İskitlerin bugün Rusların yerleşik bulunduğu bölgede yaşadıkları, Hun ve Bulgar kavimlerinin ataları olduğu ve Moğollarla nesil olarak yakın oldukları bilgisini vererek başlamıştır. Günümüz kaynaklarında ise İskitlerin ilk yurtlarının Tanrı dağları, Fergana ve Kaşgar bölgesi olduğu M.Ö. VII. yüzyılda bu bölgelerden Batıya göç ettikleri¹⁶² belirtilmektedir. Fakat İskitlerin soyu konusunda görüş birliği yoktur. Bir görüşe göre İskitler İran kökenli, bir görüşe göre Türk kökenli, bir görüşe göre de birçok halkın birleşiminden oluşmuş bir kavimdir. İskitlerden ilk bahseden tarihçi Herodot, Onların Orta Asya'dan geldiklerini ifade etmektedir. İskitlerin Orta Asya'dan gelmeleri, yerleşik bir kavim olmayıp at üstünde yay ve ok ile savaşa alışık bir kavim olmaları ve Türklere özgü birçok adetlerinin var olması¹⁶³ Onların Türk asıllı bir kavim olma ihtimalini güçlendirmektedir.

157 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 53–54.

158 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 77.

159 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 53.

160 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 54.

161 Bkz., Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 46.

162 www.sanattarihi.sa.funpic.de (18.12. 2008)

163 www.türkleronline.com/diğer (18.12.2008)

Müellif savaş tanrısına mahsus mabedin fiziki yapısından ve bu mabede adanan kurbanlardan uzun uzadıya bahsetmektedir. Savaşlarda elde ettikleri esirlerin her yüz tanesinden birini kurban etmeleri, kurban edilen esirin başına şarap dökmeleri ve kurbanın kanını kılıçlarına sürmeleri gibi bilgiler günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir.

Şemseddin Sami günümüz kaynaklarında da mevcut olan İskitlerin dostluk ve barış antlaşmalarında içine kanlarını akıttıkları şarabı içtikleri bilgisini eserinde görmekteyiz.

Müellif Heredot'a atfen İskit hükümdarlarının ölü gömme adetlerini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ekrem Sarıkçıoğlu M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Heredot'un İskitler'in ölü gömme adetleri hakkında vermiş olduğu bilgilerin son zamanlarda Orta Asya ve Altay dağlarında yapılan kazılarla bire bir örtüştüğünü ifade etmektedir.¹⁶⁴

Müellifin "İskit kavimlerinin bütün hareketleri böyle vahşiyane olup..." ifadesi bir Dinler Tarihçisinde olması gereken ilmi araştırma gerçekliğiyle çelişmektedir.

Şemseddin Sami İskitlerin birçok tanrıçasının olduğunu ifade etse de eserinde hiçbir tanrı veya tanrıça adı telaffuz etmemektedir. Savaş tanrısı Ares'e, ay ve yıldızların sembolü olan tanrıça Apaia'ya, gök tanrısı Papaaios'a¹⁶⁵ Şemseddin Sami'nin eserinde rastlamamaktayız.

G- İRAN MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Müellif bu bölümde İranlıların dini inançları ve mitolojilerini Zerdüş'ten öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Şemseddin Sami İran mitolojisi başlığı altında Zerdüştlük gibi kitap sahibi bir dini incelemektedir.

Şemseddin Sami İranlıların Zerdüş'ten önceki inançları hakkında fazla bilgi sahibi olmadığını ifade etmekle beraber bu dönemde Yunanlıların Herkül'ü olduğu gibi İranlıların da Rüstem adlı kahramanın olduğunu ve kendisine birçok harikulade işlerin isnat edildiğini eserinde belirtmektedir. Müellif İran mitolojisinde önemli bir yere sahip olan Kaf dağından, bu dağdaki Simurg kuşundan ve bu kuşla Rüstem arasında geçen olaylardan kısaca bahsetmektedir. Fakat müellif Simurg'un daha çok bilinen diğer bir

¹⁶⁴ Sarıkçıoğlu, age., s. 104.

¹⁶⁵ www.denizce.com/tdiskit.asp (24.12.2008)

isminin Zümrüdü Anka¹⁶⁶ olduğunu eserinde belirtmemiştir. Şemseddin Sami'nin Zerdüşt öncesi mitoslarından olduğunu söylediği Dahhak'ın omzunda iki yılanın bulunması ve bu yılanları her gün kurban ettiği iki gencin beyniyle beslediği bilgisi günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir. Fakat Dahhak'ın Nuh peygamberin soyundan geldiği, tufandan sonra bin yıl saltanat sürdüğü bilgisine eserinde değinmemiştir. Şemseddin Sami Zerdüşt öncesinde var olan Zürvan Ekrin'den söz etmekle beraber Onun zaman tanrısı¹⁶⁷ olduğu bilgisini de eserinde vermemiştir. Şemseddin Sami eski İran'da tanrı ile insanlık arasında aracı olduğu kabul edilen dostluk ve güneş tanrısı Mitra¹⁶⁸ hakkında eserinde bir bilgi vermemiştir.

Şemseddin Sami Zerdüşt'ün milattan beş asır önce yaşadığını belirtmektedir. Günümüz kaynaklarında ise Zerdüşt'ün yaşadığı tarih konusunda görüş birliği mevcut değildir. Zerdüşt'e atfedilen Gathalardaki ifadelerle Vedalar arasındaki benzerlikten hareketle bazı günümüz araştırmacıları Zerdüşt'ün M.Ö. 1600–1400 yılları arasında yaşamış olabileceğini¹⁶⁹ savunmaktadırlar. Mehmet Aydın net bir tarih vermemekle beraber, Onun M.Ö. VI. yüzyılda,¹⁷⁰ Şinasi Gündüz ise M.Ö. 628–551 tarihleri arasında yaşadığını¹⁷¹ belirtmektedirler.

Şemseddin Sami Zerdüşt'lükteki Zend kitabından söz etse de Zend'in Mecusiliğin kutsal kitabı olan Avesta'nın yorumu¹⁷² olduğunu eserinde belirtmemiştir. Ayrıca müellif Mecusiliğin kutsal kitabı Avesta'ya da değinmemiştir.

Müellif Hürmüz ile Ehrimen hakkında günümüz kaynaklarıyla örtüşen önemli bilgiler vermesine rağmen Hürmüz'ün diğer bir isminin Ahura Mazda, Ehrimen'in diğer bir isminin ise Angra Mainyu¹⁷³ olduğunu eserinde belirtmemiştir. Ayrıca müellif Ahura Mazda ile Ehrimen arasındaki süregelen mücadeleden söz etse de inanışa göre

166 <http://tr.wikipedia.org/wiki/Simurg> (11.11.2008)

167 Gündüz, Din Ve İnanış Sözlüğü, s. 406.

168 Gündüz, Din Ve İnanış Sözlüğü, s. 265.

169 Şinasi Gündüz, "Mecusilik", Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2007, s. 508.

170 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 849.

171 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 404.

172 Sarıkçıoğlu, age., s. 118.

173 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 22.

Ahura Mazda'nın sonunda Ehrimen'e karşı galip geleceği¹⁷⁴ bilgisini eserde göremiyoruz.

Günümüz kaynaklarında genel olarak kabul edilen görüşe göre, Mecusiliğin dinsel yapı açısından birbirinden farklılık arz eden iki dönemi olduğu görülmektedir. Bu dönemsel ayrımlar dikkate alınmadığında karşımıza farklı bir Mecusilik dini çıkmaktadır. Birincisi Zerdüşt'ün yaşadığı dönem, diğeri de Zerdüşt sonrası dönemdir. Zerdüşt öncesi dönemde var olan politeist yapıda zaman tanrısı olarak kabul edilen Zürvan ve bunun oğulları olarak kabul edilen Ahura Mazda ve Angr a Mainyu ile beraber kurtarıcı olarak kabul edilen Mitra vardı. Bu politeist tablo karşısında Zerdüşt, monoteist bir yaklaşımla tek üstün gücün Ahura Mazda olduğunu söyler ve Ondan aldığı iddia ettiği vahiyleri insanlara iletir. Diğer tüm tanrısal varlıkları ise melek ve şeytan benzeri ikincil konumlara indirger. Zerdüşt sonrası dönemde ise Zerdüşt'ün ortaya koyduğu monoteist dinden eski İran dinine bir dönüşün olduğu görülmektedir. Ahura Mazda'nın yanı sıra Angra Mainyu tekrar tanrılaştırıldı ve ezeli ve ebedi iki tanrı oldukları kabul edildi.¹⁷⁵ Şemseddin Sami ise Zerdüşt'ün yaşadığı dönemde tek tanrılı bir din ortaya koyduğunu belirtmeyip, sadece Zerdüşt sonrasındaki Ehrimen ile Hürmüz'ün önem kazandığı düalist dönem anlatmaktadır. Zerdüşt'ün yaşadığı dönemde tek tanrı olarak Ahura Mazda'yı gördüğünü, Ondan vahiy aldığını Şemseddin Sami ifade etmemektedir.

Şemseddin Sami'nin Zerdüştlükteki ateş kültü, öldükten sonraki muhasebe ve Çinvad köprüsü hakkında verdiği bilgiler günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir. Aynı şekilde Zerdüştlükte önemli bir yere sahip olan abdeste benzer temizliğe ve günün belli vakitlerinde yaptıkları dualara da Şemseddin Sami eserinde değinmektedir.

Müellif, Mecusilikte var olan çeşitli rahip sınıflarını Hirbed, Mubid ve Destur-i Mubid olarak belirtmektedir. Günümüz kaynaklarında Şemseddin Sami'nin Hirbed olarak isimlendirdiği rahip sınıfı Erbad veya Herbad olarak, Mubid olarak

174 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 252.

175 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 253.

isimlendirdiği rahip sınıfı ise Mobad veya Magbad olarak geçmektedir. Müellif rahipliğin miras yoluyla intikal eden bir görev olduğunu¹⁷⁶ da eserinde belirtmemiştir.

Ğ- HİNT MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami eserinde Yunan ve Roma mitolojisinden sonra en fazla yer ayırdığı bölüm Hint mitolojisidir. Müellif on beş sayfa ayırdığı Hint mitolojisi bölümünde Hinduizm ve Budizm gibi dinlerini de anlatmaktadır. Şemseddin Sami'nin Zerdüştlükte olduğu gibi Hinduizm ve Budizm'i de mitoloji başlığı altında incelemesi Onun bu dinleri gerçek anlamda bir din olarak görmeyip, mitolojiye denk tuttuğu izlenimini vermektedir.

Şemseddin Sami Hinduizm'deki İndra'nın vazifesinin yağmur yağdırmaktan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Fakat Onun aynı zamanda Vedalarda tanrıların şefi olarak geçtiğini, Aryelerin yenilmez tanrısı olup,¹⁷⁷ savaş tanrısı¹⁷⁸ olarak kabul edildiğini eserinde belirtmemiştir.

Şemseddin Sami Agni'nin ateş tanrısı olduğunu eserinde belirtse de Onun hakkında fazla bir bilgi vermemiştir. Agni'nin cennette güneş, havada parlaklık, yerde ateş olmak üzere üç şekilde var olduğunu¹⁷⁹ ifade etmemiştir.

Şemseddin Sami “Brahmanların mabetleri ve mukaddes yerleri olmayıp ibadetlerini evlerinde yapıyorlardıysa da ibadeti kendi kendilerine yapmıyorlardı. Evlere giden Brahmanları vardı” demektedir. Muhtemelen müellifin evlere giden Brahmanlardan kastı Brahman rahiplerdir.

Müellif Vedalardan yaptığı “Allah birdir. Bütün mevcudatın yaratıcısıdır. All ah ilk ve sondur. Başlangıcı ve sonu olmamakla bir küreye benzer. Birtakım belirli kurallar ve sınırlardan doğan bir büyük kudretin yaratmış olduğu kâinatı idare eden tanrıdır. Ezeli ve ebedi olan Allah'ın vücudunun mahiyeti, özellikleri ve dünyayı nasıl y arattığını öğrenmeye çalışmalı, bu merak beyhude ve haramdır. Allah'ın işlerindeki hikmet, adalet, kudret ve merhametini gece, gündüz görmekle kanaat et ve bundan istifade

176 İskender Oymak, Zerdüştlük, Elazığ 2003 , s. 247.

177 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 338.

178 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 191.

179 Korhan Kaya, Hint Mitoloji Sözlüğü, İmge Kitapevi, Ankara 1997, s. 28.

etmeye bak” tercümesinde muhtemelen ilah kelimesinin veya Hindu tanrılarından birinin ismini Allah olarak tercüme etmiştir. Ayrıca “öğrenmeye çalışmalı, bu merak beyhude ve haramdır” ifadelerinde “çalışmamalı” kelimesi yerine yanlışlıkla “çalışmalı” kelimesinin konulduğu görülmektedir.

Şemseddin Sami Surya’nın güneşi, Vayu’nun rüzgârı, Va runa’nın suyu, Soma’nın ayı, Adita’nın yeryüzünü idare eden tanrılar olduğunu eserinde belirtmektedir. Fakat Yama’nın ölümler âleminin, Kubera’nın da hazinelerin hâkimi¹⁸⁰ olduğunu eserinde ifade etmemiştir. Ayrıca müellif ıfık ve günah ilahı Mitra’da n da eserinde söz etmemektedir.

Şemseddin Sami’nin “Brahma dininin oluşmasından sonra Brahmanlar Veda’nın okuma ve değerdendirilmesini kendilerine mahsus kılarak, halktan saklayarak ve yanlış manalar vererek hakikati gizlemişlerdir” ifadesindeki Brahmanlar dan kast ettiğı Brahman rahipleridir fakat bunu açık bir şekilde ifade etmemiştir.

Müellif Hinduizm’deki tenasüh inancı, kast sistemini ve üç büyük tanrı olan Brahma, Vişnu ve Şiva’yı günümüz bilgileriyle örtüşecek şekilde açıklamaktadır .

Şemseddin Sami Hindizm’den bahsetmesine rağmen “Hinduizm” kelimesini hiç kullanmamakta onun yerine “Brahma dini” demektedir. Fakat Mehmet Aydın Hinduizm’in bazı dönemlerde Brahmanizm adını aldığını¹⁸¹ belirtmektedir.

İlahi bir varlığın insan veya herhangi bir doğal varlık ş ekinde tezahür etmesine inkarnasyon veya hulul denmektedir.¹⁸² Müellif de Hinduizmde özellikle Vişnu’nun çeşitli şekillerdeki tezahürlerinden on tanesinin meşhur olduğunu belirttikten sonra bunlardan bir kaçını anlatmaktadır.

Şemseddin Sami Hinduizm’i anlat tıktan sonra Hindistan’daki diğ er bir din olan Budizm’i incelemektedir.

Budizm’i kurucusu olan Siddharta’nın doğumundan itibaren anlatan müellif, Siddharta’nın doğumunun milattan on bir veya yedi asır önce olduğunu ifade etmektedir. Günümüz kaynaklarında ise Onun yaşadığı dönem konusunda ittifak olmasa

180 Sarıkcıoğlu, age., s. 163.

181 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 73.

182 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 193.

da Şemseddin Sami'nin belirttiği gibi milattan on bir veya yedi asır önce değil genel görüşe göre M.Ö. 563–483 tarihleri arasında yaşamıştır.¹⁸³

Şemseddin Sami Siddharta'nın gençliğinden, ruhi arayışlarından, Nirvana'ya ulaşma yolunda ortaya koyduğu prensiplerden, Budizm'in Hindistan'da yayılmasından ve bunun akabinde Brahmanlar tarafından yapılan baskılar neticesinde Moğolistan ve Çin'e gitmek zorunda bırakılmalarından günümüz kaynaklarıyla bire bir örtüşecek şekilde önemli bilgiler vermektedir.¹⁸⁴ Fakat müellif Buda'nın ölümünden sonra yazıya geçirilen sözlerinden ve altında ilhama kavuştuğuna inanılan ve Budistler tarafından kutsal kabul edilen Bodhi ağacından eserinde bahsetmemektedir.

H- ÇİN MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Çin mitolojisi bölümünde Çin'de var olduğunu söylediği Konfüçyanizm, Budizm ve Taoizm dinlerinden kısaca bahsetmektedir. Fakat Çin'de bu zikredilen dinlerden önce atalar kültü, gök ve tabiat kuvvetlerine tapınma, gelecekte haber verme, kutsal varlıklara kurban kesme ve *Şang-Ti* diye adlandırılan bir yüce varlık inancı da vardı.¹⁸⁵ Şemseddin Sami ise bunlara eserinde hiç değinmemekte ve Çin mitolojisi başlığı altında Konfüçyanizm, Budizm ve Taoizm gibi dinleri incelemektedir.

Müellif, Konfüçyüs'ün milattan yedi veya sekiz asır önce yaşadığını ifade etmektedir. Günümüzde genel olarak kabul edilen görüşe göre ise Konfüçyüs Şemseddin Sami'nin iddia ettiği gibi milattan yedi veya sekiz asır önce değil M.Ö. 551–478 tarihleri arasında yaşamıştır.¹⁸⁶

Şemseddin Sami Konfüçyüs'ün dininin Çin'in resmi dini olduğunu eserinde ifade etmektedir. Günay Tümer Abdurrahman Küçük'e göre de Konfüçyanizm M.Ö. 140 veya M.Ö. 87 yılından başlayarak 1912 yılına kadar Çin'in resmi dini olmuştur.¹⁸⁷ Konfüçyanizm her ne kadar günümüzde Çin'in resmi dini olmasa da eserin yazıldığı 1878 yılında müellifinde ifade ettiği gibi Çin'in resmi diniydi.

183 Sarıkcıoğlu, age., s. 185.

184 Ali İhsan Yitik, Hint Dinleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2005, s. 45 –95.

185 Tümer- Küçük, age., s. 58.

186 G.T. Bettany, Dünya Dinleri Ansiklopedisi, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları , s. 138–144.

187 Tümer- Küçük, age., s. 59.

Müellif Konfüçyanizm dininde rahipler sınıfının olmadığını eserinde belirtmektedir. Şemseddin Sami'nin verdiği bu bilgiler günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir.¹⁸⁸

Şemseddin Sami Konfüçyanizm'deki yaratıcı ve kadim olan bir tanrıdan söz etse de bu tanrının isminin Tien¹⁸⁹ olduğunu eserinde belirtmemiştir.

Müellif, Çin hükümdarının Konfüçyüs dininin başkanı olmasına rağmen aynı zamanda Budizm'in de ayinini icra ettiğini belirtmektedir. Fakat Çin halk dininin Konfüçyanizm ile Budizm'in karışımından oluştuğu¹⁹⁰ bilgisini eserinde vermemiştir.

Şemseddin Sami'nin Lao-Çu dini olarak bahsettiği din Taoizm'dir. Fakat Taoizm'in kurucusu günümüz kaynaklarında Lao-Tse veya Lao-Tzu¹⁹¹ olarak geçmektedir. Müellif Lao-Tzu'nun Konfüçyüs ile aynı çağda yaşadığını ifade etmektedir ki bu bilgi günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir.

Müellif Konfüçyanizm'den sonra Budizm ve Taoizm'e birer cümle ile değindikten sonra "Ancak bugün Çinliler bu dinlerden hiçbirinin aslını ve hakikatini anlamaksızın, tanrısallıktan, ruhun bekasından, mükâfat ve cezadan bahsetmeksizin birtakım garip garip ayinler icra edip bağlılıklarını son noktaya kadar sürdürmekle iktifa ediyorlar" demektedir.

I- ARAP MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Arap mitolojisi için yüz beş sayfalık eserinde bir sayfa ayırmıştır. Müellif bu bölümde Arap yarım adasında İslamiyet'ten önce var olan güneşe, aya ve putlara tapma, Kâbe'yi hac etme ve kurban kesme gibi inançlara kısaca değinmiştir.

Müellif bazı milletlerin mitolojilerini anlattığı bölümlerde inandıkları dinleri de açıklamıştır. Fakat İslamiyet'ten önce Arap yarım adasında var olan Hristiyanlık, Yahudilik, Haniflik, Sabiilik gibi inançlara eserde değinilmemiştir.

188 Bkz., Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 60.

189 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 58.

190 Sarıkcıoğlu, age., s. 210.

191 Tümer- Küçük, age., s. 67.

İ- Kelt MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Keltler'in Fransa'da ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde, net bir tarih vermeden, eski zamanlarda yaşadıklarını ifade etmektedir. Mircea Eliade'e göre M.Ö. V. yüzyılda,¹⁹² Mehmet Aydın'a göre M.Ö. IV. yüzyılda,¹⁹³ Ekrem Sarıkçıoğlu'na göre ise M.Ö. 600 yıllarında yaşamış Hint -Avrupalı bir kavimdir.¹⁹⁴

Mircea Eliade, yazılı olarak kendi kültürlerini ifade etmek Kelt'li din adamları sınıfı olan Druidler'e yasak olduğundan dolayı Keltlilere dair yazılı dokümanın yok denecek kadar az olduğunu söylemektedir.¹⁹⁵ Kelt dini hakkında günümüze kadar ulaşmış hiçbir yazılı belge yoktur. Keltlerin dini inançları hakkında elimizde bulunan temel kaynaklar Yunan ve Latin yazarların eserleridir.¹⁹⁶

Şemseddin Sami Keltler'de önemli bir yere sahip olan Druid rahipleri hakkında günümüz kaynaklarıyla örtüşen önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca müellif Keltlerde tenasüh inancıyla ruhun ölümsüzlüğü fikrinin bulunduğunu, ölüme mutluluk gözüyle baktıklarını hatta bazen isteyerek intihar ettiklerini eserinde belirtmektedir. Ekrem Sarıkçıoğlu da, "Onlarda ölüm korkusu yoktu, kolayca intihara dahi gidiyorlardı"¹⁹⁷ demektedir.

Müellif Keltlerin cin ve perilerinin oldukça fazla olduğunu, hala Avrupa'nın her tarafında cin ve perilere dair o dönemden kalma pek çok batıl inanışın var olduğunu beyan eder ve bazı perileri yaptıkları işlerle beraber zikreder.

Şemseddin Sami'nin gök gürlemesi tanrısı olarak zikrettiği Turan adlı tanrı muhtemelen günümüz kaynaklarında geçen şimşek tanrısı *Taranis*'tir. Keltlerde Turan isimli bir tanrıya rastlamamaktayız. Aynı şekilde müellif savaş tanrısı olarak bilinen *Esus*'u da Hesos¹⁹⁸ olarak ifade etmektedir. Müellif günümüz eserlerinde geçen birçok önemli Kelt tanrısına da eserinde değinmemiştir.

192 Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, s. 191.

193 Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 373.

194 Sarıkçıoğlu, age., s. 91.

195 Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, s. 191.

196 Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 373–374.

197 Sarıkçıoğlu, age., s. 93.

198 Sarıkçıoğlu, age., s. 92.

J- CERMEN VE İSKANDİNAV MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Cermenlerin Almanya'nın eski halkı olduğunu ve inançlarının Kelt kavminin inancına benzediğini belirtse de Ekrem Sarıkçıoğlu, Cermenlerin yurtları olan Güney İskandinavya ve Kuzey Almanya'dan yayıldıklarını ve Cermen inancının en eski kaynaklarının İsveç ve Norveç'teki Taş ve Bronz devrinden kalma kaya resimleri olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁹ Mircea Eliade ise Cermenlerin yaşadığı coğrafya olarak Kuzey Avrupa'yı zikrederek, Onların dini inançlarına dair ana kaynakların Vikingler dönemine ait olduğunu belirtir.²⁰⁰ Bu durumda Cermenlerin yaşadığı coğrafyayı sadece Almanya topraklarıyla sınırlandırmak doğru değildir. Fakat Şemseddin Sami eserinde Cermen tanrılarından bazılarını İskandi nav mitolojisi, bazılarını da Cermen mitolojisi başlığı altında incelemiştir. Günümüz kaynaklarının birçoğunda müellifin İskandinav mitolojisi başlığı altında verdiği bilgiler ve tanrılar Cermen mitolojisi olarak geçmektedir. Bu nedenle eserin Cermen ve İskandinavya mitolojisi bölümlerini ortak başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Müellif Cermenlerin tapınaklarına insan kurban e tikleri bilgisini vermektedir. Bu bilgi günümüz kaynaklarıyla örtüşmekle beraber kurban edilen insanların daha çok Tanrı Odin için kurban edildiği²⁰¹ belirtilmektedir. Fakat bu bilgiyi müellifin eserinde görememekteyiz.

Şemseddin Sami eserinde rahip ve rahibeler sınıfından bahsetmekte ve rahibelerin büyücülük ve üfürükçülük de yaptıklarını ifade etmektedir. Bazı kaynaklarda Cermenlerde din adamı sınıfının olmadığı²⁰² ifade edilmekle beraber Ekrem Sarıkçıoğlu Cermenlerde rahibelerin varlığından ve büyücülükle uğraştığından söz etmektedir.²⁰³

Müellif Cermenlerin Tuce veya Tefec isminde bir tanrıya inandıklarını eserinde ifade etse de günümüz kaynaklarında böyle bir tanrıya rastlamamaktayız.

Şemseddin Sami Ziu'nun savaş tanrısı, Donar'ın ise gök gürlemesi tanrısı olduğunu eserinde ifade etmektedir. Ziu ve Donar hakkında verdiği bilgiler doğru

199 Sarıkçıoğlu, age., s. 87.

200 Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü, s. 77.

201 Sarıkçıoğlu, age., s. 89.

202 <http://tr.wikipedia.org/wiki/Cermenler> (03.01.2009)

203 Sarıkçıoğlu, age., s. 89.

olmakla birlikte eksiktir. Donar, gök gürlemesi tanrısı olmasının yanı sıra verimlilik tanrısıdır. Ziu ise Batı ve Kuzey Cermenlerde savaş tanrısıdır, diğer bölgelerde gök tanrısı olarak kabul edilmektedir.²⁰⁴

Müellifin Odin isimli tanrı hakkında verdiği bilgiler ile Bur isimli adam ile dış bir cinin evliliğinden doğan üç yaratılış tanrısı Odin, Vile ve Va hakkında verdiği bilgiler günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir.²⁰⁵

Şemseddin Sami Hel'in tabii bir ölümle ölenlerin mekânı olan karanlıklar âleminde sorumlu bir peri olduğunu eserinde belirtmektedir. Ekrem Sarıkçıoğlu da Hel'in ölümler âleminin hâkimi olduğunu fakat Onun bir tanrıça²⁰⁶ olduğunu söylemektedir.

Cermenlerin dini çok tanrılı bir dindir ve birçok tanrıları vardır. Cermen tanrılarının önemlilerini Şemseddin Sami eserinde açıklamıştır. Fakat bazı isimlerde yanlışlıklar yapmıştır. Mesela; gök gürlemesinin tanrısı olan Thor'u müellif Tor olarak, Fenris adlı kurdu Fenrir olarak, üç yaratılış tanrısından olan Vili'yi Vile olarak, aynı şekilde üç yaratılış tanrısından olan Ve'yi Va olarak, Şhrimnir isimli domuzu Sahrimer olarak, Heidrun adlı keçiyi Hidrun olarak ifade etmiştir.

Müellifin, Cermenlerde normal ölümle ölenlerin cennete gitmeyeceği, ancak savaşta ölenlerin cennete girebileceği, orada Heidrun adlı keçinin sütünü ebediyen içecekleri, Şhrimnir adlı domuzu her gün yiyecekleri, bu âlemin yok olduktan sonra yeni bir âlemin ortaya çıkacağına dair verdiği bilgiler Ekrem Sarıkçıoğlu'nun Cermenlere dair verdiği bilgilerle örtüşmektedir.

K- PERU MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami Peru mitolojisi bölümünde Güney Amerika'daki Peru ülkesinin dini inançlarını incelemektedir. Müellif bu ülkede ortaya çıkan İnka dininden bahsetmesine rağmen İnka dini ifadesini hiç kullanmamaktadır. Sadece İnka olarak ifade edilen bir takım papazların varlığından söz etmektedir.

204 Sarıkçıoğlu, age., s. 88.

205 Bkz., Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü, s. 78.

206 Sarıkçıoğlu, age., s. 90.

Müellif, “Perulular ruhun bekasına, kıyamet gününe, ölümlerin diriltileceğine ve ruhların amellerine göre mükâfat veya ceza göreceğine inanırlardı” demektedir. Şinasi Gündüz’de İnkaların ölüm sonrası hayata ve iyilerin gökyüzünde yüksek bir mekâna, kötülerin ise yeraltında soğuk bir yere gideceklerine inandıklarını²⁰⁷ ifade etmektedir.

Şemseddin Sami Perulular’ın insanlara ve hayvanlara ulûhiyet isnat ettiklerini, Romalılarda evlerin koruyucusu olarak kabul edilen tanrılar (Lar ve Penat) gibi tanrılarının var olduğunu eserinde açıklamaktadır. Müellifin verdiği bu bilgiler günümüz eserlerinde de mevcuttur.

Şemseddin Sami İnkalardaki Güneş tapınağından söz etmekle beraber tapınağın bulunduğu şehri Kuziko olarak belirtir. Fakat günümüz kaynaklarında tapınağın bulunduğu şehir Cuzco²⁰⁸ olarak geçmektedir.

Şemseddin Sami İnkalarda özel mülkiyetin olmadığını, bütün top rakların devletin malı olup İnka toplumundaki her erkeğin devletin topraklarında çalışmak ve askerlik yapma mecburiyetinde olduklarını²⁰⁹ eserinde belirtmemiştir.

Müellif İnkaların yüce tanrı sıfatıyla dünyanın yaratıcısı olarak kabul ettikleri Viracocha²¹⁰ ile birlikte, yer tanrısı Pachacamac, Onun eşi Pachamama ve meteorolojik olayların tanrısı Illapa’dan²¹¹ eserinde söz etmemektedir.

Müellif Güneş ve Ay tanrısına değinmekle beraber Peru dilinde Güneş tanrısının karşılığının İnti, Ay tanrısının karşılığının da Quilla olduğunu²¹² eserinde ifade etmemektedir.

L- MEKSİKA MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şemseddin Sami Meksika mitolojisi başlığı altında Meksika’da yaşamış olan Aztekler’in dini inançlarına kısaca değinmiştir.

207 Gündüz, Din ve İnanış Sözlüğü, s. 193.

208 Sarıkçıoğlu, age., s. 99.

209 Şaban Kuzgun, Dinler Tarihi Dersleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993, s. 169.

210 Sarıkçıoğlu, age., s. 99.

211 Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü, s. 107.

212 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 340.

Müellifin Aztekler'in tapınaklarına insan kurban ettikleri ve kurban ettikleri insanların genellikle savaş esiri olduğu bilgis i günümüz kaynaklarında da mevcuttur.²¹³

Şemseddin Sami Aztekler'in öldükten sonra ruhlarının amellerine göre mükâfat veya ceza görecekları bir cennetle bir cehennemın varlığına inandıkları bilgisin i vermektedir. Ekrem Sarıkçioğlu ise Aztekler'in inancında ölümden sonra dünya hayatının karşılığı sayılan ceza ve mükâfat inancının olmadığı²¹⁴ savunmaktadır. Aynı şekilde müellif rahiplerin istedikleri kadar kadınla evlenebildiklerini ifade etse de Ekrem Sarıkçioğlu rahiplerin kendilerini hadım ettiklerini ve evl enmeden manastırlarda yaşadıklarını²¹⁵ belirtir.

Şemseddin Sami Aztekler'in Naelet adında büyük bir tanrı ile Meksilta isimli savaş tanrısına inandıklarını belirtmiştir. Fakat günümüz kaynaklarında Aztekler'in Naelet ve Meksilta isimli tanrılara inandıklarına dair bir bilgiye rastlamamaktayız.

Şemseddin Sami Aztekler'in ziraate çok önem verdiklerini ve tarımsal işlerini bir takım dini merasimlerle icra ettiklerini ifade etmektedir. Mircea Eliade'de Aztekler'deki mısır ayininden söz etmektedir.²¹⁶

Müellif eserde Huitzilopochtli adlı tanrıyı zikretse de Onun savaş ve güneş tanrısı olduğunu belirtmemiştir. Aşk tanrıçası Tlazolteotl'den, yağmur tanrısı Tlaloc'dan da²¹⁷ eserde söz edilmemektedir.

M- JAPON MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Japon mitolojisi bölümünde müellif, Şintoizm dininin yanı sıra tilki mitine ve Japon imparatorların yaşam tarzına kısaca değinmektedir. Eserde Şintoizm dini hakkında verilen bilgiler genel olarak günümüz eserleriyle örtüşmektedir.

Eserde Budizm ile Şintoizm'in birbirleriyle yakın ilişkiye girip bir sentez oluşturdukları ve tapınakların bazısında hem Şintoizm'in hem de Budizm'in tanrılarının bulunduğu belirtilmektedir. Kamiler'den sabah akşam yardım dilendiği, Onlara pirinç, börek gibi şeylerin takdim edildiği, her ne kadar bir zamanlar Kamiler'e kurban

213 Bkz., Kuzgun, age., s. 168.

214 Sarıkçioğlu, age., s. 98.

215 Sarıkçioğlu, age., s. 98.

216 Mircea Eliade, Dinler Tarihine Giriş, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, s. 334 - 337.

216 Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, s. 75-76.

sunuluyorsa da artık bu âdetin ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Müellifin verdiği bu bilgiler günümüz kaynaklarıyla örtüşmektedir.

Şemseddin Sami Şintoizm'in kurucusunun olmadığını, bu dinde güneşin doğuşunu izlemenin dini bir görev olduğunu, çok sayıda tanrıya sahip olduklarını ve tanrılar panteonun başında Güneş tanrıçası Amaterasu'nun²¹⁸ olduğunu eserinde belirtmemektedir. Aynı şekilde ay tanrısı Tsukiyomi'ye, fırtına ve deniz tanrısı Susanowa'ya, ateş tanrısı Atago'ya, gıda tanrısı Inari'ye²¹⁹ eserde değinilmemiştir.

Eserde Kami'nin melek anlamına geldiği ifade edilmektedir. Oysaki tabiatüstü varlıkları ifade eden Kami'yi sadece melek olarak sınırlandırmak doğru değildir. Kami ; tanrı, doğaüstü varlık,²²⁰ ölülerin ruhlarına tapma²²¹ anlamlarını da gelmektedir.

Şemseddin Sami eserinde Japonların tilkiyi kutsal kabul ettikleri bilgisini vermektedir. Ekrem Sarıkçıoğlu'da tilkinin Japon Şintoizm'inde tanrı olarak kabul edildiğini belirtmektedir.²²²

N- VAHŞİLERİN MİTOLOJİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Şemseddin Sami bu bölüme, “Yerkürenin en madeni kavminin ulûhiyet hakkındaki fikir ve inançlarının garipliği; dini davranışlarının, uygulamalarının, ibadetlerinin acayip usulleri, vahşi kavimlerin bu babda ne derece batıl fikirleri ve tuhaf ayinlerinin olacağını anlatmaya kâfi ise de...” sözleriyle başlamaktadır. Ayrıca müellif, “Yeni Felemenk'in halkı ise düşünüp konuşabilme kabiliyetleri olmadığı gibi ateş yakmayı da bilmiyorlardı. Ülkelerinde bulunan fillerden ve maymunlardan zekâ bakımından çok geri kalmışlardı. Ancak üçe kadar sayabilirler. Tanrı ve ibadet hakkında bir fikir düşünebilecek kabiliyette değillerdir” ifadeleriyle bilimsellikten hayli uzak bir şekilde konuya yaklaşmaktadır.

Konunun başlığı olarak “vahşilerin mitolojisi” yerine “ilkel kavimlerin mitolojisi” başlığının kullanılmasının bilimselliğe daha yakın bir ifade olacağı kanaatindeyiz.

218 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 65.

219 Sarıkçıoğlu, age., s. 224.

220 Yurtaydın-Dağ, age., s.161.

221 Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 66.

222 Ekrem Sarıkçıoğlu, Din Fenomenolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., Isparta 2002, s. 43

Müellif Kıpçakların bir tanrıya inanmadıklarını , melek ve cinlere inandıklarını, senede bir defa işledikleri günahlar için bir araya toplanıp dua ettiklerini eserinde belirtir. Ayrıca fırtınalı günde doğan çocuğun cinlere mensup olduğuna inandıklarını ve ava gidecekleri zaman odundan bir takım putlara yaptıklarını ifade eder.

Şemseddin Sami, Afrika sahillerindeki köylülerin bir büyük tanrının va rlığına inanmakla beraber o tanrıyı anlamaya akıllarının ermediğini ve bundan dolayı maddi şeylere inanmakla iktifa ettiklerini belirtir. Ay ve güneş tutulmasını bir büyük kedinin ayağını ayın ve güneşin önüne koyma sıyla oluştuğuna inandıklarını ifade eder . Müellif Afrika sahilindeki hangi bölge sakinlerinin bu inançta olduklarını belirtmemiş, genel bir ifadeyle bütün Afrika sahilindeki köylüler demiştir. Fakat farklı coğrafya ve farklı kültürlerin halklarının hepsinin aynı inançta oldukları düşünülemez.

Müellif Rusya'nın kuzeyinde bulunan Finyanlarla o bölgede ki diğer kavimlerin bir tanrıya inansalar da atalarına tapmakta olduklarını eserinde belirtmiştir. Müellifin Finyanlar olarak belirttiği topluluk Finlandiyalılarıdır.

Şemseddin Sami vahşilerin mitolojisi bölümünün ardından son söz olarak: “İşte insanoğlunun en meşhurlarının bilinen mitolojileri bunlardır. İnsanlar cehaletlerinde daha nice batıl inanç ve garip fikirler beyan etmişlerse de hepsinin mitolojisi kayda alınmadığından ve bilinmemesi bilinmesi nden iyi olduğundan daha fazla öğrenmeyi arzu etmemeliyiz” ifadelerini kullanmaktadır. İlmi araştırma gerçekliğiyle çelişen bu ifadeler Şemseddin Sami'nin dinlere ve dini inanışlara bir Dinler Tarihçisinde olması gereken tarafsız bakış açısıyla bakamadığını göstermektedir.

SONUÇ

Şemseddin Sami Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış roman, tiyatro, tercüme, gazetecilik, dergicilik gibi çok çeşitli sahalarda eserler vermiş olan bir düşünürdür. Dil üzerine sistemli bir şekilde çalışan Şemseddin Sami'nin en önemli eserleri lügat ve ansiklopedi çalışmalarıdır. Dil bilgisi, ansiklopedi ve sözlük alanında birçok eser ortaya koyan Şemseddin Sami, Osmanlı'nın son dönemlerinde dikkatleri Türk dili üzerine çekmiştir.

Şemseddin Sami'nin 1878 yılında kaleme aldığı Esatir adlı eser ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi eseri olarak kabul edilmektedir. Eser esasında klasik anlamda bir Dinler Tarihi eseri olmayıp Yunan ve Roma mitolojisinden Çin ve İskandinav mitolojisine kadar birçok millete ait mitolojileri inceleyen bir kitaptır. Eser bir cep kitabı olarak ve bu alanda uzman olmayan kişilerin de anlayabileceği şekilde hazırlanmıştır. Eserde içindikiler kısmı ve kaynakça yoktur. Şemseddin Sami eserinde yer yer ilk çağ tarihçisi Herodot'a atıflarda bulunsa da yararlandığı kaynakları belirtmemiştir.

Esatir'de mitolojilere yer verilmesine rağmen, mitoloji etrafında gelişen ibadet ve uygulamalar da ele alınmıştır. Şemseddin Sami mitoloji ile ilgili bu eserinde, Budizm ve Hinduizm gibi dinlere yer vermesine rağmen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'ten bahsetmemiştir. Eserde Şintoizm, Zerdüştlük, Budizm gibi kitap sahibi dinlerin mitoloji başlığı altında incelemesi Şemseddin Sami'nin bu dinleri mitoloji olarak gördüğü veya mitolojiye denk tuttuğu izlenimini vermektedir. Eserde birçok milletin dini inanışları hakkında bilgi verilmesine, hatta Peru ve Meksika mitolojilerine değinilmesine rağmen Türk mitolojisi ilgili bir bilgi bulunulmamıştır. Ancak Onun döneminde, Türklerin dini tarihi üzerine yeterli seviyede araştırma yapılmamış olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Şemseddin Sami'nin yer yer mitolojilere yaklaşımında tarafsızlığını yitirdiği de gözden kaçmamaktadır.

Şemseddin Sami'nin Esatir adlı eserini kaleme aldığı dönem, Batı'daki birçok klasiğin dilimize çevrildiği, yeni eserlerin yazıldığı, birçok gazete ve derginin yayın

hayatına başladığı, kısaca Osmanlı'daki matbuat âleminin en hareketli ve verimli dönemidir. İşte böyle bir iklimde halka dönük küçük hacimli eğitici - öğretici eserler kaleme alan müellif, devrindeki en büyük eksikliklerden biri olarak da bir Dinler Tarihi eserinin olmamasını gösterir. Basit bir lisanla, okuyucuyu sıkmadan bu eksikliği gidermek için kaleme alınan Esatir'in öncelikle o dönemdeki Dinler Tarihi bilimine katkı sağladığı birçok din bilimci tarafından kabul görmektedir.

Osmanlı'daki Dinler Tarihi sahasında yazılmış ilk eser olması, Esatir'in önemini artırmakla kalmamış 1878'de yayınlanan eser çok uzun bir zaman Osmanlı'da ki tek Dinler Tarihi eseri olarak kalmıştır ta ki Ahmet Mithat Efendi'nin 1911 yılında kaleme aldığı Tarih-i Edyan'a kadar. Dolayısıyla iki eser arasındaki otuz üç yıl boyunca Osmanlı'da başka bir Dinler Tarihi eserinin yazılmayışı o dönem için Esatir'in değerini bir kat daha artırmıştır.

Esatir'den sonra kaleme alınan Ahmet Mithat Efendi'nin, Esad Efendi'nin, M. Şemseddin Günaltay'ın Tarih-i Edyan isimli eserleri Esatir'den çok daha geniş kapsamlı ve daha objektif bir bakış açısıyla kaleme alınan eserlerdir. Bu eserlerde Şemseddin Sami'nin Esatir'inde olmayan pek çok konuya değinilmiştir. Dolayısıyla 1910'lu yıllardan sonra Esatir'in eski önemine sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Gözden kaçırmamamız gereken bir husus da mitolojinin bir bilim dalı olup olmadığı, hatta Dinler Tarihi içinde değerlendirilip değerlendirilmeye ceği bile tartışmalı olan bir konuda Şemseddin Sami'nin ülkemizdeki ilk Dinler Tarihi eseri olarak kabul edilen eserin konusunu mitoloji olarak seçmesi anlamlıdır. Esatir'in günümüzde yazılan mitoloji eserlerine göre eksiklikleri olsa da Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde bu bilim dalının gelişmesi ve bu alanda kendinden sonra yazılan eserler için örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

Bütün bunlarla birlikte Esatir'in yayınlandığı yıllardan sonra yayınlanan onlarca eser Esatir'in bir klasik olma özelliğini ortadan kaldırmamıştır. Esatir, ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmaları için mütevazı ama bir o kadar da iyi bir başlangıçtır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKGÜN, Ömer Faruk, “Şemseddin Sami”, M.E. B. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.
- AYDIN, Mehmet, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005
- AYDIN, Mehmet, Dinler Tarihine Giriş, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004.
- BAYLADI, Derman, Mitoloji Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, 2005.
- BAYLADI, Derman, Mitoloji Tanrıların Öyküsü, Say Yayınları, İstanbul, 1995
- BETTANY, G.Thomas, Dünya Dinleri Ansiklopedisi, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2005.
- ÇALIK, Etem, Şemseddin Sami ve Medeniyeti İslamiyye, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, Şemseddin Sami Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1934.
- ELİADE, Mircea, Dinler Tarihi Sözlüğü, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- ELİADE, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, Çev.Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- ELİADE, Mircea, Mitlerin Özellikleri, Çev. Sema Rifat, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.
- ERHAT, Azra, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007.
- ESTIN-LAPORTE, Colette - Helene, Yunan ve Roma Mitolojisi, Çev. Musa Eran, Tübitak Yayınları, Ankara, 2002.
- GRANGER, Ernest, Mitoloji, Çev. Nurullah Ataç, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
- GÜNDÜZ, Şinasi, “Mecusilik”,Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.
- GÜNDÜZ, Şinasi, Din Ve İnanış Sözlüğü, Vadi Yayınları, Konya, 1998.

GÜNDÜZ, Şinasi, Mitoloji İle İnanç Arasında, Et üd Yayınları, Samsun, 1998.

<http://www.denizce.com/tdiskit.asp>

<http://www.sanattarihi.sa.funpic.de>.

http://www.türkleronline.com/diğer/persler/İskitler_kimdir.htm

<http://www.wikipedia.org/wiki/cermenler>

KAHRAMAN, Ahmet, Mukayeseli Dinler Tarihi, İstanbul, 1993.

KAYA, Korhan, Hint Mitoloji Sözlüğü, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.

KUZGUN, Şaban, Dinler Tarihi Dersleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1993.

LEVEND, Agâh Sırrı, Şemseddin Sami, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1969

NECATİGİL, Behçet, Yüz Soruda Mitoloji, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1978.

OYMAK, İskender, Zerdüştlük, Elazığ, 2003.

SAMİ, Şemseddin, Esatir, Mihran Matbaası, İstanbul, 1878.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Yayınevi, Isparta, 2008.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, Din Fenomenolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2002.

TURAL, Şecaattin Şemseddin Sami, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.

TÜMER-KÜÇÜK, Günay - Abdurahman, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 2002.

YİTİK, Ali İhsan, Hint Dinleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005.

YURTAYDIN-DAĞ, Hüseyin G.- MEHMET, Dinler Tarihi, Gündüz Matbaası, Ankara, 1978.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ali Durmuş

Doğum Yeri ve Yılı: İstanbul–1982

Medeni Durumu: Evli

Telefon: 0 (538) 718 37 69

Adres: Yukarıbağ Köyü Elazığ

E-mail Adresi: durmuşali34@mynet.com

EĞİTİM DURUMU

2005–2009 Yüksek Lisans, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Elazığ.

2000–2004. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1993–1999. Pendik İmam Hatip Lisesi

1989–1993. Kaynarca İlköğretim Okulu

Yabancı Dil: Arapça, İngilizce.

İş Durumu: İmam Hatip